

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Marie Kohoutová

**Právo dítěte znát svůj původ v kontextu
asistované reprodukce: komparativní analýza**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Petr Šustek, Ph.D.

Katedra: Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 7. dubna 2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 194 556 znaků včetně mezer.

Marie Kohoutová

V Praze dne 7. dubna 2022

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. JUDr. Petru Šustkovi, Ph.D., za podnětné připomínky při psaní této práce a doc. PhDr. Ing. Haně Konečné, Ph.D., za odborné rady týkající se psychosociálních aspektů dané problematiky. Zároveň bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu, kterou mi věnovali po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	6
1. Vymezení základních pojmů	9
1.1. Asistovaná reprodukce	9
1.1.1. Historie asistované reprodukce	10
1.1.2. Budoucnost asistované reprodukce	12
1.2. Neplodnost	13
1.3. Darování zárodečných buněk	13
1.3.1. Zahraniční právní úprava darování zárodečných buněk	15
1.3.1.1. Zpráva ESHRE o ART a IUI.....	16
1.3.2. Darování ženských zárodečných buněk	19
1.3.3. Darování mužských zárodečných buněk	20
2. Právo znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce	21
2.1. Etické a psychosociální pozadí práva znát svůj původ	24
2.1.1. Právo znát svůj původ a moderní technologie	28
3. Česká právní úprava	30
3.1. Česká právní úprava darování zárodečných buněk	35
3.1.1. Osoba dárce	36
3.1.2. Návrh novely zákona o specifických zdravotních službách	37
4. Mezinárodní právní úprava	39
4.1. Úmluva o právech dítěte	39
4.1.1. Výhrada České republiky k článku 7	40
4.2. Evropská úmluva o ochraně lidských práv	41
5. Německá právní úprava.....	43
5.1. Německá právní úprava darování zárodečných buněk	44
5.2. Zákon o ochraně embryí.....	47
5.3. Právo znát svůj původ v německém ústavním právu	48
5.4. Právní úprava anonymity dárců.....	50
5.4.1. Zákon o právu znát rodiče v případě heterologního použití spermatu a registr dárců spermatu 52	
6. Dánská právní úprava	53
6.1. Dánská právní úprava darování zárodečných buněk	55

6.1.1.	Okolnosti vzniku zákona č. 460/1997	56
6.1.2.	Zákon o umělém oplodnění	58
6.2.	Právo znát svůj původ a jeho ochrana	60
6.3.	Právní úprava rodičovství.....	61
6.4.	Právní úprava anonymity dárců.....	62
6.4.1.	Anonymní dárci	63
6.4.2.	Neanonymní dárci.....	63
6.4.3.	Známý dárci	64
7.	Zhodnocení právních úprav	65
7.1.	Zhodnocení přístupu k právu znát svůj původ	67
8.	Úvahy de lege ferenda	71
Závěr	78
Seznam použitých zkratk	82
Seznam použitých zdrojů	83
Abstrakt, klíčová slova	93
Abstract, key words	94

Úvod

Právo znát svůj původ patří mezi přirozená práva každého jedince. Pojem „znát svůj původ“ je komplexní a skládá se z několika aspektů, které mohou pro každého být v něčem odlišné. Obecně se jedná o právo jedince znát své rodiče, své předky a obecně svou genetickou rodinu. Souvisí také úzce s vědomím vlastní identity. Problematika tohoto práva tedy rozhodně není jen předmětem právního zkoumání, ale zároveň také otázkou etickou a psychosociální. To však neznamená, že by snad měla být právem opomínána. Většina států si je tohoto faktu vědoma, a proto k právu znát svůj původ nějak přistupuje. Přístupy se různí, některé právní řády je uznávají výslovně, některé jeho ochranu dovozují z mezinárodních předpisů a některé se o něm v podstatě nevyjadřují. Tento fakt je dán zejména rozdílným kulturně-historickým vývojem jednotlivých lidských společností.

Neodmyslitelnou součástí moderní civilizace se stala problematika neplodnosti. Příčiny se mohou v konkrétních případech lišit. Často se jedná o stále se zvyšující věk, kdy se jedinci rozhodují zakládat rodiny, ale nemalý vliv mají také zdravotní důvody. Na tuto skutečnost musela reagovat i medicína, proto ve dvacátém století došlo k obrovskému rozvoji asistované reprodukce. Nejprve bylo umožněno spojení buněk neplodných párů uvnitř těla ženy, poté i vně, ale pro některé páry tyto techniky stále nevedly k úspěchu. Další vývoj reprodukční medicíny otevřel možnosti těm neplodným párům, které z nějakého důvodu odmítly adopci, ale stále chtěly vychovávat dítě, jež se narodilo přímo jim. V kontextu asistované reprodukce se tedy právo znát svůj původ dotýká případů darování zárodečných buněk, respektive jejich využívání. Zmíněné darování zárodečných buněk umožňuje situaci, kdy dítě již od doby početí považuje za své osoba odlišná od genetického rodiče, jinak řečeno rodič z právního hlediska se liší od rodiče genetického.

Vzhledem k častějšímu využívání těchto technik v posledních desetiletích je i téma práva znát svůj původ častěji předmětem debat, protože se týká stále většího počtu osob. Každé dítě přitom v okamžiku početí má vždy konkrétní genetické rodiče, kteří se nemohou v průběhu života změnit. A právo nemůže vzniklá biologická pouta přerušit, ale nemusí s nimi spojit právní následky nebo může existenci takových pout fingovat tam, kde chybí.¹ Právní řády států umožňující využít darované zárodečné buňky se tedy musí k dané

¹ FRINTA, Ondřej, FRINTOVÁ, Dita. Význam analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu. In RADVANOVÁ, S. (ed.): Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 22.

problematice nějak postavit. Česká republika zakládá svou právní úpravu na anonymitě dárce, což pro děti počaté s využitím darované zárodečné buňky vede k nemožnosti zjistit přesnou identitu dárce, tj. genetického rodiče.

Existují dva základní přístupy právních řádů k zajištění ochrany práva znát svůj původ. Jedná se o povolení pouze anonymního darování zárodečných buněk, anebo naopak pouze neanonymního darování, tzv. open donation². Anonymitou je myšleno poskytnutí pouze neidentifikujících informací. Kromě těchto dvou opačných přístupů ještě některé právní řády uplatňují kombinaci obou s tím, že si sami dárce, respektive příjemci, mohou rozhodnout, jakou variantu zvolí ve svém případě. Pro každý z těchto přístupů autorka vybrala jeden stát jako zástupce. Za zastávce rozsáhlejší anonymity dárce zvolila Českou republiku, jako zástupce opačného přístupu Německo a jako zastávce kombinace autorka vybrala Dánsko.

Práce si dává za cíl prozkoumat, zdali je v kontextu asistované reprodukce ve zmíněných právních rádech dostatečně zajištěno právo dítěte znát svůj původ a které instituty jsou pro jeho zajištění využívány. Autorka vychází z teorie, podle níž existují různé aspekty práva znát svůj původ, které jsou založeny na odlišném chápání významu genetické příbuznosti, obzvláště na odlišném chápání rozsahu tohoto institutu. Aspekt týkající se pouze příbuznosti z biologického hlediska je nejužší, naopak aspekt týkající se doplnění jedincovy identity zahrnuje mnohem širší chápání práva znát svůj původ.³ Tato teorie se věnuje zejména chápání vlastního práva z pohledu jedince, nicméně autorka ji aplikuje také na přístup vybraných právních řádů k zajištění práva znát svůj původ. Čím širěji právní řády chápou právo znát svůj původ, tím více konkrétních identifikujících informací jedinci poskytují a naopak.

Práce je tedy koncipována jako analýza české, německé a dánské právní úpravy týkající se darování zárodečných buněk a práva znát svůj původ, přičemž důraz je kladen na českou právní úpravu. Autorka se neomezuje pouze na tyto právní řády, ale zmiňuje a srovnává také rozdílné kultury a náboženství. Z různě uspořádaných právních institutů bude

² Darování zárodečných buněk v takovém právním rádu, který umožňuje dítěti po dosažení určitého věku získat identifikující informace o dárce.

³ RAVITSKY, Vardit. "Knowing Where You Come From": The Rights of Donor-Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* [online]. 2010, (11.), 668-70 [cit. 2022-04-02]. Dostupné z: <https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=mjlst>

autorka díky analytické metodě vyhledávat strukturu zmíněných právních úprav.⁴ Na základě zkoumání struktur zahraničních úprav poté bude moci jednotlivé instituty srovnat a získat konkrétní výstupy v podobě odlišností české právní úpravy od těch zahraničních. Z těchto odlišností poté vybere takové, které se dle autorčina názoru mohou hodit české právní úpravě k tomu, aby lépe zajišťovala právo znát svůj původ.

V první kapitole se bude autorka věnovat vymezení základních pojmů, které bude v práci využívat. Jedná se o pojem asistované reprodukce, včetně její historie a budoucnosti, pojem neplodnosti a zejména pojem darování zárodečných buněk, přičemž se bude zaměřovat také na technickou stránku věci, vždy s ohledem na rozebíranou problematiku z právního úhlu pohledu. Druhá kapitola se bude zabývat právem znát svůj původ, přičemž důraz bude kladen na etickou a psychosociální stránku této problematiky. Podrobně bude rozebrána také poměrně nová oblast práva znát svůj původ, tu představují moderní informační technologie, které v podstatě mění za pochodu účely právních úprav. Třetí kapitola bude věnována české právní úpravě darování zárodečných buněk, kde bude analyzována regulace darování zárodečných buněk jako taková a také přístup k právu znát svůj původ. Na tuto kapitolu naváže kapitola čtvrtá, která se bude věnovat mezinárodní úpravě práva znát svůj původ. Pozornost bude upřena na mezinárodní dokumenty jako je Úmluva o právech dítěte, včetně výhrady uplatněné Českou republikou, a Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Pátá a šestá kapitola se bude věnovat německé, respektive dánské úpravě darování zárodečných buněk a práva znát svůj původ. Nejprve zahraniční právní úpravy autorka zasadí do kontextu podle přístupu, který uplatňují, a poté bude obě postupně rozebírat, přičemž důraz bude kladen na analýzu souvisejících právních předpisů a historickému vývoji, který přijetí daných předpisů předcházely. Bude také zdůrazňovat zvláštnosti právních úprav. V sedmé kapitole srovná všechny předchozí analyzované právní úpravy, přičemž výstupem bude stanovisko, která právní úprava zajišťuje nejvíce aspektů práva znát svůj původ a které konkrétní instituty tomu přispívají. Osmá kapitola si klade za cíl vymezit možné změny české právní úpravy tak, aby bylo co nejlépe zajištěno právo znát svůj původ a zároveň nedošlo ke vzniku újmy ostatním zúčastněným.

⁴ KNAPP, Viktor. Vědecká propedeutika pro právníky. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 75-76. ISBN 80-86432-54-8.

1. Vymezení základních pojmů

1.1. Asistovaná reprodukce

S problematikou neplodnosti se lidstvo potýká po staletí. Již ve starém Římě byla právně upravená adopce, ale vždy se jednalo pouze o osvojení osoby, která nebyla přímo geneticky spjatá s osvojitelem. Ve druhé polovině dvacátého století se dostalo do povědomí veřejnosti zcela nové odvětví medicíny – reprodukční medicína. Jednou z příčin vytvoření tohoto odvětví byl právě pokles plodnosti párů ve vyspělých zemích, který způsobovalo například postupné zvyšování věku potenciálních rodičů nebo vrozené vady. Bylo tedy nutné začít aktivně řešit tento fenomén také na poli zdravotnictví.

Proto vzniklo toto nové odvětví medicíny, jehož součástí je asistovaná reprodukce, kde je asistencí míněn zásah zdravotnických pracovníků. Podle zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (dále jen ZSZS) se za asistovanou reprodukci považují „metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy...“⁵.

V rámci asistované reprodukce se vyskytuje mnoho metod, z nichž některé více využívají vlastní zárodečné buňky (dále také „gamety“) neplodného páru, a některé méně. V zásadě ale mají všechny metody za cíl úspěšně dovést pacientky k otěhotnění, ať už za pomoci práce s oocyty, spermii nebo embryi. Tyto metody je možné dělit z několika hledisek. Nejzákladnější dělení se provádí z hlediska toho, kde k oplodnění dochází. V tom případě rozdělujeme metody in vitro a in vivo. Metoda in vivo⁶, tedy lékařsky asistované vpravení mužských gamet a následné splynutí s vajíčkem v těle ženy, byla hojně využívána dříve. Novější metodou je in vitro, pro níž se vžil název „ve zkumavce“, jedná se tedy o mimotělní oplodnění. Obě tyto metody mohou využívat gamety od dárců, metoda in vivo může z logiky věci využívat pouze mužské zárodečné buňky.⁷

Pro tuto práci bude nejrelevantnější dělení podle toho, zda se při zákroku pracuje s vlastními či cizími zárodečnými buňkami, tedy odkud gamety pocházejí. Pokud mužské i ženské zárodečné buňky pocházejí od páru, který podstupuje léčbu neplodnosti, nazývá se

⁵ Ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Z latiny, doslova „v živém“, myšleno v živém těle.

⁷ ŘEŽÁBEK, Karel. Léčba neplodnosti: příčiny neplodnosti : metody léčby : mimotělní oplodnění : zákony. 3., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2004, s. 46. Pro rodiče. ISBN 80-247-1010-2.

homologní. Druhá varianta léčby, metoda heterologní, spočívá ve využití jedné nebo obou zárodečných buněk od třetích osob, tj. dárců. V současné době je pravděpodobně nejdůležitější a nejvíce diskutovaná kombinace metody oplodnění in vitro s metodou heterologní. Indikací k léčbě darovanými buňkami je více, jak jsem již zmínila výše.

Nejčastější metodou asistované reprodukce je in vitro fertilizace a embryotransfer. IVF ET spočívá v odebrání oocyty, jeho následného oplodnění mimo tělo ženy, od toho název in vitro, a konečně přenesení oplozeného embrya zpět do těla ženy. Další a v současné době stále využívanější metodou je dárcovství celých embryí. Dítě narozené po využití této metody není s rodiči, kteří ho vychovávají, nijak geneticky spřízněno, neboť obě zárodečné buňky pochází od dárců. Přestože nejsou rodiče s dítětem příbuzní z genetického hlediska, nejedná se o adopci, s čímž souhlasí i někteří odborníci, podle nichž nejsou embrya osobami, tudíž nemohou být adoptována.⁸ Většina darovaných embryí se získává tak, že žena podstupující IVF s využitím darovaného vajíčka (dále také „oocyty“) odřekne jejich použití. Centru, které léčbu provádí, zbydou tudíž vajíčka od dárkyně, která jsou následně oplozena spermii od anonymního dárce a tato embrya jsou následně zamrzena.⁹

1.1.1. Historie asistované reprodukce

Od úplných počátků asistované reprodukce po úspěšné oplodnění a donošení dítěte uplynulo několik desítek let. První náznaky toho, co z dnešního pohledu vnímáme jako metody asistované reprodukce a IVF, jsou dohledatelné již v devadesátých letech 19. století. Profesor Walter Heape z univerzity v Cambridge tehdy provedl první zaznamenanou transplantaci embrya králíků. O pár desítek let později, v roce 1934, spojil vědec Gregory Pincus vajíčko a spermii králíka ve zkumavce a následně oplozené vajíčko vložil do surrogátního králíka. Nicméně teprve v roce 1959 čínský vědec Min Chueh Chang provedl oplodnění bílého králíka s využitím genetického materiálu černého králíka a dosáhl zároveň březosti a úspěšného porodu.¹⁰

⁸ SÖDERSTRÖM-ANTTILA, Viveca. Embryo donation: outcome and attitudes among embryo donors and recipients. *Human Reproduction*, [online]. 1. 6. 2001, s. 1120–1128 [cit. 2022-03-22]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/humrep/article/16/6/1120/619501>

⁹ ŘEŽÁBEK, Karel. *Asistovaná reprodukce: průvodce ošetřujícího lékaře*. [2. vyd.]. Praha: MAXDORFJESSENIUS, 2014, Farmakoterapie pro praxi, sv. 68., str. 15-17.

¹⁰ REMAH, Moustafa Kamel. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. *J Reprod Infertil* [online]. 2014(3), s. 96-109 [cit. 2022-01-21]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3799275/>

Po úspěšném umělém oplození králíků byl již krok k tomu tuto metodu vyzkoušet s lidskými zárodečnými buňkami. V roce 1973 provedli umělé oplodnění profesori Carl Wood a John Leeton z univerzity v Melbourne. Tento pokus nicméně po necelém týdnu skončil smrtí embrya. Bylo tím ale poprvé úspěšně dosaženo mimotělního oplodnění a následného těhotenství.¹¹

Prvním zaznamenaným případem narození dítěte, které vzniklo oplozením vajíčka mimo tělo matky, byla Louise Brown z Velké Británie v červenci 1978. Následována byla Courtney Cross v říjnu 1978 and Alastaiem MacDonalodem v lednu 1979.¹² Od té doby reprodukční medicína rapidně pokročila. Díky moderním technologiím je v současné době úspěšně možné zamrazit spermie i oocyty tak, aby byly dále použitelné, tedy aby bylo možné následně přistoupit k jejich oplození podle aktuální potřeby. Jedná se o metodu tzv. vitifikace, která po velmi rychlém zmrazení umožňuje další využití po rozmrazení, aniž by došlo k poškození buněk. Má tedy lepší výsledky než klasické zmrazení buněk, neboť při něm nedochází k vytvoření ledu uvnitř buňky a narušení procesu osmózy, k čemuž by došlo při zmrazení a rozmrazení tradičním způsobem. Tyto metody se začaly v následujících desetiletích velmi hojně vylepšovat a využívat.¹³

V roce 1983 došlo v Austrálii k prvnímu in vitro oplození žen nejprve s darovanými oocyty, v dalším případě s darovanými embryi. V obou případech se jednalo o ženy, které měly nějaký zdravotní problém týkající se vaječnicků, který jim znemožnil počít dítě s vlastními zárodečnými buňkami.¹⁴ O tři roky později došlo k úspěšnému dosažení těhotenství za využití darovaných oocytů i u ženy, jejíž zdravotní problém se netýkal vaječnicků.¹⁵

Poté se hranice asistované reprodukce posouvaly zejména k hranici věku u žen, jež zákroky podstupovaly a počtu oplozených oocytů nebo celých embryí, které se do jejich těl přenášely. V roce 2006 ve Španělsku porodila žena své první dítě téměř v 67 letech za využití

¹¹ DE KRETZER, D., DENNIS, P., HUDSON, B., LEETON, J., LOPATA, A., OUTCH, K., ... & WOOD, C. Transfer of a human zygote. *The Lancet*, 1973. 302(7831), s. 728-729.

¹² EDWARDS, R. G. An astonishing journey into reproductive genetics since the 1950's. *Reproduction Nutrition Development*, 2005. 45(3), s. 299-306.

¹³ NAGY, Zsolt Peter, SHAPIRO, Daniel, and CHANG Ching-Chien. Vitrication of the human embryo: a more efficient and safer in vitro fertilization treatment. *Fertility and sterility* 113, no. 2, 2020. s. 241-247.

¹⁴ TROUSON, Alan, LEETON, John, BESANKO, Mandy, Carl Wood, CONTI, Angelo. Pregnancy established in an infertile patient after transfer of a donated embryo fertilised in vitro. *Br Medical Journal*, 286, no. 6368, 1983. s. 835-838.

¹⁵ ROSENWALKS, Zev, VEECK, Lucinda L., LIU, Hung-Ching. Pregnancy following transfer of in vitro fertilized donated oocytes. *Fertility and sterility* 45, no. 3, 1986. s. 417-420.

obou darovaných zárodečných buněk. Tyto posuny se zastavily až v roce 2008, kdy poprvé došlo k narození zdravých osmerčat. Více než obdiv k moderní medicíně však tyto zákroky vyvolávaly debaty o etičnosti vývoje reprodukční medicíny, v případě donošení osmerčat a těhotenství v tak pokročilém věku dokonce také debaty o zdravotních rizicích zmíněných zákroků. Díky pokroku ve vývoji medicíny však mají šanci na početí a donošení vlastního dítěte také ženy, které by jinak možnost neměly vzhledem k vrozeným vadám a jiným chorobám. Příkladem je narození dítěte ženám, jež trpěly cystickou fibrózou nebo syndromem polycystických ovarií.¹⁶

V České republice proběhlo první úspěšné početí a narození dítěte za využití asistované reprodukce v roce 1982, tedy čtyři roky po narození úplně prvního dítěte, Louise Brown. Jednalo se o prvenství v rámci celého východního bloku. Došlo tím také ke zdokonalení celého procesu asistované reprodukce, neboť lékaři v brněnské nemocnici vytvořili novou metodu, kterou následně nazvali GIFT (Gamete Interfallopian Transfer) a která spočívala v přenosu obou zárodečných buněk do vejcovodu.¹⁷

1.1.2. Budoucnost asistované reprodukce

Pokrok v oblasti asistované reprodukce je čím dál rychlejší a případy, které by se dříve zdály neřešitelné nebo nereálné, jsou dnes díky moderní medicíně skutečností. Rozhodně se jedná o jednu z nejrychleji se vyvíjejících a nejúspěšnějších oblastí vědeckého výzkumu. Některé směry pokroku však již v současnosti vzbuzují rozpaky a vyvolávají otázky, zda již medicína nezasahuje do přirozeného stavu příliš a zda se nestává spíše komerční záležitostí. Příkladem mohou být dobrovolné zamrazení oocytů na libovolně dlouhou dobu ženami, kterým se v dané chvíli mateřství zatím nehodí, tedy kryokonzervace formou vitrifikace. Preventivní zamrazení vajíček je dokonce nabízeno některými společnostmi jako zaměstnanecký benefit.¹⁸

Dnes směřují výzkumy například k mapování chromozomu Y, tedy tomu, který mají pouze muži, s cílem umožnění mít vlastní dítě mužům s různými druhy vad zabraňující jim zplodění dítěte přirozenou cestou. Zároveň se vyvíjí metoda vložení cytoplazmy, tedy tekuté

¹⁶ BUCKETT, William M., FISCH, Patricia, DEAN, Nicola L., BILJAN, Marinko M., TAN, Seang Lin. In vitro fertilization and intracytoplasmic sperm injection pregnancies after successful transport of oocytes by airplane. *Fertility and sterility* 71, no. 4, 1999. s. 753-755.

¹⁷ Internetová encyklopedie dějin Brna. Narození prvního dítěte „ze zkumavky“. [online]. [2022-03-21]. Dostupné na: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=1236

¹⁸ KONEČNÁ, Hana. Rodičem kdykoliv a jakkoliv?: Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí. Mladá fronta, 2017. ISBN 978-80-204-4652-7.

části buňky, v níž jsou uloženy buněčné orgány důležité pro její fungování, z mladších oocytů od dárkyně do starších oocytů ženy, která IVF podstupuje. Umožňuje se tím tak i ženám v pokročilejším věku počít vlastní geneticky spřízněné dítě. Dále se pracuje na zdokonalení léků určených pro hormonální stimulaci funkce vaječnicků, lepší kvalitu vajíček a úspěšnosti jejich transplantace. Tento směr je zásadní zejména v případě darování vajíček.¹⁹

1.2. Neplodnost

S pojmem asistované reprodukce úzce souvisí pojem neplodnosti. Právě kvůli ní páry často k metodám asistované reprodukce přistupují a konkrétně v České republice je neplodnost jedním ze dvou důvodů, při kterých mohou páry asistovanou reprodukci využít. Druhým důvodem je potřeba časného genetického vyšetření lidského embrya.²⁰ V současné době je za neplodného považován v průměru každý šestý pár. WHO neplodnost charakterizuje jako poruchu mužského nebo ženského reprodukčního systému, která se projevuje neschopností počít dítě po 12 nebo více měsících, během nichž dochází k pravidelnému nechráněnému pohlavnímu styku.²¹ Tato definice je nicméně velmi obecná. Například není jasné, co se míní pravidelností styku.

Přesto je podle WHO neplodnost řazena mezi nemoci a předpokládá, že se s touto nemocí potýká 48 milionů párů a 186 milionů jednotlivců v reprodukčním věku. To z ní dělá jeden z největších problémů současné společnosti. Neplodnost lze rozdělit na primární a sekundární, přičemž primární znamená, že daná osoba nikdy nedosáhla těhotenství, a sekundární znamená, že bylo jednoho nebo více těhotenství již předtím dosaženo a není možné dosáhnout dalšího.²²

1.3. Darování zárodečných buněk

Darování zárodečných buněk patří do kategorie heterologní asistované reprodukce. Jedná se o projev mezilidské solidarity, která má za důsledek, že osoba daruje, nikoliv prodá, ačkoliv ve většině států je možné získat alespoň nějakou finanční kompenzaci, naprosto

¹⁹ REMAH, Moustafa Kamel. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. *J Reprod Infertil* [online]. 2014(3). s. 96-109 [cit. 2022-01-21]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3799275/>

²⁰ Ustanovení § 3 odst. 1 z. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

²¹ Sexual and reproductive health. World Health Organization [online]. [cit. 2022-20-01]. Dostupné z: <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>

²² Infertility. World Health Organization [online]. [cit. 2022-01-31]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility>

základní součást svého těla, aby pomohla jiné osobě počít vlastní dítě. Z této situace vyplývá mnoho právních i etických následků, se kterými je vždy nutné počítat a brát je na vědomí.

Přes možné etické a psychosociální důsledky je využívání darovaných zárodečných buněk pro spoustu lidí velmi atraktivní. Umožňuje, aby i osoby, které by za normálních okolností nemohly své vlastní zárodečné buňky využít, získaly možnost přivést na svět dítě, které bude z právního hlediska jejich vlastní. Důvodů pro nutnost využití darovaných zárodečných buněk je několik. V první řadě se jedná o některou ze zdravotních indikací. Zdravotními důvody, které u mužů způsobují nutnost využití spermií od dárců, jsou v zásadě jakékoliv poruchy funkce nebo počtu spermií. Jmenovitě se může jednat o jejich špatný tvar neboli teratozoospermie či dokonce úplnou nepřítomnost spermií v ejakulátu, tzv. azoospermii.²³ U žen se k programu dárcovství oocytů přistupuje v případě, kdy např. prodělaly chemoterapii, čímž se výrazně snížila kvalita oocytů nebo u nich postupně dochází k vyhasínání ovariální funkce vaječníků.²⁴ Dále se může jednat o poruchu činnosti vaječníků, která znamená omezení nebo zástavu tvorby zralých oocytů, proto se někdy nazývá funkční sterilitou. Dalším případem je onemocnění zvané endometrióza, které poškozuje kvalitu vajíček, anatomické poměry v malé pánvi a prostředí v dutině břišní.²⁵ V principu se jedná o fyziologické stárnutí ženského organismu, genetické vady a iatrogenní poškození (způsobená lékařským zákrokem), např. operace na vaječnicích, endometrióza, chemoterapie, radiometrie nebo úplné odstranění vaječníků.²⁶

Historie darování zárodečných buněk není ostře ohraničena. V prvních desetiletích, tedy na přelomu devatenáctého a dvacátého století, byly zárodečné buňky od třetích osob využívány pouze tajně, neboť se jednalo v podstatě o narušení nedotknutelnosti manželského svazku. Používaly se nejprve navíc pouze mužské zárodečné buňky, jež bylo možné získat bez zdravotního rizika. Neexistovala ani žádná právní úprava, která by tuto praxi zakazovala, za prvé proto, že byly podobné techniky stále poměrně novou záležitostí a součástí tehdejší moderní a experimentální medicíny, a za druhé proto, že bylo pro zákonodárce jednodušší ponechat věc v rámci šedé zóny a vůbec se k ní nevyjadřovat.²⁷ Využívání spermií od třetích

²³ DOHERTY, C. Maud. Léčba neplodnosti: podrobný rádce pro neplodné páry. Brno: Computer Press, 2006, s. 58. ISBN 80-251-0771-X.

²⁴ Mitlöchner, Miroslav a Olga Sovová. Právní problematika umělé lidské reprodukce, s. 10.

²⁵ CITTERBART, Karel. Gynekologie. Praha: Galén, 2001, s. 129-132. ISBN 80-246-0318-7.

²⁶ Ibidem, s. 133.

²⁷ NACHTIGALL, Robert D. Secrecy: an unresolved issue in the practice of donor insemination. American Journal of Obstetrics and Gynecology 168, no. 6, 1993. s. 1846-1851.

osob je jako lékařská praktika zmiňováno od třicátých let minulého století. V roce 1945 publikovala britská gynekoložka článek, v němž darování spermatu a jeho využívání popsala. Jako odpověď se dostavil odpor odborné i laické veřejnosti s tím, že by zmíněné praktiky měly být zařazeny mezi trestné činy. Společnost byla tehdy stále silně ovlivněna náboženskými pravidly a využití masturbace pro získání potřebných buněk společně s narušením svátosti manželského svazku s nimi byly v zásadním rozporu. Objevily se také obavy, zda nebude darování zárodečných buněk směřovat k eugenice. Ještě v šedesátých letech se objevovaly názory, že by se darované spermie neměly rozhodně využívat, neboť existuje riziko, že mezi dárci bude spousta psychopatů, protože nikdo jiný by se k zákroku darování neuchýlil.²⁸

Od dob, kdy byly darované zárodečné buňky využity poprvé, uplynula dlouhá doba a četnost jejich využívání při asistované reprodukci několikanásobně vzrostla. Současně s prudkým nárůstem vznikla potřeba tuto metodu nějak právně regulovat. Přestože je v současné době velmi populární tzv. reprodukční turistika nebo anglicky reflow²⁹, neexistuje jednoznačná mezinárodní úprava týkající se darování zárodečných buněk a jejich využívání. Právní úpravy jednotlivých států se tedy liší v závislosti na kulturní, náboženské nebo politické situaci v dané společnosti. Především se jednotlivé právní úpravy liší tím, co je pro ně eticky přijatelné a co již nikoli. Podle toho některé metody právní řády připouští a některé naopak ne.

1.3.1. Zahraníční právní úprava darování zárodečných buněk

Naše kultura, tedy kultura evropská, je k metodám asistované reprodukce v zásadě liberální. V některých zemích je možné využít darované spermie i vajíčka, v některých pouze spermie a v některých i celá embrya. Liší se nicméně možnost přístupu k této metodě IVF, přičemž některé právní řády umožňují podstoupit léčbu jen sezdaným párům, některé i nesezdaným a některé také stejnopohlavním párům a single ženám³⁰.

Mnohé evropské státy také regulují počet dětí narozených jednomu dárci. Děje se tak zejména z důvodu eliminace potenciálních incestních vztahů v budoucnu. Příkladem je nizozemská právní úprava, která stanovila horní hranici počtu narozených dětí z genetického materiálu od jednoho dárce na 25. Vycházela při tom z celkového počtu obyvatel

²⁸ FRITH, Lucy. Gamete donation and anonymity: the ethical and legal debate. *Human reproduction* 16, no. 5, 2001. s. 818-824.

²⁹ Přeshraníční pohyb neplodných párů hledající pro ně nejvýhodnější podmínky pro podstoupení ART.

³⁰ Single ženy jsou takové ženy, které nemají partnera a hodlají dítě vychovávat samy.

Nizozemská tak, aby riziko incestu bylo co nejmenší.³¹ Oproti tomu Spojené království se vydalo cestou regulace počtu rodin, které darované zárodečné buňky od konkrétního dárce získaly. Maximální počet byl stanoven na 10 rodin na jednoho dárce, přičemž se vycházelo z předpokladu, že v rámci rodin k incestním vztahům docházet nebude.

Právní úpravy se ale diametrálně liší v případě různého náboženského přesvědčení společnosti v daných státech. Zpravidla platí, že země, jejichž právní řád je ovlivněn tamním náboženstvím, jsou ohledně darování zárodečných buněk spíše konzervativně orientované. Islám se k asistované reprodukci staví v zásadě kladně, ale umožňuje přístup pouze manželským párům. Rozdíl je však markantní v případě darování zárodečných buněk. Právní úpravy se liší na základě toho, jestli se státy přiklání k šíitskému nebo sunnitskému proudu islámu. Sunnitská větev islámu tuto možnost striktně zavrhuje s odůvodněním, že podle islámu je manželský svazek v podstatě smlouva mezi manžely a nikdo třetí by v souladu s ní neměl zasahovat do manželské funkce sexu a reprodukce. Tím bylo umožněno pouze využití metod, při nichž se pracuje s vlastními zárodečnými buňkami. Reprodukční kliniky v těchto zemích zájemce o využití darovaných zárodečných buněk odmítají, neboť není možné je legálně využít. Rozdílný názor panuje v zemích patřící k šíitské větvi islámu. Írán, největší z těchto zemí, umožnil darování zárodečných buněk již koncem devadesátých let minulého století. Tento pokrokový přístup byl doplněn podmínkou, že se matka i dárkyně dále musí chovat podle náboženských pravidel pro mateřství. Narozené dítě má možnost po své genetické matce, tedy dárkyni, dědit, neboť matka, která jej porodila, se považuje pouze za adoptivního rodiče. Adopcí v tomto případě nejsou zpřetrhány původní rodičovské vazby. Stejný vztah platí mezi genetickým otcem a dítětem, avšak adoptivní otec má alespoň možnost dát dítěti své příjmení.³²

1.3.1.1. Zpráva ESHRE o ART a IUI

Evropská společnost pro lidskou reprodukci a embryologii (European Society of Human Reproduction and Embryology, dále jen „ESHRE“) je nezisková organizace se sídlem v Belgii. Tato instituce byla založena v roce 1985, aby šířila povědomí o reprodukční biologii, podporovala výzkum v této oblasti a následně o výsledcích výzkumů informovala tvůrce právních rádu členských států v rámci Evropy. Tato organizace vydala v prosinci

³¹ JANSSENS, Pim. No reason for a reduction in the number of offspring per sperm donor because of possible transmission of autosomal dominant diseases. *Human Reproduction*, 2003. 18 (4), s. 669-671

³² INHORN, Marcia C. Making Muslim babies: IVF and gamete donation in Sunni versus Shi'a Islam. *Culture, medicine and psychiatry* 30, no. 4, 2006. s. 427-450.

2021 zprávu ohledně stavu legislativy participujících evropských zemí týkající se asistované reprodukce a darování zárodečných buněk. Jedná se o komplexní analýzu jednotlivých evropských právních úprav, neboť na poli darování zárodečných buněk žádná jednotná závazná evropská úprava neexistuje.

V souvislosti s vydáním zmíněné zprávy byla uspořádána konference pod záštitou europoslankyně Frances Fitzgerald z Irska. Na této konferenci odborníci z řad lékařů, psychologů a právníků představili ideální právní řád upravující darování zárodečných buněk v souladu s potřebami moderní společnosti. Takový právní řád obsahuje národní registr dárců, co nejširší a stabilní přístup k darovaným zárodečným buňkám zajištěný relevantními zákony, neanonymní darování a plné hrazení zákroků, v ideálním případě šesti, včetně psychologického poradenství. Z tohoto teoretického předpokladu vyšlo najevo, že nejlepší podmínky představují právní úpravy v Belgii, Francii, Izraeli a Nizozemsku. Naopak nejhůře dopadly právní úpravy v Albánii, Polsku a Irsku. Posledně jmenované státy jsou, co se týče svých národních úprav spíše více ovlivněny náboženskými pravidly, se kterými obecně asistovaná reprodukce, tím méně darování zárodečných buněk, není v souladu, neboť podle jejich výkladu působí proti přirozenému chodu života. Jako důvod nutnosti výše zmíněné právní úpravy je zaručení bezpečnosti, účinnosti a spravedlnosti poskytovaných zdravotních služeb.³³

Zpráva se věnovala celkem 43 evropským zemím (kromě všech členů Evropské unie zahrnuje také všechny ostatní státy ležící na území evropského kontinentu a několik dalších geograficky blízkých, konkrétně Ruska, Kazachstánu a Turecka). Jedná se tedy o poměrně široký záběr zahrnující právní řády s různou geografickou polohou a zejména různým historickým a společenským vývojem. Zpráva kromě konkrétních dat týkajících se darování gamet zaznamenala obecně také velkou diverzitu v rámci jednotlivých evropských úprav. Největší rozdíly panovaly v oblasti přístupu k léčbě (vzhledem k věku nebo osobnímu stavu), darování zárodečných buněk od třetích osob, kryokonzervace buněk (ze zdravotních nebo osobních důvodů) a hrazení léčby z veřejných finančních prostředků. Právě systémy hrazení z veřejných prostředků se velmi lišily, konkrétně čtyři státy, mezi nimi například Irsko, vůbec žádnou finanční podporu nenabízí. Naopak Švédsko, Dánsko, Francie a

³³ Konference ESHRE a názvem European Atlas of Fertility Treatment Policies ze dne 10. prosince 2021, shrnutí dostupné z: <https://fertilityeurope.eu/european-atlas-of-fertility-treatment-policies/>.

Nizozemsko jsou podstatně štedřejší s tím, že ani nerozlišují v rámci hrazení zákroků počet přenášených embryí, jako je tomu v české a slovenské právní úpravě.

Kromě Albánie, Bosny a Hercegoviny, Rumunska, Irska a Ukrajiny obsahují všechny ostatní právní řády nějakou úpravu darování zárodečných buněk. V této různorodé směsici právních řádů je v posledních desetiletích vidět posun k umožňování využití léčby neplodnosti lesbickými páry a single ženám, a hlavně rušení anonymity dárců zárodečných buněk. Léčba lesbickým párům a single ženám není umožněna v jedenácti zemích. Argumentace je založena zejména na faktu, že tyto skupiny potenciálních pacientů nemají většinou diagnostikovanou neplodnost podle obecné definice neplodnosti, kterou autorka popsala výše. Kromě České republiky se jedná o právní řády v Polsku, na Slovensku, ve Slovinsku, v Itálii nebo v Turecku. Opět se jedná o konzervativněji založené státy, pro něž je stále na prvním místě tradiční podoba rodiny.

Přístup k regulaci věkového limitu pro získání léčby se podle očekávání také liší. Minimální věková hranice není naprostým standardem, přesto ji některé státy uplatňují a jedná se o věk 18 let. Horní hranice využití léčby u žen je uplatněna v 18 státech, přičemž nejnižší věk je 45 let (v Dánsku a Belgii) a nejvyšší je 51 let, což je uplatňováno v Bulharsku. Španělská právní úprava odvozuje maximální věkovou hranici od dosažení věku menopauzy, čímž je v podstatě zajištěno jakési zachování přirozeného řádu, neboť po dosažení věku menopauzy by žena již z biologického hlediska nikdy otěhotnět nemohla.

Ve všech státech, které mají nějakou právní regulaci ART s darovanými zárodečnými buňkami, je legálně povoleno darování spermií. Hranice věku dárců spermií jsou nejčastěji stanoveny na minimálně 18 a maximálně 40 let. Třicet států aplikuje regulaci počtu rodin nebo pacientů, které léčbu s darovanými spermiemi využívají a tato léčba může potenciálně vést k početí a narození dítěte. Nejméně se jedná o 2 ve Slovinsku a 12 v Dánsku. V několika státech, mezi které se řadí Německo, Norsko, Švýcarsko a Turecko, je výslovně zakázáno darování vajíček. V ostatních státech, které darování vajíček povolují, je minimální věková hranice 18 let a maximální hranice se pohybuje od 34 let (Srbsko) po 38 let (Francie), přičemž nejčastější je věk 35 let.

Přístup jednotlivých států k anonymitě dárců je v současné době oblastí s největší četností legislativních změn. Téměř v polovině zkoumaných států, konkrétně 18, se stále uplatňuje striktní anonymita všech zúčastněných. Aktuálně probíhají četné debaty o zrušení

anonymity ve francouzské právní úpravě, ke dni vydání zprávy nicméně k žádným změnám nedošlo. V několika státech sice platí anonymita příjemců zárodečných buněk vůči dárcům, narozené dítě má ale po dosažení určitého věku možnost se s identifikující informací o dárci seznámit. Tento přístup uplatňuje například Rakousko, Finsko nebo Chorvatsko.

Preventivní zmražení zárodečných buněk pro případ, že dojde k nemožnosti využít vlastní buňky v budoucnu, tzv. fertility preservation, je povoleno v právních rádech všech států v případě, že se jedná o zdravotní důvody (například by došlo ke znehodnocení zárodečných buněk z důvodu léčby chemoterapií). Stejný zákrok, nicméně z jiných než ze zdravotních důvodů, zejména z důvodu odkládání mateřství neboli tzv. social freezing, není povolen v Rakousku, Francii nebo Maďarsku. V České republice je preventivní zmražení vajíček z tohoto důvodu povoleno.³⁴

1.3.2. Darování ženských zárodečných buněk

Počátky darování vajíček se objevily v 80. letech minulého století. První známé početí za využití darovaných vajíček v rámci cyklu IVF se odehrálo v Austrálii v roce 1983 jako alternativa k využití darovaných spermií, které v té době bylo běžnější. Využívání darovaných vajíček se začalo využívat v případě třech základních zdravotních indikací: u žen, jež měly nefunkční vaječníky, dále u žen, které z jiných důvodů nemohly otěhotnět a již předtím využily jiné metody IVF, a u žen, které svá vlastní vajíčka nemohly využít z důvodů rizika geneticky přenosné choroby.³⁵

V současné době vzrostla poptávka po darovaných vajíčkách také proto, že ženy více oddalují mateřství a jsou tedy vystaveny fyziologickému stárnutí organismu, které brání přirozenému početí. Ačkoliv v mnoha případech pomůže klasická metoda IVF a ET, ne vždy je tím dosaženo kýženého výsledku. Pravděpodobnost úspěchu oplození vajíčka totiž závisí na věku ženy, o jejíž vajíčko se jedná. V principu to znamená, že pokud žena dosáhne určitého věku a teprve poté se rozhodne podstoupit cyklus IVF, je velmi pravděpodobné, že nebude možné její vlastní vajíčka využít a bude nutné přistoupit k využití vajíček

³⁴ CALHAS-JORGE, C., DE GREYTER, C h., KUPKA, M. S., WYNS, C., MOCANU, E., MOTRENKO, T., G, SCARAVELI, J. Smeenk, VIDACOVIC, S., GOOSENS, V., Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), Human Reproduction Open, Volume 2020, Issue 1, 2020.

³⁵ SARGENT, Michelle. Regulating egg donation: a comparative analysis of reproductive technologies in the United States and United Kingdom. Mich Journal Public Affairs 4, 2007. s. 1-17.

darovaných. Následná pravděpodobnost donošení dítěte u starších žen, v zásadě žen ve věku nad čtyřicet let, je již stabilnější a na věku ne tak závislá.

Proces darování je komplikovaný zákrok, vyžaduje dostatek času a způsobuje diskomfort ženě dárkyni i ženě, která darované buňky přijímá. Před samotným zákrokem, během něhož dojde k odebrání vajíček, musí žena absolvovat vyšetření, které vyloučí pohlavně přenosné choroby (zejména HIV, syfilis, žloutenka) a podrobné genetické vyšetření (chromozomální vyšetření – tzv. karyotyp, CTFR mutace, SMA a mutace GJB2 genů). Zároveň dárkyně podstupuje stimulaci folikulostimulačním hormonem k podpoře růstu vajíček. Stimulace probíhá formou injekční aplikace po dobu 10 až 12 dnů a žena ji může provádět po informování ošetřujícím lékařem sama. Následný odběr vajíček je prováděn v celkové narkóze. Lékař buňky ultrazvukem lokalizuje a poté jehlou skrz vaginální stěnu z vaječnicků požadovaný počet vajíček vyjme. Několik hodin po zákroku může dárkyně odejít domů.³⁶

Vzhledem k výše popsanému je zřejmé, že se jedná o zákrok, který s sebou může nést různé krátkodobé i dlouhodobé následky. Vedlejší následky způsobuje zejména zmíněná hormonální stimulace a mohou jimi být například změny nálad, bolesti prsou, bolesti hlavy, dlouhodobý pocit nadmutého břicha nebo návaly horka.³⁷ Zejména se zde ale objevuje riziko ovariálního hyperstimulačního syndromu, během něhož vaječnický otečou a naplní se tekutinou. Mírnější průběh se vyřeší během následujícího menstruačního cyklu, v nejhorším případě ale může dojít až k nutnosti vaječnický vyjmout. Existují výzkumy, které nasvědčují tomu, že nadměrná stimulace tvorby vajíček hormony může vést k vyšší pravděpodobnosti vzniku rakoviny děložního čípku. Také proto současné výzkumy v oblasti asistované reprodukce směřují mimo jiné k vytvoření nových typů léků, které by zmíněné vedlejší následky eliminovaly.³⁸

1.3.3. Darování mužských zárodečných buněk

Oproti darování ženských zárodečných buněk není darování spermií komplexním zákrokem, který by snad v sobě mohl nést zdravotní rizika. Také proto využívání spermií od

³⁶ Darování spermií. FN Motol [online]. [cit. 202-01-27]. Dostupné z: <http://www.fnmotol.cz/car/darcovsky-program/darovani-spermii/>

³⁷ KOSOŮVÁ, P.: Chtěly darovat vajíčka. Pět žen skončilo ve vážném stavu. [on line] [cit. 2022-01-27] Dostupné z: <https://tn.nova.cz/clanek/chtely-darovat-vajicka-pet-zen-skoncilo-ve-vaznem-stavu.html>

³⁸ SARGENT, Michelle. Regulating egg donation: a comparative analysis of reproductive technologies in the United States and United Kingdom. *Mich Journal Public Affairs* 4, 2007. s. 1-17.

třetích osob lze datovat již od konce devatenáctého století. V té době však bylo nutné tyto buňky využívat tajně a jednalo se o aplikaci in vivo, tedy přímo do těla ženy, neboť metoda in vitro byla zdokonalena až mnohem později a vyžadovala by také vyjmutí vajíčka, což pro tehdejší medicínu bylo nerealizovatelné.³⁹

V současné době je o darované spermie zájem kromě mužů, kteří jsou neplodní nebo mají podstatně sníženou plodnost, také mezi lesbickými páry a single ženami. V některých právních rádech mají tyto skupiny pacientek možnost darované spermie využít a ve spoustě dalších tato možnost neexistuje, proto se jedná o jeden z důvodů reflow. Právě z důvodu jednoduššího zákroku a širokého spektra potenciálních potřebných je celosvětově o darované spermie povšechně nouze.

Zájem o darování je relativně dostatečný, přičemž zájemci jsou převážně vysokoškolští studenti. Nicméně kvůli přísným požadavkům na kvalitu darovaných spermií mnohdy projde všemi povinnými vyšetřeními jen zlomek zájemců. Podle RNDr. Jany Březinové, Ph.D. ze spermobanky SpermBank International se jedná o jednoho až dva z každých deseti uchazečů. Rozsah vyšetření se shoduje s požadavky na ženy dárkyně, obsahuje tedy vyšetření vylučující pohlavně přenosné choroby a genetické vyšetření.⁴⁰

2. Právo znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce

O právu znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce se hovoří ve spojitosti s darováním zárodečných buněk a týká se stále většího počtu osob. Souvisí s možností získat informace o svém genetickém původu, o svých genetických rodičích. Podle přístupu k zachování anonymity dárců se jednotlivé státy liší i ve svém přístupu k výkonu práva znát svůj genetický původ ze strany dítěte. Právo znát svůj genetický původ nesouvisí pouze s asistovanou reprodukcí a není tedy žádnou novinkou v oblasti lidských práv. Lze o něm hovořit také v souvislosti s adopcemi, tzv. babyboxy nebo anonymními porody.

Povolení nebo naopak limitace tohoto práva však neleží pouze na straně státu. Také rodiče, které dítě vychovávají, mohou stát v roli štítu proti tomu, aby se dítě dozvědělo, že

³⁹ VAN DEN BROECK, Uschi, VANDENBEEREN, M., VANDERSCHUEREN, Dirk, ENZLIN, Paul, DEMYTTENAERE, Koen, and D'HOOGHE, Thomas. A systematic review of sperm donors: demographic characteristics, attitudes, motives and experiences of the process of sperm donation. *Human Reproduction Update* 19, no. 1, 2013. s. 37-51.

⁴⁰ Páry vybírají dárce spermií dle nadání i podoby s otcem, říká lékařka. *Idnes.cz* [online]. [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/rozhovor-s-janou-brezinovou-o-spermobance.A160902_135942_domaci_zt

tito lidé nejsou jeho genetickými rodiči. Neexistuje totiž státem vymahatelná povinnost pro rodiče informovat své děti o detailech jejich zplazení. Motivací k zachování této informace v tajemství je spousta a většina rodičů se právě k této variantě uchyluje. Výjimku mohou tvořit homosexuální páry, pokud tedy legislativa dané země umožňuje využít darované zárodečné buňky homosexuálními páry, neboť v takovém případě dítě z logiky věci v určitém věku musí zjistit, že jeho zplazení neproběhlo klasickým způsobem.

V případě, že by tedy česká, potažmo jakákoliv jiná, právní úprava zakázala anonymní darování zárodečných buněk a o každém dárci by existoval záznam s jeho identitou, neznamenalo by to automaticky možnost kompletně využít právo znát svůj genetický původ a o dárci se skutečně něco dozvědět. Právě ale možnost vůbec získat informace o jeho identitě by mohla být ve spoustě případů startovacím bodem, neboť bez těchto údajů není možné se svobodně rozhodnout, zda jedinec chce nebo nechce totožnost dárce zjistit.

V oboru bioetiky se spolu setkávají dva základní argumenty na podporu práva znát svůj původ. První z nich je založen na domněnce, že nedostatek znalosti o svém původu škodí jednotlivcům zplazeným s využitím darované zárodečné buňky, což může být empiricky vyhodnoceno a demonstrováno. Druhý přístup argumentuje tím, že vědět je základním lidským právem a tím pádem není potřeba empirického dokazování, neboť je jasné, že k poškození jedince dochází, pokud toto své základní právo nemůže využít.⁴¹

Je zřejmé, že ne každý jedinec nedostatek informací o svém genetickém původu bere jako poškození základních práv. Pokud však jedinec nemůže využít právo na to znát svůj genetický původ bez ohledu na to, zda skutečně chce nebo nechce toto právo využít, je tím pádem limitován v možnosti vytvářet si vztahy s osobami geneticky spřízněnými a získat kompletní obraz o své identitě.

Co je vlastně míněno pod pojmem právo znát svůj genetický původ? Podle Ravitské je tento termín složen alespoň ze čtyř základních aspektů. Prvním z nich je lékařský aspekt, který spočívá v právu znát kompletní lékařskou historii své pokrevní rodiny a znát relevantní zdravotní informace o dárci, tedy o genetickém rodiči. Druhým aspektem je identita, tedy právo znát osobní informace o dárci, které by mohly pomoci k vytvoření kompletního

⁴¹ RAVITSKY, Vardit. The Right to Know One's Genetic Origins and Cross-Border Medically Assisted Reproduction. Israel journal of health policy research. 2017, (6.1), s. 2. ISSN 10.1186/s13584-016-0125-0.

povědomí o vlastní identitě. Třetím aspektem je ten vztahový. Jedině skrze kompletní informaci o identitě dárce je možné si s ním vytvořit vztah.⁴² Ravitsky zmiňuje ještě aspekt úplné znalosti o okolnostech početí jedince, který pokládá na roveň zbylým třem aspektům.⁴³ Podle autorky se ale jedná spíše o rozšíření aspektu týkající se identity, neboť s identitou souvisí. Všechny zmíněné aspekty práva znát svůj původ se v podstatě navzájem doplňují a prolínají; naplnění aspektu vztahového podporuje lepší naplnění aspektu identity a ta je zároveň doplněna aspektem znalosti okolností početí. Z této definice vyplývá, že pro každého může znamenat právo znát svůj genetický původ něco jiného a nějak jinak se projevuje nemožnost toto právo osobně vykonávat. Zároveň z této teorie vyplývá, že existuje různé vnímání genetické příbuznosti. Lékařský aspekt zastupuje nejužší vnímání genetické příbuznosti, vnímá ho pouze v rovině biologické. Aspekt identity chápe právo širěji s tím, že má vliv na vztah jedince k sobě samému. Aspekt vztahový jde ještě dál, neboť je založen na možnosti jedince setkat se se svým genetickým rodičem a potenciálně vytvořit nějakou formu vztahu.

Každý z těchto aspektů může být řešen pomocí různých právních nástrojů, počínaje zveřejněním zdravotní anamnézy nebo genetických informací, přes zpřístupnění neidentifikujících osobních údajů, zveřejnění úplné totožnosti dárce, až po právní vymáhání sdělení pravdivých informací v rámci rodiny. Česká právní úprava umožňuje částečně naplnit právo znát svůj původ skrze lékařský aspekt, tedy tím, že umožňuje získat zdravotnickou dokumentaci z lékařských vyšetření, které dárce před darováním absolvoval. Podrobně se budu českou právní úpravou zabývat v následujících kapitolách.

Obsahem práva znát svůj původ je tedy také povědomí o vlastní identitě. Tou se rozumí vnímání sebe sama ve společnosti s ohledem na vlastní individualitu.⁴⁴ Právě individualita se skládá z několika atributů, kromě různého sociálního prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá, je to také jedinečná skladba genů, které má každý již vrozené. Získání všech potřebných detailů pomáhá dotvořit mozaiku povědomí o genetickém původu. Právo znát

⁴² Ibidem.

⁴³ RAVITSKY, Vardit. "Knowing Where Nowhere You Come From or Come From": The Rights of Donor-Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* [online]. 2010, (11.), 668 [cit. 2022-04-02]. Dostupné z: <https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=mjlst>

⁴⁴ DRAGHICI, Andreea, DIDEA Ionel, DUMINICA Ramona. The Right of Children to Know Their Parents – a Constitutive Element of the Child's Identity. *Acta Universitatis Danubius*. 2013, vol. 9, no. 1, s. 116.

svůj původ je tedy součástí práva na vlastní identitu a patří do něj právo znát své genetické rodiče i okolnosti početí.

2.1. Etické a psychosociální pozadí práva znát svůj původ

Udržování nebo naopak prolomení anonymity dárců zárodečných buněk a tím pádem znemožnění získání informací o jeho identitě dítětem je bezpochyby předmětem silné etické debaty. Ochrana práv dítěte ve spoustě států vítězí, proto legislativa mnoha států západní Evropy často v posledních letech přistupuje k prosazování neanonymního darování zárodečných buněk. Jen tak je možné zajistit, aby se dítě v budoucnu k potřebným informacím dostalo. Neexistence legálního přístupu k záznamům o dárci totiž znamená nemožnost svobodně se rozhodnout se k informacím dostat. Jak již autorka zmínila výše, naprostá otevřenost a neomezený přístup k identifikujícím informacím však ne vždy znamená, že se dítě reálně k informacím dostane.

Další překážkou totiž mohou být rodiče, kteří se z vlastních důvodů rozhodnou podrobnosti o zplození dítěti vůbec nesdělít. Podle britské studie z roku 2011, která se zabývala informováním dětí zplozených s využitím darovaných zárodečných buněk a odnošených náhradní matkou a která zahrnovala 101 rodin, v sedmi letech přibližně polovina dětí nevěděla, že jejich matka nebyla jejich genetická matka. V případě využití darovaných spermií se jednalo o tři čtvrtiny dětí. Děti vychovávané svobodnou matkou nebo lesbickým párem byly informovány daleko častěji, což je vzhledem k absenci otce v domácnosti logické. V případě gestačního surogátství, tedy situace, kdy náhradní matka není s dítětem geneticky spřízněna, byla naopak čísla obráceně a v sedmi letech tři čtvrtiny dětí tuto informaci znalo. Právě neexistence genetické spřízněnosti s matkou, která dítě porodila, a tedy situace, kdy oba rodiče, kteří dítě vychovávají, jsou zároveň jeho genetickými rodiči, se zdá být rozhodujícím faktorem, který usnadní rozhodnutí dítěti tuto informaci sdělit.⁴⁵ Rodiče totiž často mohou mít pocit, že pokud informaci o genetickém rodiči dítěti sdělí, to se potom může rozhodnout jej najít a tím se omezí nebo dokonce zpřetrhají dosavadní rodičovské vazby. Dítě by najednou nemělo pouze dva rodiče, ale mělo by tři nebo dokonce čtyři.

⁴⁵ READINGS, Jennifer. Secrecy, disclosure and everything in-between: decisions of parents of children conceived by donor insemination, egg donation and surrogacy. Reproductive medicine online. 2011, č. 22, 485-495.

Zastánci prosazení práva dítěte znát svůj genetický původ nejčastěji pracují s verzí, v níž dítě detaily o okolnostech svého zplodění zná a pokračuje dál ve své cestě k nabytí kompletních informací o identitě svého genetického rodiče. K tomu tedy potřebuje přístup, který neomezuje legislativa dané země. Zároveň kolem sebe ale potřebuje osoby, zejména samozřejmě rodiče, kteří této informaci nestojí od počátku v cestě.

Jedním ze základních argumentů pro prosazení práva dítěte znát svůj genetický původ je nutnost silných rodinných vztahů. Právě ty jsou esenciálním předpokladem psychicky zdravého a nezávislého jedince, a právě ty mohou být narušeny nesdělením dítěti pravdu o jeho zplodění. Není výjimkou, že rodiče sdělí informaci o využití darované zárodečné buňky někomu blízkému a vznikne tedy tajemství, které se dítěte přímo týká, ono k němu však přístup nemá a může nastat neúmyslné vyzrazení někým jiným, než jsou rodiče, kteří dítě vychovávají. Často navíc u dětí může vzniknout podezření, že nejsou s rodiči geneticky spřízněni, například kvůli odlišnému vzhledu, a v tom případě nesdělení pravdy může vážně narušit důvěru v rámci rodiny. Kliniky, které se odběrem zárodečných buněk zabývají, se snaží situaci, kdy by dítě mělo mít zcela jiné fyzické znaky, než mají rodiče, předejít tím, že o všech dárcích zveřejňují základní neidentifikující informace. Typicky se jedná o barvu očí, vlasů, typ vlasů, tedy jestli jsou rovné nebo zvlněné, výšku, váhu, krevní skupinu, rasu, a dokonce znamení zvěrokruhu.⁴⁶ V rámci České republiky by tedy nemělo dojít k problému, že by neplodný pár nemohl najít sobě podobné dárce.

V případě, kdy tedy rodiče dítě o okolnostech jeho početí informují, se odstraní dlouhotrvající lež nebo mírněji řečeno tajemství, které se v rámci rodiny nacházelo. Nemůže již dojít k nechtěnému vyzrazení, které by mohlo narušit důvěru v rámci rodiny. Vzniká však nový problém, který stojí zejména na straně dítěte. To se musí s informací vypořádat. Pokud legislativa dané země, tedy ne Česká republika, umožňuje přístup ke všem informacím, dítě se musí rozhodnout, zda bude dál po svých genetických předcích pátrat. Mělo by počítat s celou řadou možných variant vývoje situace. Dárce může mít dávno vlastní rodinu, důvody, ze kterých se rozhodl pro darování, již pominuly, takže třeba dokonce svého tehdejšího rozhodnutí lituje, a o kontakt s nově příchozím příbuzným nemá zájem. Mohl by mít také obavy, že jej dítě chce pouze využít. Může nastat i opačná situace, kdy dárce svou vlastní rodinu nemá, a k nově příchozímu se upne. Vzhledem k tomu, že darované zárodečné buňky se skladují po několik let, dokonce i desítky let, je možné, že dárce v době, kdy se jej dítě

⁴⁶ Například seznam dárců spermabanky MySpermBank. Dostupné z: <http://eshop.myspermbank.cz/>

rozhodne najít, bude již po smrti a dítě kýžený posun ve vytváření obrazu o své identitě nezíská.

Stejný argument nutnosti zachování silných rodinných vztahů je možné využít v kontrastním vysvětlení. V zemích, které uplatňují zachovávání anonymity dárců, může sdělení informace o okolnostech početí dítěte narušit rodinné vztahy tím, že je nemožné se k detailům o identitě genetického rodiče dostat. Jedinec sice ví, že jeho rodič není jeho genetický rodič, neví však, kdo jím je, což může v konečném důsledku vést k nejistotě o své vlastní identitě.⁴⁷

Dlouholetá studie publikovaná v roce 2017 srovnávající rodinné vztahy čtrnáctiletých dětí v rodinách, které informace o okolnostech početí sdělily, v rodinách, které je nesdělily, a v rodinách, v nichž bylo počato přirozeně, nezaznamenala žádné významné rozdíly mezi rodinami, které informace sdělily, a ostatními rodinami. Celkem bylo porovnáváno 141 rodin a bylo zde zjištěno, že děti, které se o svém genetickém původu dozvěděly před 7. narozeninami, měly ve 14 letech lepší rodinné vztahy a vyšší úroveň psychické pohody. Výsledkem studie tedy bylo, že by rodiče, kteří se rozhodnou pro sdělení informace o okolnostech početí, tak měli učinit již v brzkém věku dítěte.⁴⁸ Australská studie z roku 2015, jež zahrnovala 62 rodin, prakticky žádné rozdíly týkající se funkčnosti rodinných vztahů, psychického nastavení a souznění rodičů při sdělení, respektive nesdělení informace o okolnostech početí dítěte nezjistila.⁴⁹ Také podle britské studie z roku 2012, která byla co do počtu porovnávaných rodin nejmenší, celkem bylo dotazováno 30 rodin, prozrazení pravdy o zplodění v případě využití zárodečné buňky od anonymního dárcе neznamenalo narušení vnitřních rodinných vztahů. Rodinné vztahy se budují po první desítky let života dítěte a dítě tedy ví, kdo se o něj celý život staral a koho za rodiče může považovat, ačkoliv mezi ním a dítětem neexistuje genetická vazba.⁵⁰

⁴⁷ DE MELO-MARTÍN, Inmaculada. The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There a Right to Know One's Genetic Origins? Hastings Center Report. 2014, č. 2, 28-35.

⁴⁸ ILLOI, Elena, BLAKE, Lucy, JADYA, Vasanti, ROMAN, Gabriela, GOLOMBOK Susan. The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14. Journal of child psychology and psychiatry 58, no. 3, 2017. s. 315-324.

⁴⁹ KOVACS, Gabor Thomas, WISE, Sarah, FINCH, Sue. Keeping a child's donor sperm conception secret is not linked to family and child functioning during middle childhood: an Australian comparative study. Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology 55, no. 4 (2015): 390-396.

⁵⁰ FREEMAN, T. a S. GOLOMBOK. Donor insemination: a follow-up study of disclosure decisions, family relationships and child adjustment at adolescence. Reproductive biomedicine online. 2012, č. 25, 193-203.

V případech, kdy legislativa daného státu přístup k identifikujícím informacím povoluje, může informace o okolnostech početí uškodit tím, že je jedinec ve finále zmatenější, než byl předtím. Celý život si myslel, že má pouze dva rodiče. Najednou se objeví další osoba, kterou nikdy předtím nepoznal, a musí se rozhodnout, zda ji poznat chce nebo nechce. Sdělením informace je na něj tedy nepřímým vyvíjen tlak, aby se rozhodl, jestli chce pátrat po něčem, co do té doby nepotřeboval, neboť si myslel, že všechno potřebné již ví.

Přestože je právo znát svůj původ a přístup k němu velmi eticky citlivá problematika a státy uplatňují různé, často protichůdné, názory, studií ohledně přínosu jednoho nebo druhého přístupu existuje velmi málo. Také podle ESHRE je zapotřebí dalšího výzkumu dlouhodobých psychosociálních aspektů zakládání rodin prostřednictvím darovaných gamet a embryí, který by zkoumal různé typy rodin a různé kulturní a sociální souvislosti reprodukčního dárce.⁵¹

Česká právní úprava prakticky znemožňuje dětem zjistit informace o jejich genetických rodičích, pokud jsou odlišní od těch, kteří je vychovávají. Právní úprava je v této oblasti poměrně striktní, zejména ve srovnání se státy na západ od České republiky. Pokud se tedy neplodné páry rozhodnou využít jako zemi, v níž podstoupí cyklus IVF s darovanými zárodečnými buňkami, musí ve své podstatě přijmout i fakt, že jejich dítě identitu dárce nebo dárkyně podle zdejší právní úpravy nezjistí. Dalo by se tedy dovodit, že přístup k anonymitě dárce, k němuž se stále přiklání česká právní úprava, zároveň podporuje neochotu párů, které darované zárodečné buňky využily, sdělit v budoucnu tuto informaci svým dětem. Pokud by páry měly zájem na tom, aby jejich dítě kompletní informace získalo, s největší pravděpodobností by nemohly využít pro podstoupení zákroku kliniky v České republice.

V roce 2017 byla publikována studie zabývající se pacienty, kteří podstoupili cyklus IVF v České republice, a jejich přístupem k informování dítěte o využití darovaných zárodečných buněk. Mezi zapojenými do studie tak nebyly pouze české páry, ale také cizinci, kteří do České republiky zavítali v rámci reproflow. Dotázáno bylo celkem 184 osob. Téměř dvě třetiny z nich, konkrétně 64 %, se neztotožňovaly s myšlenkou, že by měli potomci být

⁵¹ ESHRE Working Group on Reproductive Donation, Jackson Kirkman-Brown, Carlos Calhaz-Jorge, Eline A F Dancet, Kersti Lundin, Mariana Martins, Kelly Tilleman, Petra Thorn, Nathalie Vermeulen, Lucy Frith, Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation†, Human Reproduction Open, Volume 2022, Issue 1, 2022.

informování o okolnostech svého početí. Byl zde však rozdíl mezi odpověďmi Čechů a cizinců, přičemž proti informování byly téměř čtyři pětiny Čechů, ale pouze těsně nad polovinu cizinců.⁵² Ze studie sice není jasné, z kterých zemí kromě České republiky neplodné páry pocházely, jejich větší ochota dítě o okolnostech jeho početí informovat však může pramenit z toho, že v jejich zemi anonymita legislativně zakotvená není. Pro české neplodné páry tedy neexistuje žádná právem založená povinnost, která by je nutila informaci dítěti sdělit, mají tedy nižší potřebu informaci sdělovat sami od sebe.

2.1.1. Právo znát svůj původ a moderní technologie

Na předchozích stranách jsem se zabývala etickými a psychosociálními aspekty různých přístupů právních řádů a také rodičů. Ti jsou často poslední překážkou možnosti zjištění informace o okolnostech početí dítěte a zároveň v podstatě těmi, kteří odepírají dítěti uplatnění práva znát svůj genetický původ. S rozvojem moderních technologií se objevilo několik nových možností, jak se k informacím o svém původu dostat. Internetové databáze a sociální sítě mají jednu zásadní vlastnost; ne každý, kdo se k informacím dostane, o ně v první řadě aktivně žádal.

V posledních letech získal na popularitě nový fenomén, kterým je genetické testování pro osobní účely (direct-to-consumer genetic testing). Tento druh genetického testování spočívá v tom, že si každý může testovací sadu zakoupit na internetu, doma test provést a získat tím přístup k velkému množství lékařských a jiných osobních údajů nebo informací o genetických příbuzných, aniž by musel procházet „oficiálními“ cestami, které vyžadují překonání určitého odporu, ať již státních institucí nebo soukromých zdravotnických zařízení. Problémem je fakt, že většina osob, které testovací sady zkouší, nemá konkrétní důvod test provádět a nehledají zásadní informaci. O to větším překvapením proto může být zjištění, že předci nejsou geneticky spřízněni nebo že existuje řada příbuzných, o nichž ani nemohli vědět. Někteří odborníci tvrdí, že právě kvůli rozšířenosti těchto testovacích sad se anonymita dárců stane minulostí. V databázích totiž nemusí být pouze dárci nebo dítě samotné, ale kterýkoliv z jejich příbuzných. Od získání informace o příbuzných je pak relativně jednoduché dohledat konkrétní osobu. Velkou roli při dohledávání potřebných

⁵² RUMPÍKOVÁ, Tatana, OBORNÁ, Ivana, BELASKOVÁ, Silvie, KONEČNÁ, Hana, RUMPÍK, David. The attitudes of IVF patients treated in the Czech Republic towards informing children born after gamete donation. Biomedical Papers 162, no. 1, 2018. s. 26-31.

informací v současné době hrají také sociální sítě.⁵³ Tím se pochopitelně ohrožuje i rozhodnutí rodičů informaci o okolnostech početí dítěti nesděliti. Díky testovacím sadám se zároveň otevírá nový druh získávaných informací; ve většině zemí, které uplatňují open donation, mají děti narozené z umělého oplodnění přístup k informaci o genetických rodičích, testovací sady však umožní i obrácený postup, tj. dárci mohou pohodlně získat informace o svých potomcích. Právě tyto informace zůstávají často dárčům odepřeny (mezi výjimky, kde může informace získat i dárci, patří například Německo).⁵⁴

Kromě genetických samotestů existují také databáze specializující se na seznamování dárců a jejich genetických potomků. Některé z nich byly založeny přímo osobami narozenými za využití AID, které se rozhodly aktivně své genetické rodiče vyhledat a současně pomoci těm, jež se vyskytují ve stejné situaci (např. Donor Sibling Registry v USA). Další jsou vytvořeny a hrazeny z veřejných prostředků (příkladem mohou být Donor Conceived Register ve Velké Británii nebo Fiom KID-DNA Database v Nizozemsku). Poslední zmíněná databáze umožňuje dodat svou DNA všem dárčům, kteří darovali před rokem 2004, kdy došlo ke změně legislativy na open donation, a zároveň osobám narozeným za využití AID. V roce 2017 dokonce nizozemská vláda vyzvala všechny potenciální zájemce, aby tuto službu využili, v důsledku čehož se počet registrovaných dárců zvýšil o čtvrtinu. Nizozemská vláda tedy v podstatě vyzvala původně anonymní dárce, aby sami odhalili svou identitu. Součástí registrace byl také on-line dotazník ohledně motivace dárců registrovat se do DNA databáze. Tři nejčastější odpovědi se týkaly toho, že potomek zplozený dárce by měl: mít možnost klást mu otázky; získat informace o jeho fyzických a dalších osobních údajích; nebo mít právo jej kontaktovat. Odpověď týkající se předání informace o detailech zdravotního stavu, jež se objevuje nejčastěji jako důvod pro zavedení open donation, byla překvapivě zastávána pouze necelým 1 % dárců.⁵⁵

Současná legislativa, která se snaží chránit dítě nebo osobu dárce, je proti síle internetových genetických databází v podstatě bezmocná. Pokud bude jejich popularita dále stoupat (do roku 2019 bylo provedeno odhadem na 30 milionů genetických samotestů),

⁵³ JANZEN, Thijs, NOLTE, Arne W., TRAUSEN, Arne. The breakdown of genomic ancestry blocks in hybrid lineages given a finite number of recombination sites. *Evolution* 72, no. 4, 2018. s. 735-750.

⁵⁴ HARPER, JC, KENNETT, D, REISEL, D. The end of donor anonymity: how genetic testing is likely to drive anonymous gamete donation out of business. *Human Reproduction*, 2016. s. 1135-40.

⁵⁵ BOLT, S, POSTEMA, D, VAN DEN HEIJ, A, BMM, AJ. Anonymous Dutch sperm donors releasing their identity. *Hum Fertil (Camb)* 2021. s. 24-30.

vzniknou pro všechny zúčastněné nové problémy, které do té doby nebyly předvídané. Pro dárce, kteří darovali v domnění, že jejich darování je zcela anonymní, pro příjemce, kteří měli dojem, že mohou udržet početí od dárce v tajnosti, i pro potomky dárců, kteří nevěděli o svém početí s pomocí dárce.⁵⁶

V případě, že to nemůže zajistit legislativa, kdo nebo co může chránit soukromí a zájmy zúčastněných stran, ať už dárců, nebo dětí a jejich rodin? Pravděpodobným nástupcem legislativy státu jakožto ochránitele určitých jistot by se mohly stát jednotlivé reprodukční kliniky, které by měly informovat dárce i příjemce o možném riziku odhalení informací o identitě v budoucnu, bez ohledu na aktuální přístup legislativy dané země k anonymitě dárců.

V současné době neexistují mezinárodní pokyny, které by se týkaly okruhu informací o širších etických a psychosociálních důsledcích dárcovství, jež by měly být poskytovány dárcům, příjemcům i osobám narozeným za využití AID. Podle guidelineů ESHRE z počátku roku 2022 by měly být zahrnuty informace o potenciální změně legislativy (která by mohla platit i retrospektivně – příkladem může být právní úprava v Austrálii), o tom, že je legislativa odlišná v různých zemích, přičemž gamety mohou být následně užity v zahraničí, dále o tom, konkrétně které a komu budou informace o dárci poskytnuty. Dárci by také měli být informováni o existenci genetického testování pro osobní účely, kterému jsem se věnovala výše a které v podstatě obchází legislativu dané země.⁵⁷

3. Česká právní úprava

Česká republika patří mezi často vyhledávané státy, co se týče asistované reprodukce, respektive IVF s darovanými zárodečnými buňkami. Vděčí za to výhodné geografické poloze ve středu Evropy, striktnějším právním úpravám v okolních státech a také nižším cenám poskytovaných zákroků. V případě využívání darovaných zárodečných buněk je pro zahraniční pacienty atraktivní zaručení anonymity dárců i příjemců. Tím se česká právní úprava liší od německé, švýcarské nebo nizozemské, tedy od několika okolních evropských států. Česká právní úprava je také z hlediska ostatních porovnávaných právních rádu

⁵⁶ ESHRE Working Group on Reproductive Donation, Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation, Human Reproduction Open, Volume 2022, Issue 1, 2022.

⁵⁷ Ibidem.

specifická tím, že umožňuje využít darované zárodečné buňky pouze páru, přičemž se musí vždy jednat o muže a ženu, kteří však nemusí být sezdáni.⁵⁸

Z nejnovější zprávy Ústavu zdravotnických informací a statistiky ohledně asistované reprodukce na českém území shrnující data za rok 2018 a 2019 vyplývá, že ve 25 % všech provedených cyklů IVF byly pacientkami cizinky. Ještě markantnější důkaz oblíbenosti českých reprodukčních klinik mezi pacienty ze zahraničí je vidět v případě využívání darovaných oocytů. Dárkyně oocytů jsou téměř bez výjimky vždy Češky (konkrétně v 99,7 % případů), příjemkyněmi jsou naopak v naprosté většině případů cizinky. Zárok s darovanými oocyty byl v 85 % proveden ve zmíněných dvou letech cizinkám.⁵⁹

Přesto podle zprávy ESHRE vyšla Česká republika na základě své právní úpravy velmi špatně. Důvodem je zejména limitovaný přístup k léčbě. Česká právní úprava totiž umožňuje léčbu využít pouze ženě a muži, kteří spolu vystupují jako neplodný pár, ale už ji neumožňuje single ženám nebo homosexuálním párům, jako tomu je například v Dánsku. Od ideální právní úpravy podle ESHRE se ta česká liší také zejména pokračujícím dodržováním anonymity dárců, neexistencí národního registru dárců a nedostatečným počtem hrazených cyklů.⁶⁰

Právě dodržování anonymity je klíčovým předpokladem české právní úpravy darování zárodečných buněk. Tím se legislativa vymyká současnému trendu v přístupu k informacím mezi evropskými státy a také se značně omezuje právo dítěte znát svůj původ. Důvody pro takový přístup jsou dány především historickým vývojem a dlouhodobým postojem společnosti. Také právní úprava osvojení je založena na dodržování anonymity zúčastněných osob. Podle tohoto přístupu by měla být prioritním místem výchovy rodina dítěte. V případě, že tato možnost selže a rodina již neplní své zákonné funkce, přichází na řadu subsidiárně osvojení, tedy přijetí cizí osoby za vlastní. Podle Králíčkové by cílem zákonodárce měla být ochrana přirozených práv členů rodiny, jež vznikla přirozeným způsobem, a tím bylo respektováno právo na jejich rodinný život, a „aby institut osvojení

⁵⁸ Viz Rozsudek NS ČR ze dne 19. 7. 2012, sp. zn. 25 Cdo 754/2010.

⁵⁹ Asistovaná reprodukce v ČR 2018-2019: zdravotnická statistika [online]. Praha: ÚZIS ČR, 2021 [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008365/asistreprodukce2018-2019.pdf>

⁶⁰ Konference ESHRE a názvem European Atlas of Fertility Treatment Policies ze dne 10. prosince 2021, shrnutí dostupné z: <https://fertilityeurope.eu/european-atlas-of-fertility-treatment-policies/>.

byl pojat jako náhradní vůči přirozené rodině, tzn. náhradní v pravém slova smyslu“.⁶¹ Nová náhradní rodina by tedy v konečném důsledku měla plně nahradit rodinu původní, tj. genetickou. Samozřejmě není možné, aby rozhodnutím soudu o osvojení dítěte došlo k vymazání genetických vazeb k původní rodině. Současná právní úprava osvojení inklinuje k informování dítěte náhradními rodiči o jeho původu, výslovně se ale jedná o sdělení informace o skutečnosti, že došlo k osvojení, nikoliv k informování o identitě genetických rodičů. Taková informace často nemusí být známa ani osvojitelům. S porušením povinnosti dítě informovat se však nepojí žádná sankce, není tedy možné zaručit, že k informování skutečně dojde.⁶²

Existuje však možnost, jak se může osvojenec o identitě genetických rodičů dozvědět, ovšem pouze v případě, že má informaci o vlastním osvojení. Jedná se o možnost nahlédnout do matriční knihy podle ustanovení § 25 zákona o matrikách, která zahrnuje také údaje o genetických rodičích dítěte. Právo nahlížet do matriční knihy dítě nabývá dovršením 12 let věku nebo nabytím svéprávnosti v případě, že soud rozhodl o utajení osvojení. Osvojené dítě má tedy určitou možnost využít zákonem přiznané způsoby. To se však netýká dětí narozených z umělého oplodnění.

Právo znát svůj původ není v českém právním řádu konkrétně zakotveno. Česká republika je přesto vázána některými mezinárodními dokumenty. V souladu s článkem 10 Ústavy České republiky jsou vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, součástí právního řádu ČR. Takové mezinárodní smlouvy mají zároveň aplikační přednost před zákony, tj. v případě, že mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Na základě některých mezinárodních smluv lze požadavek na zajištění práva znát svůj původ dovozovat, jmenovitě se jedná například o Úmluvu o právech dítěte, které se budu podrobněji věnovat v kapitole o předpisech mezinárodního práva.

Početí dítěte za využití darovaných zárodečných buněk podle české právní úpravy však stojí na principu úplné anonymity mezi dárcem a neplodným párem i mezi dárcem a dítětem narozeným z umělého oplodnění. Narozené dítě tedy nemá právem garantovanou možnost dozvědět se identitu původce svých genů. Rodiče zároveň nemají povinnost dítě o

⁶¹ KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. In: RADVANOVA, S. (ed.): Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR). 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 35.

⁶² § 836 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

skutečnosti, že s nimi není geneticky spřízněno, informovat. Rozhodnutí, zda rodiče dítěti jakoukoliv informaci týkající se okolností jeho početí sdělí, je tedy zcela na jejich uvážení.

Dodržování anonymity mezi dárcem a neplodným párem je uplatňován bez ohledu na to, že statusové poměry dětí narozených z asistované reprodukce jsou již upraveny prameny občanského práva, zejména zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Mezi anonymním dárcem a dítětem tedy nevzniká žádný příbuzenský vztah. Občanský zákoník se při určování rodičovství, a tedy řešení potenciálních neshod ve statusových otázkách nejprve věnuje určení matky. Podle ustanovení § 775 občanského zákoníku je matkou dítěte žena, která je porodila. Ustanovení se uplatní pro všechny případy početí dítěte za využití IVF, tedy v žádném případě by se matkou nemohla stát dárkyně vajíček.

Určování otcovství je z hlediska práva složitější, nicméně český právní řád se snaží pamatovat na všechny možné situace. Existuje proto několik domněnek otcovství. První domněnkou je ta, že je otcem dítěte manžel matky. Vzhledem k tomu, že matka je vždy jistá, neboť se jedná o ženu, která dítě porodila, je otec také jistý, neboť je jednoduše zjiitelné, kdo s kým je v manželství. Manžela je tedy takové dítě, které se narodí v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného (srov. ust. § 776 občanského zákoníku). V případě, že matka dítěte není provdána, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k asistované reprodukci souhlas (srov. ust. § 778 občanského zákoníku). Občanský zákoník zároveň neumožňuje mužům, na které se podle práva hledí jako na otce dítěte (tedy jedná se o manžela ženy nebo, pokud se jedná o ženu neprovdanou, muže, který dal s umělým oplodněním souhlas) popřít otcovství k dítěti, v případě, že se dítě narodí mezi 160. a 300. dnem od provedení zákroku, kterým došlo k umělému oplodnění. Tato možnost popření otcovství se uplatní v pouze situaci, kdy došlo k početí za pomoci asistované reprodukce. Při jiném způsobu početí, než je umělé oplodnění má muž možnost otcovství popřít. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že při umělém oplodnění s využitím zárodečných buněk od dárce, má muž jen malou šanci své otcovství popřít, neboť by musel dokázat, že žena otěhotněla jiným způsobem. Tento muž nicméně nemusí být manžel ženy, jak bylo judikováno a jak také vyplývá ze zákona.⁶³

⁶³ Rozsudek NS ČR ze dne 19. 7. 2012, sp. zn. 25 Cdo 754/2010, v němž stojí, že: „zákon neupravuje žádné restrikce, a nelze tudíž vyvodit zákaz asistované reprodukce nesezdaným pářím“.

Všechny zmíněné případy určování otcovství mají za cíl jednoznačně a relativně rychle rodičovství určit. Zároveň by mělo dané určení rodičovství co nejvíce odrážet biologické vztahy mezi zúčastněnými, jak se vyjádřil mimo jiné i Ústavní soud. Ten judikoval, že by rodičovství z právního hlediska mělo odpovídat otcovství biologickému.⁶⁴

Vzájemnou anonymitu dárce a neplodného páru má za povinnost zajistit poskytovatel zdravotních služeb, tedy kliniky asistované reprodukce. Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (ZSZS), který tuto oblast upravuje, se však blíže nevěnuje zajištění vyloučení příbuzenského vztahu mezi ženou, která umělé oplodnění podstupuje, a anonymním dárce. Tím se současná právní úprava liší od předchozí právní úpravy podle zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.⁶⁵

Přes výše uvedené nicméně není anonymita dárce neprolomitelná. ZSZS sice dává poskytovateli zdravotních služeb zajistit dárce anonymitu, zároveň je ale poskytovatel povinen po dobu 30 let od provedení umělého oplodnění uchovávat údaje o zdravotním stavu dárce a na základě písemné žádosti je předat neplodnému páru nebo osobě, která se narodila z asistované reprodukce, ovšem až po nabytí zletilosti.⁶⁶ Tímto krokem je možné vyřešit takové otázky dítěte narozeného z asistované reprodukce, které se týkají dědičných chorob nebo konkrétní anamnézy dárce, a je tím naplněn lékařský aspekt práva znát svůj původ. Nicméně je nutné podotknout, že v případě dědičných onemocnění se jedná pouze o takové informace, které dárce sám poskytl, a v případě zdravotní anamnézy se jedná o výčet takových onemocnění, které se zjišťují v souvislosti s odběrem zárodečných buněk, nikoliv všechny myslitelné zdravotní obtíže.

Z důvodu toho, že si česká právní úprava stále zachovává požadavek anonymity dárce zárodečných buněk, si Česká republika během posledních desetiletí vysloužila řadu výtek ze strany mezinárodních institucí, které se přiklánějí k postupnému odanonymizování asistované reprodukce, ale i ze strany členů parlamentu, viz kapitola o návrhu novely ZSZS. Konkrétním detailům a výtkám se budu věnovat v kapitole o mezinárodní právní úpravě týkající se práva znát svůj původ.

⁶⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 17. 3. 2009, sp. zn. II. ÚS 405/2009.

⁶⁵ Srov. ust. § 27e odst. 2 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu: „K oplození vajíčka nesmí být použity spermie, o nichž je známo, že pocházejí od muže, který je příbuzným v řadě přímé nebo sourozencem, strýcem, bratrancem nebo dítětem bratrance nebo dítětem sestřenice ženy, jejíž vajíčko se k metodě asistované reprodukce použije, anebo příjemkyně.“

⁶⁶ § 10 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

3.1. Česká právní úprava darování zárodečných buněk

Základním právním předpisem upravující darování zárodečných buněk je zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů, který nahradil zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Základním důvodem přijetí nového zákona byla zejména zastaralost předchozí právní úpravy, zejména co se týče principů poskytování zdravotních služeb a nutnost reflektování novinek na poli medicíny. Příkladem může být změna pohlaví.⁶⁷

ZSZS se věnuje problematice zárodečných buněk hned v druhé hlavě s názvem Asistovaná reprodukce, přičemž nejprve definuje, že zárodečnými buňkami se pro účely asistované reprodukce myslí vajíčka a spermie.⁶⁸ Dále stanovuje, či zárodečné buňky lze pro zákrok použít. Kromě buňky pocházející od ženy a muže, jež společně podstupují léčbu neplodnosti, se jedná i o buňky třetí osoby, anonymního dárce. Tímto je zákonem stanoven požadavek anonymity, který se vedle ZSZS objevuje i v ustanovení § 3 odst. 3 písm. c) zákona č. 296/2008 Sb., o zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka a o změně souvisejících zákonů (zákon o lidských tkáních a buňkách). Toto ustanovení se věnuje nutnosti zaručení anonymizace poskytovateli zacházejícími s tkáněmi a buňkami obecně, nevztahuje se tedy konkrétně pouze na zárodečné buňky.

Kromě zmínění skupin osob, jejichž zárodečné buňky mohou být využity pro zákrok, stanovuje ZSZS také to, že gamety lze využít pouze za účelem umělého oplodnění, nikoliv například za účely medicínského výzkumu. Výjimku však tvoří nevyužitá embrya, která vzniknou jako nadbytek oplodněných zárodečných buněk neplodných párů. Takto vzniklá embrya lze využít i pro účely výzkumu za podmínek a pro účely stanovené zákonem upravujícím výzkum na lidských kmenových embryonálních buňkách.⁶⁹

Zdravotnická zařízení mohou v souladu s článkem 21 Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (dále jen „Úmluva o biomedicině“)⁷⁰ finančně kompenzovat výlohy spojené s cestou do zdravotnického zařízení dárce a dárkyním navíc zdravotní riziko, které souvisí s hormonální stimulací před samotným procesem odběru oocytů. Částky by však měly být

⁶⁷ Vláda České republiky. Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách. 30. 6. 2011. tisk 407/0.

⁶⁸ § 3 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

⁶⁹ § 3 odst. 5 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

⁷⁰ Článek 21 Úmluvy o biomedicině zakazuje, aby bylo lidské tělo předmětem obchodu.

přiměřené zmíněným zdravotním rizikům a výlohám, rozhodně by se nemělo jednat o možnost výdělků pro dárce. Není tedy možné za darování samotné platit jakoukoliv částku.

Podle ustanovení § 11 ZSZS mohou být na základě žádosti, tedy nikoliv automaticky, finančně kompenzovány pouze účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložené výdaje. V praxi to znamená zejména náhradu za cestu do zdravotnického zařízení a ušlý zisk. Náhradu těchto výdajů může poskytovatel, který odběr gamet provádí, požadovat po příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění.⁷¹ Finanční kompenzace je zakázána i v ustanovení § 7 odst. 1 zákona o lidských tkáních a buňkách a zároveň je povolena pouze náhrada účelně vynaložených nákladů. Porušení tohoto ustanovení je podle téhož zákona přestupkem, za nějž hrozí pokuta až ve výši 3 milionů Kč.⁷²

Zákonem však není stanovena fixní částka, která by měla být za zákroky vyplacena, a kliniky mohou stanovovat výši náhrady nákladů rozdílně. Proto za jedno darování spermií získá dárce 2 až 3 tisíce korun. Ženy za jedno darování oocytů mohou získat podstatně vyšší částky, v průměru 25 až 28 tisíc korun.⁷³ Vyšší částka je způsobena dlouhodobějším trváním zákroku, který mimo jiné obnáší celkovou narkózu a hormonální stimulaci a také vyšší riziko vedlejších krátkodobých nebo dlouhodobých následků.

3.1.1. Osoba dárce

V ZSZS je zmíněna osoba „anonymního dárce“, nikoliv pouze „dárce“.⁷⁴ Dárci gamet mohou být podle české legislativy zdraví muži ve věku od 18 do 40 let a zdravé ženy ve věku od 18 do 35 let.⁷⁵ Jedná se tedy vždy o plnoleté osoby, což by mělo zaručit jistou zralost při rozhodování o poskytnutí své genetické informace pro vznik nového života,

⁷¹ § 11 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění: *Za odběr zárodečných buněk nevzniká osobě, které byly odebrány, nárok na finanční ani jinou úhradu. Poskytovatel, který odběr provedl, hradí anonymnímu dárci na základě jeho žádosti účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložené výdaje spojené s darováním zárodečných buněk. Jejich náhradu může požadovat na příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění, nebo na poskytovateli, kterému byly zárodečné buňky nebo lidská embrya k provedení asistované reprodukce předány. Poskytovatel, který převzal zárodečné buňky nebo lidská embrya k provedení asistované reprodukce a který uhradil výdaje podle věty druhé, může náhradu těchto výdajů požadovat na příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění.*

⁷² § 25 odst. 12 zákona č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách, v platném znění.

⁷³ Například Centrum asistované reprodukce PRONATAL. [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné z: <https://www.pronatal.cz/cs/darovani-vajicek>, nebo Centrum asistované reprodukce REPROFIT. [online]. [cit. 2022-02-01].

Dostupné z: https://www.darkynevajicek.cz/?gclid=CjwKCAjwp7baBRBIEiwAPtjwxHM4tbLdIV_JCPUxd17U5yZ7DVAhJ_S4-SGa_IEOoQm4wCiwRVRHQBoC8xIQAvD_BwE.

⁷⁴ KREJČÍKOVÁ, Helena, BURKERTOVÁ, Eva, VÁŇOVÁ Lucie. Homosexuálové a právo na rodinný život. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. 2015. 2. číslo. ISSN 1804-8137. s. 34.

⁷⁵ § 3 odst. 4 písm. a) zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

k němuž nebude mít dárce žádnou právní vazbu. Dárce nesmí být osoba, jejíž svéprávnost je omezena natolik, že nedokáže posoudit poskytnutí zdravotních služeb nebo jejich důsledky. Zároveň dárce nesmí být osoba umístěna v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence anebo v zařízení pro zajištění cizinců nebo v azylovém zařízení, osoba, již byla nařízena izolace nebo karanténa nebo je ve výkonu lůžkového ochranného léčení nebo byla hospitalizována bez souhlasu.⁷⁶

Kromě věkového rozmezí, svéprávnosti a dalších dílčích požadavků musí dárce splňovat i kritéria zdravotní. Dárce i dárkyně musí tedy vždy podstoupit vyšetření na pohlavně přenosné choroby a genetická vyšetření, jak jsem popsala výše v kapitole o darování zárodečných buněk.

3.1.2. Návrh novely zákona o specifických zdravotních službách

V prosinci 2014 předložila skupina poslanců v čele s Markem Bendou z ODS návrh zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony.⁷⁷ Podstatou tohoto návrhu bylo zejména umožnění zjištění identity dárce zárodečných buněk s tím, že by se měla zavést oddělená a omezeně přístupná evidence údajů o anonymním dárce. Informace o něm uchovávané by byly jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození, rodné číslo, státní občanství a místo trvalého bydliště, přičemž všechny informace by byly uchovávány v dodatku knihy narození podle zákona o matrikách. Samotný poskytovatel, který umělé oplodnění provedl, by stejné identifikující informace měl uchovávat po dobu 80 let, oproti současným 30 letům.

Další velkou navrženou změnou bylo omezení pro dárce darovat pouze u jednoho poskytovatele zdravotních služeb a zároveň zárodečné buňky jednoho dárce by mohly být použity k vytvoření nejvýše osmi lidských embryí. V současné době není ani jedna z podmínek legislativně zakotvena, není tedy právně regulován počet darování jedním dárce, respektive počet takto vzniklých embryí. Zároveň návrh novely počítal se zákazem poskytování metod a postupů asistované reprodukce v případě, že jsou původci zárodečných buněk geneticky příbuzní.

⁷⁶ § 7 odst. 3 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

⁷⁷ Návrh poslanců Jitky Chalánkové, Marka Bendy a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony. 2014, sněmovní tisk č. 371/0, s. 1 - 4. Dostupný z: <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=371>. 108.

Kromě změny ZSZS návrh obsahoval také změnu občanského zákoníku, především doplnění odst. 3 ustanovení § 772, který měl nově znít takto: „*Původ z početí umělým oplodněním zárodečnými buňkami anonymního dárce podle jiného právního předpisu nezakládá práva a povinnosti mezi dítětem a anonymním dárcem jako příbuznými; tím není dotčena překážka uzavření manželství mezi biologickým předkem a biologickým potomkem nebo mezi biologickými sourozenci.*“⁷⁸ Tím se měla nadále zachovat současná právní úprava, která stanovuje, že anonymní dárce z právního hlediska není příbuzným dítěte počatého z umělého oplodnění. Dále bylo navrženo doplnění nového ustanovení § 675a, který vylučoval možnost uzavření manželství mezi biologickými předky a biologickými potomky nebo biologickými sourozenci v případě, že alespoň jeden z nich byl počat umělým oplodněním. Pro účely určení biologického příbuzenství se za rodiče považuje dárce zárodečných buněk, v odborné literatuře je používán pojem genetické příbuzenství. V současné době je nemožnost uzavřít manželství rozšířena pouze na případy osvojení, kde nicméně většinou nemusí existovat zároveň biologické příbuzenství.

Důvodem pro návrh změny stávající právní úpravy byla podle důvodové zprávy zejména snaha o eliminaci genetického příbuzenství anonymního dárce vůči přijímacímu páru nebo mezi dvěma dárci navzájem. Dalším potenciálním rizikem současné právní úpravy bylo podle předkladatelů uzavření manželství mezi geneticky příbuznými osobami jako důsledek naprosté anonymity všech zúčastněných. Zároveň současná právní úprava odepírá práva dítěte znát své genetické rodiče, přičemž se předkladatelé odkazovali zejména na Úmluvu o právech dítěte a článek 10 Listiny základních práv a svobod, jehož druhý odstavec každému zaručuje právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.⁷⁹

Návrh zákona byl předložen k projednání vládě, která ho zamítla. Podle ní jsou části návrhu v rozporu se směrnicemi EU, kterými je ČR vázána, riziko manželství mezi genetickými příbuznými z tohoto důvodu je minimální, a navíc občanský zákoník dostatečně stanovuje jasná pravidla pro určování mateřství a otcovství.⁸⁰

⁷⁸ Důvodová zpráva k návrhu poslanců Jitky Chalánkové, Marka Bendy a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony. 2014, sněmovní tisk č. 371/0, s. 4-8. Dostupná z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=371&CT1=0>.

⁷⁹ Čl. 10 Usnesení č. 2/1993 Sb. usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky.

⁸⁰ Vláda projednala dva poslanecké návrhy zákonů. Vláda.cz [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=125859&tmplid=50>

4. Mezinárodní právní úprava

Podle některých zdrojů se pomocí metod asistované reprodukce po celém světě narodilo již přibližně 8 milionů dětí, z nichž spousta jich byla počata s využitím darovaných zárodečných buněk. Tradičně se uplatňovala ve většině států na světě anonymita dárců, narozené děti tak neměly přístup ke zjištění identity svých genetických rodičů. Působením mezinárodních organizací zabývajících se lidskými právy, zejména vytvořením Úmluvy o právech dítěte a judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále také jen „ESLP“), se v posledních desetiletích dostalo do povědomí společnosti právo znát svůj původ.

4.1. Úmluva o právech dítěte

Základním mezinárodním dokumentem týkajícím se práva znát svůj původ je Úmluva o právech dítěte (dále též jen „Úmluva“). Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989 v New Yorku. V platnost pro dosavadní signatářské státy vstoupila dne 2. září 1990 poté, co byla v souladu s článkem 49 odst. 1 Úmluvy ratifikována potřebným množstvím smluvních států a pro tehdejší ČSFR vstoupila v platnost dne 6. února 1991.⁸¹ Po rozpadu ČSFR převzala Česká republika, jakožto nástupnický stát federace, práva a závazky z Úmluvy, neboť byla dne 19. ledna 1993 přijata za člena OSN a tím převzala všechny právní předpisy zaniklého státu o základních lidských právech, včetně všech smluv o lidských právech závazných pro zaniklou federaci, a tím pádem i Úmluvu.

Úmluva má k dnešnímu dni 196 smluvních stran, tedy jedná se o všechny členské státy OSN, s výjimkou Spojených států amerických. Právě snaha získat velký počet smluvních stran mohla být v tomto případě na škodu, neboť Úmluva obsahuje měkké formulace a vyhýbá se některým citlivým tématům, jako jsou například ideologické a náboženské otázky.⁸² Obsahuje také vlastní kontrolní mechanismus, konkrétně v člancích 43 až 45. Tím je Výbor OSN pro práva dítěte (dále též jen „Výbor“), který má fungovat jako pro posuzovatel dosažené úrovně implementace Úmluvy. Kontrola probíhá formou pravidelných zpráv smluvních států adresovaných Výboru, v nichž smluvní státy upozorňují na opatření, které přijaly v souvislosti s plněním závazků vyplývajících z Úmluvy. Česká republika má tedy povinnost přijmout příslušná opatření tak, aby co nejlépe dostála

⁸¹ Sdělení č. 104/1991 Sb., ve znění sdělení č. 41/2010 Sb. m. s.

⁸² SCHEU, H. CH.: Mezinárodní ochrana práv dítěte. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica. 1998, č 3-4, s. 60-61.

závazkům pro ni vyplývajícím z faktu, že patří mezi smluvní státy Úmluvy. Zmíněný kontrolní mechanismus je nicméně předmětem kritiky, neboť se forma zasílání zpráv ke zhodnocení Výborem zdá poněkud slabá.

Právo dítěte znát svůj původ je formulováno v čl. 7 Úmluvy: „(1) Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. (2) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv a v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajících z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.“

Právě právo znát své rodiče se jeví jako sporné. Pojem rodič můžeme vykládat extenzivně, tedy jako rodiče sociální, kteří o dítě pečují, rodiče právní, na které právo hledí jako na rodiče dítěte, i rodiče genetické, tj. původce, potažmo dárce, zárodečných buněk, z nichž bylo dítě počato. Důležitá je formulace „pokud to je možné“ týkající se práva dítěte znát své rodiče. Lze z ní vyčíst, že právo poznat rodiče, včetně těch z genetického hlediska, není neomezené, protože úmluva počítá s tím, že někdy sdělení informace možné nebude. Zároveň nelze ale možnost tuto informaci získat úplně vyloučit.

4.1.1. Výhrada České republiky k článku 7

ČSFR v souvislosti s přijetím Úmluvy uplatnila ke zmíněnému čl. 7 odst. 1 výhradu, která se vztahuje na zachování anonymity v případě nezrušitelných osvojení a umělých oplodnění s využitím darovaných zárodečných buněk. Znamená to tedy, že se na ni s daným článkem související závazky nevztahují.⁸³

Výbor nicméně opakovaně na tuto výhradu upozornil a doporučil České republice, aby trvání na své výhradě zvažila a uvažovala o zpětvzetí. Zároveň Českou republiku vyzval, aby přijala veškerá opatření nezbytná pro zajištění práva všech dětí znát od narození, a v co největší možné míře své rodiče a být v jejich péči.⁸⁴ Jak jsem zmínila výše, občanský zákoník upravuje nutnost informovat děti o skutečnosti osvojení, osvojené děti mají tedy možnost se

⁸³ Celý text výhrady ČR k čl. 7 Úmluvy: „V případech nezrušitelných osvojení, které jsou založeny na principu anonymity takovýchto osvojení, a umělých oplodnění, kde je lékař pověřený operací žádán zajistit, že manžel a manželka na jedné straně a dárce na druhé zůstanou jeden druhému neznámí, není nesdělení jména přirozeného rodiče nebo přirozených rodičů dítěte v rozporu s tímto ustanovením.“

⁸⁴ Implementace Úmluvy o právech dítěte v České republice. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91260>

k informacím dostat. Paralelně s touto variantou však existuje možnost utajení osvojení a program tzv. babyboxů a pro takové děti identifikující informace přístupné nejsou. Pro účely této práce je zásadní, že se právní úprava nevěnuje informování o početí s využitím darovaných zárodečných buněk. Česká republika přes výtky výhradu zatím zpět nevzala.

4.2. Evropská úmluva o ochraně lidských práv

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, zkráceně Evropská úmluva o ochraně lidských práv (dále také jen „EÚLP“), je dalším mezinárodním dokumentem, který je spojen s právem dítěte znát svůj původ.⁸⁵ Tento dokument byl přijat v roce 1950 Radou Evropy jako základní stavební kámen ochrany lidských práv v rámci Evropy, zejména z důvodu porušování lidských práv během 2. světové války.⁸⁶ EÚLP zůstala závaznou pro smluvní strany i po přijetí vlastního dokumentu v rámci Evropské unie. Evropský soud pro lidská práva má pravomoc zajistit plnění závazků vyplývajících z EÚLP a podávat posudky k jejímu výkladu a dodatkům.⁸⁷ ČSFR ratifikovala úmluvu 18. března 1992 a v souladu s čl. 10 Ústavy České republiky se stala pramenem práva.

Právo znát svůj původ a okolnosti svého vzniku je konfrontováno s právem dárce a také neplodného páru na ochranu jejich soukromí. Právo znát svůj původ se dovozuje z článku 8, který garantuje právo na ochranu soukromí a rodinného života. Ačkoliv u mezinárodních smluv nelze aplikovat zásadu *lex posterior derogat priori*, stojí za zmínku krátké porovnání doby vzniku obou výše zmíněných úmluv. Evropská úmluva o ochraně lidských práv byla podepsána v roce 1950, kdy byla asistovaná reprodukce jako odvětví medicíny ještě v začátcích a darování zárodečných buněk, jak ho známe dnes, neprobíhalo. Naopak Úmluva o právech dítěte byla přijata v roce 1989, tedy téměř o 40 let později. Během této doby začala probíhat asistovaná reprodukce mnohem častěji a začaly být využívány dárcovské zárodečné buňky. Nelze tvrdit, že je Evropská úmluva o ochraně lidských práv zastaralá nebo že by se měl článek 8 vypustit, případně nahradit novou verzí, upravenou o výjimku v případě asistované reprodukce dárcovství gamet. Jen by bylo vhodné při posuzování práv obou stran vzít v potaz, že článek 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv pravděpodobně na případy, kdy dítě touží znát svého genetického rodiče, nemyslel.

⁸⁵ Evropská úmluva o ochraně lidských práv. [online] [cit. 2022-02-14] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

⁸⁶ BERGER, Vincent. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. Praha: IFEC, 2003, 769 s. ISBN 80-86412-23-7, s. 1.

⁸⁷ Čl. 19 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.

Existuje několik rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, z nichž je patrné, že neposkytnutím informace o identitě genetického rodiče se porušuje článek 8 EÚLP. Příkladem je případ *Jäggi vs. Švýcarsko* z roku 2006, který se sice netýká vyloženě asistované reprodukce a darování zárodečných buněk, stanovuje nicméně některé hranice ESLP vůči porušování článku 8. V tomto rozhodnutí soud vyslovil, že právo znát své rodiče je integrální součástí pojmu soukromého života, na který článek 8 jasně ukazuje.⁸⁸ ESLP s odkazem na čl. 8 EÚLP také judikoval, že právo znát své předky, a tedy svůj původ, spadá pod rozsah pojmu soukromý život. Tento pojem zahrnuje mnohé aspekty osobní identity člověka, mezi něž patří identita jeho rodičů.⁸⁹ Ačkoliv ESLP judikoval, že něco jako právo znát svůj původ existuje, nestanovil dosud způsob, jakým by měly smluvní strany při ochraně práv vyplývajících z článku 8 jednoznačně postupovat.⁹⁰

ESLP při posuzování zejména případů týkajících se asistované reprodukce používá doktrínu prostoru pro uvážení (*margin of appreciation*), který byl přijat protokolem č. 15 z roku 2013.⁹¹ Poprvé byla aplikace doktríny vysvětlena v případě *Handyside*: „*Z důvodů jejich přímého a nepřetržitého kontaktu s hybnými silami svých zemí jsou státní orgány v zásadě v lepší pozici, než-li mezinárodní soudce k tomu, aby uvedly svůj názor na přesný obsah těchto požadavků, stejně jako názor na nezbytnost omezení nebo sankci, které mají docílit. Nicméně článek 10 odst. 2 nedává stranám neomezenou pravomoc pro uvážení. Soud, který je spolu s Komisí odpovědný za dodržování daných závazků států, je nadán pravomocí vydat konečné rozhodnutí o tom, jestli jsou omezení nebo sankce slučitelné se svobodou projevu, jak je chráněná čl. 10. Domácí prostor pro uvážení tak jde ruku v ruce s evropským dohledem.*“⁹² Doktrína tedy vychází z předpokladu, že jsou členské státy, respektive smluvní strany, ve výhodnější pozici pro vyhodnocení omezení práv vyplývajících z úmluvy než soudce mezinárodní instituce.

Dalším postupem, který ESLP uplatňuje v případech týkajících se článku 8 EÚLP, je princip proporcionality, používaný zejména při konfliktu dvou základních práv. Podle De Lorenzi je proporcionalita uplatňována ještě častěji než doktrína prostoru pro uvážení, a to

⁸⁸ *Jäggi vs. Švýcarsko* z 13. 7. 2006 (č. 58757/00), odst. 37

⁸⁹ *Odievre v. Francie* z 13. 2. 2003 (č. 42326/98).

⁹⁰ FORTIN Jane: *Children's Rights and the Developing Law*, Third Edition 2009, Cambridge University Press, str. 472.

⁹¹ Protokol č. 15, kterým se mění Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Dostupné také z: <http://www.psp.cz/doc/00/09/95/00099551.pdf>

⁹² KOPA, Martin. *Doktrína prostoru pro uvážení (margin of appreciation) v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva*. 1. Praha: Leges, 2014, 208 s. ISBN 978-80-7502-031-4, s. 18-19.

obzvláště z důvodu nutnosti posouzení proti sobě stojícího práva genetického rodiče zůstat v anonymitě a ochrany nejlepšího zájmu dítěte. Problémem však je silná heterogenita právních úprav smluvních států EÚLP ve vztahu k ochraně základních lidských práv. Ne všechny státy považují stejná práva za ta základní, neposkytují tedy dotčeným subjektům stejnou úroveň ochrany.⁹³

Právě sjednocení nebo alespoň přiblížení přístupu právních úprav smluvních stran EÚLP v oblasti dodržování základních práv a jejich rovné ochraně je podle De Lorenzi hlavním důvodem pro zachování existence EÚLP. Vzhledem k tomu, že ESLP několikrát uznal, že článek 8 EÚLP lze aplikovat také na případy týkající se práva znát svůj původ, státy, které stále striktně dodržují anonymitu dárcovství gamet, jsou ve své podstatě s EÚLP v rozporu.⁹⁴

5. Německá právní úprava

Spolková republika Německo (dále též jen „Německo“) nepatří v rámci světa ani Evropy v oblasti asistované reprodukce k vyhledávaným cílům neplodných párů ze zahraničí. Co se týče charakteru německé právní úpravy darování zárodečných buněk, ale i asistované reprodukce jako takové, dala by se označit za poměrně konzervativní, obzvláště v porovnání s ostatními státy západní Evropy. Přesto má provádění technik ART v zemi dlouhou tradici; první dítě tzv. „ze zkumavky“ se v Německu narodilo na jaře roku 1982, tedy čtyři roky po narození úplně prvního dítěte na světě za využití stejných technik.⁹⁵ Přesto ale reprofLOW do Německa příliš neprobíhá a zahraniční neplodné páry mnohem více využívají sousední Dánsko nebo Českou republiku. Důvodů pro tuto nižší popularitu je hned několik a budu se jim podrobněji věnovat níže.

Ačkoliv se během posledních několika desetiletí, během nichž došlo k takzvanému boomu umělého oplodnění se stále se zvyšujícím počtem prováděných cyklů IVF za využití darované zárodečné buňky, nedošlo zatím k přijetí zákona, který by jednotně upravoval asistovanou reprodukci a reprodukční medicínu jako celek. Tato oblast medicíny je tedy ponechána úpravě v několika zvláštních zákonech. Nejdůležitějším z nich je zákon o

⁹³ DE LORENZI, Mariana, PINERO, Verónica B. Assisted human reproduction offspring and the fundamental right to identity: the recognition of the right to know one's origins under the European Convention of Human Rights. 2009. s. 79-92.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*, 2017. s. 269-288.

ochraně embryí (Embryonenschutzgesetz, ESchG) z roku 1990 a zákon o právu znát rodiče v případě heterologního použití spermatu (Gesetz zur Regelung des Rechts auf Kenntnis der Abstammung bei heterologer Verwendung von Samen, SaAbstG) z roku 2017. Druhý jmenovaný zákon přinesl zásadní změnu v přístupu k informacím o dárcích, a to tak, že na jeho základě byl vytvořen centrální registr dárců spermatu, kteří darovali po vejití zákona v platnost.

Současná právní úprava darování zárodečných buněk v Německu je velmi odlišná oproti právní úpravě české. V roce 2007 zrušilo Německo anonymitu dárců spermií, čímž se připojilo k obecnému trendu západoevropských zemí přesouvat právní úpravu od naprosté anonymity dárců k možnosti dítěte zjistit identitu dárce, tedy svého genetického rodiče. Tato data jsou zpřístupněna osobám od 16 let a musí být podle platné právní úpravy zachována po dobu 110 let. Kromě Německa stejný přístup k anonymitě v rámci zemí západní Evropy uplatňuje například Nizozemsko, Švédsko, Norsko a od roku 2021 také Francie.

Dalším rozdílem oproti české právní úpravě je přístup k věcnému rozšíření darování zárodečných buněk jako takového. Není totiž vůbec dovoleno darovat ženské zárodečné buňky. Není tedy možné, aby neplodný pár, který by potřeboval k úspěšnému provedení cyklu IVF darovaná vajíčka, tento zákrok podstoupil na území Německa. V důsledku toho jsou tak neplodné páry z Německa v tomto konkrétním případě nuceny vyhledávat možnost získání vajíček v zahraničí. Jejich častým cílem je kromě jiných zemí také Česká republika, zejména právě v důsledku odlišné právní úpravy, přičemž česká právní úprava v podstatě více vyhovuje potřebám neplodných párů.

5.1. Německá právní úprava darování zárodečných buněk

Jak jsem již zmínila výše, německá právní úprava nedovoluje darování vajíček. Podle zákona o ochraně embryí tedy není legálně možné darovat vajíčka a darovaná vajíčka využít, je však možné absolvovat cyklus IVF za pomoci vlastních vajíček a spermií. Právě neplodné páry z Německa, které potřebují využít darovaná vajíčka, tedy často využívají cestování za hranice své země, kde podstupují cykly IVF podle tamější právní úpravy. Využívání volnějších právních úprav v zahraničí není v Německu zákonem upraveno, proto není také postihováno. Dá se tedy říct, že poměrně striktní německá právní úprava vlastně stimuluje přeshraniční pohyb neplodných párů pocházejících z Německa, čímž dochází k jejich odlivu ve prospěch zahraničních klinik poskytující ART v konkrétních případech.

Ačkoliv Německo sleduje všeobecný trend rušení anonymity dárců zárodečných buněk, co se týče samotného darování, tato právní úprava je poměrně konzervativní. Stejně tak jako darování vajíček, neumožňuje německá právní úprava ani náhradní mateřství. Podle Mitry je tento přístup k technikám ART v Německu zakořeněn z důvodu silného citění pro bioetiku, pravděpodobně značně ovlivněno zkušenostmi s holocaustem a obecně okolnostmi druhé světové války. Němečtí zastánci bioetiky tedy oponují tím, že nechtějí, aby jejich zdravotní systém proměnil vajíčka, embrya nebo děti v komodity schopné prodeje. Dalším argumentem je odpor k neoprávněnému zasahování do „přirozeného mateřství“, tedy situace, kdy by matka nebyla s dítětem geneticky spřízněna. Naopak darování spermií je všeobecně přijímáno.⁹⁶

Přesto, že se na první pohled zdá německá právní úprava asistované reprodukce poměrně striktní, vyskytuje se stále určité množství oblastí, které upraveny nejsou vůbec a jejich regulace tak závisí na přístupu jednotlivých klinik. Jedná se například o úpravu „nadbytečných“ embryí, tedy takových, které jsou vytvořeny z odebraných zárodečných buněk neplodného páru, ale následně již nejsou přeneseny do těla ženy. Z logiky věci by nemělo být možné je znovu využít jiným párem, neboť se skládají jak z mužské zárodečné buňky, jejíž darování je v pořádku, ale zároveň také z ženské zárodečné buňky, jež darovat není povoleno.⁹⁷

Z důvodu toho, že v Německu není několik jinde běžných technik ART legálně možných, potýkají se neplodné páry, které využívají pro ně výhodnějších zahraničních právních úprav, s morálním odsouzením v domovské zemi. Častým cílem těchto párů je Španělsko nebo Česká republika, jejichž přístup k technikám ART, a hlavně k anonymitě dárců je pro mnoho z nich lákavý. Podle Bergmannovy studie je zároveň Česká republika mnohem atraktivnější destinací, neboť oproti Španělsku stále leží ve střední Evropě, je tedy větší pravděpodobnost, že dárci bude vzhledem a obecně tělesnými znaky bližší párům přijíždějícím z Německa. Motivuje je také geografická blízkost zákroku, tedy nemusí ani cestovat letecky a celá procedura je tak výrazně levnější, než kdyby páry musely cestovat přes půl světa.⁹⁸ Tento fakt je výhodný pro české kliniky poskytující ART a stejně tak je pro

⁹⁶ MITRA, Sayani. Cross-border reflows: Comparing the cases of India, Germany, and Israel. In *Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation*. Palgrave Macmillan, Cham, 2018. s. 83-102

⁹⁷ TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*, 2017. s. 269-288.

⁹⁸ HÜPPE, H. Legalisierung der Eizellspende? *Zeitschrift für Rechtspolitik*, č. 48, 2005. s. 126.

ně z tohoto pohledu výhodné zanechání stávající anonymity dárců, neboť v případě jejího zrušení by se velmi pravděpodobně snížila atraktivita českých klinik vůči těm německým. Přestaly by být vyhledávány těmi páry, které právě anonymitu dárců vyhledávají.⁹⁹

Vzhledem k tomu, že darování vajíček a jejich následné využití v Německu není legální, pokud neplodné páry za tímto účelem cestují do zahraničí, mají zájem na tom, aby alespoň jedna ze zárodečných buněk byla správně vybrána, čímž je myšlena zejména fyzická podobnost. Právě společné nebo alespoň podobné fyzické znaky mohou následně pomoci v nuceném zakrývání faktu, že neplodný pár darovaná vajíčka využil, s čímž souvisí snížení hrozby společenského odsudku neplodných párů pro využívání této techniky ART, přestože v Německu by tuto možnost neměli. Jak již autorka psala výše, v rozporu s německým právním řádem tato situace není, nicméně potenciální morální odsudek jako důvod zakrývání využití darovaných vajíček stačí.¹⁰⁰

Na rozdíl od ženských zárodečných buněk je nicméně možné darovat ty mužské. Heterologní umělé oplodnění se v Německu provádí již od začátku dvacátého století, v té době se však jednalo o krajní řešení, které bylo zásadně v rozporu s tehdejšími pohledy na lékařskou vědu jako takovou. Samozřejmě se tehdy počítalo s tím, že otec, který bude dítě následně vychovávat, je stoprocentně plodný a dítě tedy má s ním být geneticky spřízněno. Po druhé světové válce se dokonce v Německu rozjely mediální kampaně, které odsuzovaly umělé oplodnění jako celek. V padesátých letech bylo dokonce heterologní umělé oplodnění s využitím cizích mužských zárodečných buněk navrženo do novely trestního zákona jako trestné. Tento návrh nakonec nebyl uskutečněn.¹⁰¹ Od té doby se umělé oplodnění s využitím darovaných mužských zárodečných buněk provádělo podstatně častěji. Přesto není darování jako takové dosud podrobněji upraveno zákonem. Přesné instrukce pro dárci si tak jednotlivé kliniky vytvářejí samy. Zákon pouze stanovuje maximální věkovou hranici pro dárci na 40 let.

Jediným požadavkem je písemný souhlas ze strany příjemců s tím, že dané buňky mají v plánu využít, a zároveň písemný souhlas dárci, že jeho buňky budou následně využity. Pokud se muž rozhodne své zárodečné buňky darovat, musí tak učinit s tím, že jeho

⁹⁹ MITRA, Sayani. Cross-border reproflores: Comparing the cases of India, Germany, and Israel. *Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation*. Palgrave Macmillan, Cham, 2018. s. 83-102.

¹⁰⁰ BERGMANN, Sven. Reproductive agency and projects: Germans searching for egg donation in Spain and the Czech Republic. *Reproductive Biomedicine Online*, 23(5), 2011. s. 600–608.

¹⁰¹ KÖPPEN, Saskia. *Samenspende Und Register*. Springer Berlin Heidelberg, 1. vydání, 2020. s. 151-155.

identifikační údaje budou zjistitelné potenciálně narozenými dětmi. Není tedy možné, aby se dárce sám rozhodl, jakou variantu anonymity využije, vždy se bude jednat o neanonymní darování. Příjemci darovaného spermatu mohou být neplodné páry, stejně jako tomu je v České republice, ale na rozdíl od české právní úpravy je povoleno využít darované gamety také lesbickými páry a single ženami.¹⁰²

5.2. Zákon o ochraně embryí

Jak již autorka zmínila výše, podle německé právní úpravy není možné darovat a následně využít vajíčka. Legálně možné je tedy jen darování spermií. Konkrétní právní úprava je zapracována do zákona o ochraně embryí (ESchG) z roku 1990. Zákon obsahuje zejména úpravu provádění asistované reprodukce, za využití darovaných spermií i bez něj, včetně podmínek provozování center asistované reprodukce a sankcí za jejich porušení. Metody ART mohou podle zákona sloužit pouze k optimalizaci úspěšného těhotenství pro daný neplodný pár. Pro tyto účely je důležité, aby byly využity všechny varianty umělého oplodnění, které co nejvíce zahrnují oba dva z neplodného páru. Proto zákon nepovoluje darování ženských zárodečných buněk a surogátní mateřství, a to ani bez využití darovaných vajíček. Lékaři tedy podle EShG mohou oplodnit pouze vajíčka pocházející ze ženy z neplodného páru a počet embryí, které budou v jednotlivém cyklu přenášeny do ženina těla, je omezen na tři.

ESchG hned v § 1 zakotvuje jako trestný čin přenesení neoplozeného vajíčka z jedné ženy do druhé pro provedení asistované reprodukce za jiným účelem, než by bylo oplodnění té ženy, o jejíž vajíčko se jedná. Trestným činem dále je přenesení embrya z jedné ženy do druhé, čímž se kriminalizuje surogátní mateřství za využití darovaných embryí nebo vajíček a dále také surogátní mateřství bez využití darovaných vajíček.¹⁰³

Německá právní úprava nerozlišuje mezi altruistickým a komerčním darováním vajíček a ve výsledku zakazuje obě formy, přičemž ale žena, která vajíčka daruje nebo přijme nebo která souhlasí s podstoupením surogátního mateřství, není trestně odpovědná. Trestní

¹⁰² CALHAS-JORGE, C., DE GREYTER, C h., KUPKA, M. S., WYNS, C., MOCANU, E., MOTRENKO, T., G, SCARAVELI, J. Smeenk, VIDACOVIC, S., GOOSENS, V., Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), Human Reproduction Open, Volume 2020, Issue 1, 2020.

¹⁰³ § 1 zákona na ochranu embryí (Embryonenschutzgesetz) z 13. prosince 1990.

odpovědnost tak přichází na řadu jen pro ty osoby, které předmětný transfer vajíček nebo embryí provedou.

Jako jeden z hlavních důvodů, které byly nejčastěji slyšet v debatách o umožnění darování vajíček, ať už z altruistických nebo finančních důvodů, byl požadavek na uchování genetické vazby mezi matkou a dítětem, které matka porodí, zejména proto, že by tím měl být zajištěn lepší následný psychosociální vývoj dítěte.¹⁰⁴ Dalším důvodem, který nesouvisí s ochranou psychiky narozeného dítěte je také potenciální zdravotní riziko pro ženu, která by vajíčka darovala, neboť předtím je nutné podstoupit hormonální stimulaci za účelem větší produkce vajíček.

5.3.Právo znát svůj původ v německém ústavním právu

Právo znát svůj původ jako jedno ze základních osobnostních práv se prolíná celým německým právním řádem, počínaje tou nejvýše postavenou rovinou. Do povědomí veřejnosti se dostalo skrze odbornou literaturu a specializované soudy. Na ústavní úrovni právo na informace o svém původu jako zvláštní forma obecného práva na ochranu osobnosti vyplývá z článku 2 odst. 1¹⁰⁵ ve spojení s článkem 1 odst. 1¹⁰⁶ Základního zákona SRN (Grundgesetz, GG), které jsou nicméně formulované jen velmi obecně.

Počátkem dalšího vývoje bylo rozhodnutí Spolkového ústavního soudu z roku 1988. Toto rozhodnutí se týkalo případu ženy narozené mimo manželský svazek, která vyrostla v péči náhradních rodičů bez toho, aniž by byla adoptována. V dospělosti žádala po své matce, aby jí sdělila jméno jejího genetického otce. Částečně tak činila z touhy po kompletním zjištění své identity a částečně, aby mohla uplatnit nároky v případném pozůstalostním řízení. Matka však odmítla jméno otce sdělit. Dcera následně proti matce podala žalobu, v níž se domáhala svého práva na informaci o totožnosti genetického otce. Proti tomu matka podala ústavní stížnost a celý případ se dostal až před Spolkový ústavní soud. Spolkový ústavní soud v daném případě neshledal porušení ústavy. Ačkoliv bylo rozsudkem soudu nižší instance, jímž bylo rozhodnuto, že má matka identitu otce své dcery sdělit, zasaženo do práv matky na ochranu osobnosti podle článku 2 odst. 1 GG, toto právo jako takové nebylo neomezené. Bylo omezitelné právě právem jejího dítěte znát svého

¹⁰⁴ MITRA, Sayani. Cross-border reflows: Comparing the cases of India, Germany, and Israel. Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation. Palgrave Macmillan, Cham, 2018. s. 83-102.

¹⁰⁵ Každý má právo na svobodný rozvoj své osobnosti.

¹⁰⁶ Důstojnost člověka je nedotknutelná.

genetického rodiče. Spolkový ústavní soud toto své rozhodnutí argumentoval zmocněním podle článku 6 odst. 5 GG, podle něhož mají nemanželské děti právo na stejný tělesný a duševní rozvoj a postavení ve společnosti jako děti manželské. Jak děti narozené do manželství, tak děti nemanželské mají mít rovné právo znát svého otce. Nemanželské děti mají mít podle ústavního soudu v tomto kontextu také rovné právo na důstojnost podle článku 2 odst. 1 GG upravující obecné osobnostní právo.

Zmíněné rozhodnutí bylo přelomové hned z několika důvodů: zakotvilo právo dítěte na informace od své matky a zároveň poprvé zmínilo právo dítěte znát svůj původ v rámci obecných osobnostních práv. Tímto rozhodnutím tak Spolkový ústavní soud určil směr pro další rozhodnutí zejména tím, že začala být v zásadě upřednostňována práva dítěte vůči ostatním zúčastněným stranám.¹⁰⁷

Hned o rok později spolkový ústavní soud vydal další, dnes již legendární rozhodnutí, týkající se práva znát svůj původ. V tomto případě se jednalo o opačnou situaci než v předcházejícím rozhodnutí, a to sice o případ, kdy se dívka domáhala určení, že není legitimním dítětem manžela své matky. Spolkový ústavní soud si položil otázku, jestli jsou protiústavní kritéria, ze kterých je možné napadnout svůj rodinný stav. Pro napadnutí vlastního rodinného stavu dítětem totiž musela být naplněna jedna z taxativně vymezené podmínek: manželství matky dítěte bylo rozvedeno, zrušeno nebo prohlášeno za neplatné, nebo manželé žili odděleně již tři roky a nešlo očekávat, že by se znovu dali dohromady. Soud shledal, že taková kritéria jsou v rozporu s ústavou, konkrétně opět s již zmiňovaným článkem 2 odst. 1 GG, tedy obecným právem na ochranu osobnosti, a dále s právem na ochranu osobních údajů.

Výsledkem tohoto rozhodnutí bylo striktní odsouzení předmětné normy obsahující taxativní kritéria, za kterých lze napadat svůj osobní stav. Podle Spolkového ústavního soudu tato norma byla zásahem do obecného práva na osobní svobodu, práva na ochranu osobnosti a práva znát svůj původ, které bylo poprvé nastálo uznáno pod obecné právo na ochranu osobnosti.

Podřazení práva znát svůj původ pod obecné právo na ochranu osobnosti podle článku 2 odst. 1 GG s sebou nese následek v podobě jeho případné omezenosti. Vzhledem ke zkušenostem s druhou světovou válkou a činy, které se v Německu během té doby děly,

¹⁰⁷ KÖPPEN, Saskia. Samenspende Und Register. Springer Berlin Heidelberg, 1. vydání, 2020. s. 151-155.

je právo na důstojnost podle článku 1 odst. 1 GG neomezené. Pokud by se tedy právo znát svůj původ podřadilo spíše pod tento článek, stalo by se také neomezeným. Spolkový ústavní soud se však touto cestou nevydal, právo znát svůj původ tedy omezené je, nicméně vždy nějakému zásahu směřujícím k omezení daného práva musí předcházet uplatnění zásady proporcionality.¹⁰⁸

5.4. Právní úprava anonymity dárců

Pokud se v rámci Německa bavíme o anonymitě dárců, jedná se o anonymitu dárců mužských zárodečných buněk, neboť ženské zárodečné buňky darovat nelze. Současná právní úprava anonymní darování neumožňuje, přesto není využití anonymních spermií právem postihováno. Konkrétně se bude jednat o případy, kdy si neplodný pár zajistí spermie ze zemí, jejichž právní úprava anonymity umožňuje, nebo budou využity buňky odebrané ještě před změnou německé právní úpravy. Stejně tak není postihováno ani využití kombinace zárodečných buněk od různých dárců.¹⁰⁹

Anonymní darování mužských zárodečných buněk bylo v Německu možné do roku 2013. Tento postup změnil až rozsudek krajského odvolacího soudu v Hammu (Oberlandesgericht Hamm) z 6. února 2013. Do té doby se sice právo znát svůj původ považovalo za základní lidské právo a konzistentně tak rozhodoval také německý ústavní soud, nicméně v případě dětí narozených s darovanými spermii od anonymních dárců zatím neexistovala naprostá shoda. Právě rozhodnutím krajského odvolacího soudu se z původně nejasné oblasti stala jistota pro všechny děti narozené v budoucnu.

Případ, který vyvolal tuto změnu přístupu k anonymitě dárců, se týkal dvaadvacetileté Sarah P., jež se narodila za využití spermií od anonymního dárce na klinice v Essenu. Když dospěla, rozhodla se, že chce zjistit identitu svého genetického otce. Soud na základě jejího podnětu rozhodl, že právo osoby, respektive dítěte, znát svůj původ je důležitější než právo lékaře na zajištění anonymity dárce. Protistrana, profesor Katzorke z předmetné kliniky v Essenu, argumentoval, že je tento konkrétní případ pouze teoretický, neboť vzhledem k dosavadnímu striktnímu zachování anonymity dárců jsou údaje o dané osobě nedohledatelné. Soud přesto nařídil potřebné informace zajistit.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 137-143.

¹⁰⁹ TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences, 2017. s. 269-288.

Podle německých gynekologů pracujících ve spermabankách, kteří se k rozhodnutí soudu v Hammu vyjadřovali, nebyl názor soudu žádným překvapením. Několik z nich již roky předtím volali po regulaci anonymity dárců, stejně tak jako vytvoření registru dárců, v nichž by mohly být údaje o dárcích zaneseny a zachovávány natrvalo. Žádný takový registr však v té době nefungoval. V době, kdy se narodila Sarah P., byla povinnost identifikující údaj o dárci uchovávat pouze deset let. V době rozhodnutí soudu tedy již dávno tato doba uplynula.

Přestože profesor Katzorke před vynesení rozsudku tvrdil, že není možné informace o dárci dohledat právě z důvodu uplynutí doby, po kterou se data uchovávala, během soudního řízení si postupně ohledně této informace svými vyjádřeními odporoval. Klinika v Essenu nevyčerpala všechny své možnosti, jak se k datům dostat. Sarah P. se nakonec identitu svého genetického otce dozvěděla. Během řízení se jako do pozice nejpravděpodobnějších dárců dostali dva muži, z nichž jeden měl stejnou krevní skupinu jako Sarah. Zároveň si jedna pracovnice laboratoře kliniky vzpomněla na barvu vlasů a jméno dárcce, jehož zárodečné buňky byly využity pro oplodnění matky Sarah, a tím se otázka jeho identity vyřešila.¹¹⁰ Po několika měsících od vynesení rozsudku se nakonec Sarah P. se svým genetickým otcem setkala osobně.¹¹¹

Právní úprava postavení dárců je v současné době zakotvena zejména ve dvou zákonech: v transplantačním zákoně z roku 2007 a v zákoně o právech dětí z roku 2002. Transplantační zákon obsahuje dobu, po kterou je nutné uchovávat dokumenty týkající se darované tkáně, v tomto případě spermatu, a stanovuje ji na 30 let. Zákon o právech dětí stanovuje, že otcovství není možné napadnout partnerem matky ani matkou, pokud oba souhlasili s využitím darované zárodečné buňky. Napadnutelné je pouze narozeným dítětem a to poté, co dosáhne zletilosti. Tímto získává dítě po dosažení zletilosti možnost dostat přístup k identifikujícím údajům o dárci, a díky tomu zjistit potřebné informace o svém původu.¹¹²

¹¹⁰ "Das Gesicht muss von ihm sein". Der Spiegel [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/urteil-samenbank-muss-daten-des-leiblichen-vaters-freigeben-a-881815.html>

¹¹¹ „Toll!“ – „Spenderkind“ Sarah hat Vater getroffen. Welt.de [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.welt.de/vermischtes/article116451299/Toll-Spenderkind-Sarah-hat-Vater-getroffen.html>

¹¹² No anonymity for sperm donors, court rules. Dw.com [online]. [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/no-anonymity-for-sperm-donors-court-rules/a-16582786>

5.4.1. Zákon o právu znát rodiče v případě heterologního použití spermatu a registr dárců spermatu

Poslední novinkou v rámci právní úpravy anonymity dárců je zákon o právu znát rodiče v případě heterologního použití spermatu (Gesetz zur Regelung des Rechts auf Kenntnis der Abstammung bei heterologer Verwendung von Samen, SaAbstG), který vešel v platnost 1. července 2018. Tento nový zákon má v zásadě dva hlavní cíle: prvním z nich je zřízení centrálního registru dárců spermatu a současně s tím vytvoření jednotného organizačního a institucionálního rámce pro celou oblast darování spermatu a druhým je úprava práv osob, které jsou dotčeny heterologním umělým oplodněním.

Jádrem SaAbstG je ústavně zaručené právo znát svůj původ, v tomto případě v kontextu darování spermatu. Osoba, která se domnívá, že byla počata za využití darovaných mužských zárodečných buněk, se může obrátit na Spolkový ústav pro léčiva a zdravotnické prostředky (Bundesinstitut für Arzneimittel und Medizinprodukte), orgán spadající pod působnost Spolkového ministerstva zdravotnictví, kde se uchovávají informace o dárcích spermatu z centrálního registru dárců. Zákon za tímto účelem také zavádí povinnosti týkající se shromažďování informací a dokumentace, a to pro „odběrová zařízení“, kterými se myslí spermabanky, i pro „zdravotnická zařízení“, kterými jsou myšleny kliniky provádějící asistovanou reprodukci. Na základě SaAbstG tedy vznikl zmiňovaný registr dárců spermatu, který je zajišťován Spolkovým ústavem pro léčiva a zdravotnické prostředky. Osobní údaje dárců a příjemců spermatu musí být uchovávány po dobu 110 let.

Zažádat o potřebné informace bude moci každá osoba, která se domnívá, že byla počata při umělém oplodnění za využití darovaných zárodečných buněk, jež proběhlo po uvedení zákona v platnost, a která je v době žádosti starší 16 let. Za každou takovou osobu, která je ale mladší 16 let, může žádat její zákonný zástupce. K žádosti bude nutné doložit rodný list a kopii občanského průkazu. Zároveň se čtyři týdny před poskytnutím požadované informace bude informovat dárce, aby byl připraven na možný kontakt s dítětem. Vyvstává otázka, co bude následovat, pokud se dárce z nějakého důvodu nenajde (protože zemřel, změnil si jméno, odstěhoval se atd.).

Informace, které jsou do registru zaneseny, se týkají dárce spermatu, příjemce, tedy neplodného páru, a také narozeného dítěte, případně dětí. V případě dárce je uvedeno jeho jméno, státní příslušnost, datum narození, adresa, popřípadě další volitelné informace jako je vzhled, dosažené vzdělání nebo důvody dárcovství spermatu. U příjemce se uvádí jméno

obou členů neplodného páru, jejich datum narození a adresa. Zároveň je uveden datum narození dítěte nebo dětí v případě vícečetného těhotenství a počet narozených dětí.¹¹³

Pro děti narozené před platností zákona, tedy do 30. června 2018, tento registr neplatí, informace se tedy uchovávají až od 1. července 2018. Tyto osoby se mohou pouze obrátit na zdravotnické zařízení, které umělé oplodnění provádělo, nebo na spermabanku, u níž se domnívají, že by mohla informacemi o tom konkrétním dárci disponovat. Pro obě zařízení platí také povinnost uchovávat informace o dárci a přijímajícím páru po dobu 110 let.¹¹⁴

Současně s přijetím nového zákona došlo ke změně německého občanského zákoníku (Bürgerlichesgesetzbuch, BGB). Doplnující odstavec ustanovení týkající se určování otcovství vylučuje i v případech žádosti dítěte o sdělení informace o identitě soudní určení právního otcovství dárce spermatu. Dárce tedy díky této stručné formulaci nemůže být nikdy určen jako otec dítěte z právního hlediska.¹¹⁵ Tím je dárce spermatu osvobozen zejména od nároků v oblasti péče o dítě, výživného a dědického práva.

Povinnost uvádět údaje do tohoto registru nicméně nespadá na všechny případy. Z věcného hlediska je rozsah aplikace zákona zatížen dvěma významnými omezeními: na jedné straně se musí jednat vždy pouze o případy dárcovství spermatu. Za druhé, darované mužské zárodečné buňky musí pocházet z „oficiální“ spermabanky, která má povolení státu vykonávat odběr zárodečných buněk, a následně musí být použity během „lékařsky asistovaného umělé oplodnění“. Tím pádem nejsou vůbec zahrnuty všechny případy dárcovství vajíček a embryí, které navíc nejsou zákonem povoleny, nicméně nelze vyloučit jejich provádění. Zároveň nejsou zahrnuty ani případy tzv. soukromého dárcovství spermatu, kdy se neplodný pár na darování přímo s určitou osobou domluví. V takovém případě sice neplodný pár identitu dárce zná, nemusí však tento fakt sdělit dítěti, které následně nemá možnost skrze registr identifikující informace zjistit.¹¹⁶

6. Dánská právní úprava

Dánské království (dále též jen „Dánsko“) patří k nejčastěji vyhledávaným evropským státům, co se týče přístupu k technikám asistované reprodukce. V zemi sídlí

¹¹³ Samenspenderegister. Bundesminister für Gesundheit [online]. [cit. 2021-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/s/samenspenderegister.html>

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ § 1600d odst. 4 BGB.

¹¹⁶ KÖPPEN, Saskia. Samenspende Und Register. Springer Berlin Heidelberg, 1. vydání, 2020. s. 151-155.

jedny z největších světových spermabank, Cryos v Aarhusu a European Sperm Bank v Kodani, a je zde možnost pro neplodný pár přijmout zárodečné buňky od anonymního dárce, což je v rámci států západní Evropy spíše výjimkou. Přibližně každé desáté dítě v Dánsku je narozené za pomoci technik ART.¹¹⁷

Základní premisou současné dánské právní úpravy asistované reprodukce s využitím darovaných zárodečných buněk je co největší volnost ve výběru nejvhodnějších podmínek pro konkrétní zájemce. Proto právní úprava umožňuje provést asistovanou reprodukci neplodným heterosexuálním párům, ale také single ženám a lesbickým párům.

V souvislosti s lesbickými páry, které měly zájem na společném umělém oplodnění, byl v Dánsku od roku 2013 zaveden nový právní termín, který by do češtiny bylo možné přeložit jako „spolumateřství“. Tento institut spočívá v písemném souhlasu druhé ženy, která doprovází ženu podstupující IVF, s tím, že na ni bude právně nahlíženo jako na druhého rodiče, v tomto případě tzv. „spolumatku“.¹¹⁸ V listopadu 2019 byl tento institut podpořen rozhodnutím dánského nejvyššího soudu, který stanovil, že spolumateřství, se kterým dala druhá žena před narozením dítěte souhlas, již nemůže být po jeho narození odvoláno.¹¹⁹ Vychází se totiž z předpokladu, že tento svazek nahrazuje klasické rodičovství, tedy situaci, kdy muž a žena počnou dítě, nebo případy, kdy je dítě adoptováno. Také v těchto případech není možné souhlas s uvedením v záznamech dítěte jako rodič po narození dítěte odvolat.

Stejně jako v České republice je možné využít po splnění základních podmínek tři cykly asistované reprodukce, které jsou hrazeny státem z veřejných financí, a v případě neúspěchu nebo nesplnění daných podmínek je možné se obrátit na soukromý sektor a podstoupit neomezené množství dalších cyklů z financí z vlastních zdrojů.

Dánská právní úprava vychází principiálně ze snahy zajistit práva dětí poznat svůj genetický původ, jak je všeobecným trendem v rámci západní Evropy, tak i dárců a příjemců zárodečných buněk. Také z toho důvodu je pro osoby, které chtějí využít AID Dánsko tak atraktivní. Legislativa však stále nepřistoupila k úplnému odstranění anonymity a tento krok nebyl zákonodárci vysvětlen. Bude tomu tak pravděpodobně ze strachu z odlivu dárců, kteří nemají zájem na tom, aby se jejich genetický potomek o jejich identitě dozvěděl. Zároveň

¹¹⁷ Why is IVF so popular in Denmark? BBC.com [online]. 20. září 2018 [cit. 2020-10-23]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45512312>

¹¹⁸ § 27 zákona č. 772, o dětech (Børneloven), z 7. srpna 2019.

¹¹⁹ Rozhodnutí nejvyššího soudu (Højesteret), ze dne 12. listopadu 2019, Sag BS-48699/2018-HJR.

by také pravděpodobně ne všichni příjemci chtěli, aby byl dárcce dohledatelný. Dánsko má tedy při porovnávání států, které již k open donation přešly, v současné době příliš důležitou pozici v oblasti asistované reprodukce, takže jakýkoliv zásadní výkyv právní úpravy by ji mohl ohrozit.

6.1. Dánská právní úprava darování zárodečných buněk

Trendem posledních desetiletí v mnoha evropských zemích je postupné odstraňování anonymního dárcovství zárodečných buněk. K takovému kroku přistoupilo například Švédsko, Spojené království nebo Nizozemsko. Základním důvodem pro tento trend je, jak jsem již zmínila výše, plná podpora práva dítěte znát svůj původ, jak vyplývá z Úmluvy o právech dítěte. Právní úprava v Dánsku jako jedna z mála zemí západní Evropy však stále anonymní dárcovství umožňuje. Kromě něj však umožňuje darovat zárodečné buňky jako neanonymní dárcce, čímž se dánská právní úprava přiblížila zmíněnému trendu, avšak pokračuje v udržování dominantního postavení na poli obchodu se zárodečnými buňkami. Stejně jako podle české právní úpravy je možné využít tzv. double donation, tj. situace, kdy jsou zárodečné buňky obou rodičů nahrazeny darovanými. Tuto možnost mohou však využít pouze páry se specifickými lékařskými důvody, pro něž není možné, aby ani jeden z rodičů poskytl svou vlastní zárodečnou buňku.

Kromě možnosti využít darované zárodečné buňky podle dánské legislativy je také možné zakoupit si je v Dánsku od místních institucí, zejména tedy spermabank, a využít je v jiné zemi. Díky zachování anonymity dárců je totiž Dánsko, respektive spermabanky se sídlem na dánském území, jednou z nejnavštěvovanějších zemí v oblasti reproflow.

Směrnice o lidských tkáních a buňkách z roku 2004¹²⁰ připravila cestu volnému pohybu tkání a buněk, pro účely významného dánského vývozního artiklu tedy také zárodečných buněk. Konkrétní zařízení spravující a provádějící odběry zárodečných buněk musí získat povolení podle této směrnice. Důsledkem zmíněného povolení pro dánská zařízení je možnost vyvážet, respektive prodávat do ostatních evropských zemí, zárodečné buňky darované podle dánských právních předpisů i do zemí, které uplatňují jinou právní úpravu anonymity, zejména které uplatňují naprosté odstranění anonymity dárců. Spermabanky v tomto případě nenesou odpovědnost za legalitu dovozu darovaných

¹²⁰ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/23/ES ze dne 31. března 2004 o stanovení jakostních a bezpečnostních norem pro darování, odběr, vyšetřování, zpracování, konzervaci, skladování a distribuci lidských tkání a buněk

zárodečných buněk do zemí, v nichž je anonymita dárců prolomena. V konečném důsledku přijetí této směrnice je možné využít zárodečné buňky od konkrétního dárce tolikrát, kolikrát to umožňuje legislativa dané země, z níž pochází neplodný pár, který chce buňky využít

6.1.1. Okolnosti vzniku zákona č. 460/1997

Ačkoliv se umělé oplodnění provádělo již od 80. let 20. století (první dítě počaté v Dánsku za pomoci technik ART se narodilo v roce 1983), první zákon, který upravoval proces asistované reprodukce, byl až zákon č. 460 z roku 1997.¹²¹ Vzniku tohoto zákona nicméně předcházela silná politická a zejména etická debata.

Po narození prvního dítěte pomocí IVF dal tehdejší ministr vnitra, člen Konzervativní lidové strany, dohromady tým odborníků, kteří vypracovali zprávu s názvem „Cena za progres“. Na titulní straně této zprávy byl obrázek Adama a Evy držící jablko ze Stromu poznání jakožto připomínku vážnosti a etických důsledků celé situace.¹²² Ve zprávě byl mimo jiné navržen vznik národní Rady pro etiku v oblasti ART. Rada pro etiku byla nakonec zřízena Parlamentem v roce 1987. Jejím hlavním účelem bylo vytváření doporučení pro Parlament a iniciování debaty s veřejností. V rámci zákona o zřízení Rady pro etiku bylo také vyloučení lékařského výzkumu na oplodněných vajíčcích až do doby, než by Rada rozhodla jinak, přičemž zákaz nakonec trval až do roku 1991.

Rada pro etiku poté v roce 1989 vydala zprávu o ochraně lidských gamet, embryí a zárodků jakožto část přípravy na návrh zákona o výboru pro etiku biomedicínského výzkumu. Zpráva neměla právní závaznost, nicméně přispěla k otevření debaty o jednotné právní regulaci ART. Jedním ze zmíněných témat byla kryoprezervace gamet a embryí, na něž se podle Rady měla vztahovat stejná pravidla jako na kryoprezervaci spermatu, tj. měla být skladována na dobu časově omezenou s tím, že by byla zničena po smrti osoby, jejíž zárodečné buňky byly zamrazeny. Ženské zárodečné buňky nicméně nevydržely být skladované po tak dlouhou dobu, proto se na ně uplatnila kratší skladovací doba. Maximální stanovená doba pro vajíčka a embrya byla proto stanovena na 12 měsíců.

Kromě kryoprezervace se Rada pro etiku zabývala také výzkumem. Jelikož se z metod asistované reprodukce stávala na lékařských pracovištích uznávaným způsobem

¹²¹ Zákon č. 460, o umělém oplodnění v souvislosti s lékařským ošetřením, diagnostikou a výzkumem atd. (Lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.), z 10. června 1997.

¹²² HERRMANN, Janne Rothmar. Assisted Reproduction in Denmark. Kodaň, 2018. Working paper. University of Copenhagen.

léčení neplodnosti, bylo nutné právně regulovat také výzkum, který byl zásadní pro zajištění dobré kvality poskytovaných služeb.

Až do roku 1997 byly ART techniky regulovány pouze zákony týkajícími se poskytování lékařské péče obecně. Co se týkalo otázek darování spermatu, ty byly vynechány z jakékoliv právní úpravy úplně. Oplodňování bylo prováděno gynekology a specializovanými lékaři, přičemž musela být splněna profesionální úroveň poskytování lékařské péče. Spermabanky mohly fungovat bez jakékoliv formální kontroly ze strany vlády. Gynekologové, kteří oplodnění s využitím darovaného spermatu prováděli, uplatňovali kompletní anonymitu všech zúčastněných stran. Zároveň bylo běžné, že se během jednoho cyklu oplodnění využily mužské zárodečné buňky od několika dárců ve spojení s doporučením provozováním pohlavního styku neplodného páru během podstupování léčby neplodnosti, čímž se ještě více zkomplikovalo případné zjišťování genetickém otcovství.¹²³

V roce 1985 byl v sousedním Švédsku přijat nový zákon¹²⁴, který zakotvoval právo dítěte zjistit jakoukoliv informaci zanesenou ve zdravotnické dokumentaci, která byla o dárci, tj. genetickém rodiči, vedena. Dánské ministerstvo zdravotnictví se touto otázkou ve své zprávě z roku 1992 také zabývalo v souvislosti s tím, zda je anonymita stále aktuální potřebou. V Dánsku bylo nicméně zachovávaní anonymity dárce ze tří důvodů. Prvním důvodem byla snaha udržet podobu tradiční rodiny i ve spojitosti s umělým oplodněním. Pokud tedy nebylo možné dohledat identitu dárce, jedinými rodiči zůstaly ty osoby, které dítě reálně vychovávaly. Zároveň bylo nutné vnímat altruistické pohnutky dárce, který neměl žádný zájem na tom, aby byl zaznamenáván jako genetický rodič. A nakonec, švédský zákon nezmiňoval jakoukoliv povinnost rodičů sdělit svým potomkům, že se narodili s využitím darovaných zárodečných buněk. Když rodiče tuto skutečnost dítěte dobrovolně nesdělili, právo dítěte zjistit svůj genetický původ mohlo být stejně limitováno jako v případě, kdy žádné informace o dárcích nejsou dohledatelné.

Z těchto důvodů byl výsledek zprávy ministerstva zdravotnictví a názor expertů, kteří ji tvořili, stejný jako dříve. K názoru nadále zachovávat anonymitu přispěl také fakt, že po přijetí švédského zákona klesl počet dárců a zároveň stoupl počet švédských žen, které

¹²³ HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. In: *European Journal of Health Law* 20. Martinus Nijhoff Publishers, s. 507, 2013.

¹²⁴ Švédský zákon o inseminaci. 1985:295.

vycestovaly do Dánska za účelem využít darované zárodečné buňky zde, kde byla anonymita stále striktně zachovávána. Závěrem zprávy bylo konstatování, že v případě každé právní regulace jsou práva určité skupiny vyzdvížena nad práva jiných, a proto dánská právní úprava hodlá nadále udržovat pospolitost tradiční rodiny na úkor potenciálního vztahu mezi dárcem a dítětem.¹²⁵

Až do přijetí nového zákona o umělém oplodnění nebyly zároveň nijak regulovány počty implantovaných embryí, podmínky využívání darovaného spermatu, ani maximální věk ženy pro podstoupení IVF. Právě maximální věk ženy byl prvním krokem k určité jednotné právní regulaci a stanoven byl na 46 let, respektive 40 let pro možnost hrazeného zákroku IVF.¹²⁶

6.1.2. Zákon o umělém oplodnění

Přímo v názvu zákona z roku 1997 bylo zmíněno slovo umělé oplodnění, což značilo, že metody ART mohou být pouze umělé, a nikoliv na přírodním základě. Metody ART byly nicméně poprvé považovány za léčbu neplodnosti. Velkou novinkou tohoto zákona bylo přesunutí sankcí za nedodržování právních regulací ART z roviny správněprávní do roviny trestněprávní.

Stejně jako ve zprávě Rady pro etiku z roku 1989 byla maximální doba kryoprezervace vajíček a embryí stanovena na 12 měsíců s tím, že mohla být doba ve zvláštních případech, kdy to vyžadovalo ženino zdraví nebo jiné okolnosti, prodloužena. V případě spermií stále žádná maximální doba stanovena nebyla. Přístup k léčbě neplodnosti měly pouze manželské páry nebo páry v dlouhodobém soužití. Maximální věk ženy pro využití byl stanoven na 45 let.¹²⁷

Anonymita dárců spermatu byla nyní zakotvena také zákonem. Ačkoliv konkrétní důvody pro tento postup, který se diametrálně odlišoval od švédské právní úpravy, vysvětleny nebyly, pravděpodobně při tvorbě právní regulace zvítězila snaha zachovat tradiční rodinu, tedy osoby, které vychovávají dítě. Právě tento důvod byl totiž použit při

¹²⁵ HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. In: European Journal of Health Law 20. Martinus Nijhoff Publishers, s. 508, 2013.

¹²⁶ HERRMANN, Janne Rothmar. Assisted Reproduction in Denmark. Kodaň, 2018. Working paper. University of Copenhagen.

¹²⁷ Ibidem.

vysvětlení zákazu darování vajíček od předem známých osob, především v rámci rodiny. Vystaly totiž obavy z narušení nebo zkomplikování rodinných vztahů.

Také novela zákona o umělém oplodnění z roku 2006 prosazovala udržování anonymity dárců. Do té doby se totiž neobjevil žádný požadavek ze strany dárců nebo rodičů o změnu právní úpravy. Zákonodárci se navíc obávali narušení vnitřních vztahů v rámci rodiny v případě, že by se kromě rodičů z právního hlediska přidala třetí osoba, tedy genetický rodič. Zároveň vystaly obavy, že by zrušení anonymity přineslo podobné výsledky jako ve Švédsku a dalších zemích, tedy snížení motivace osob darovat zárodečné buňky a přesun neplodných párů do zahraničí. Spermata se navíc v posledních letech stalo významným vývozním artiklem a tento úspěch byl samozřejmě velmi spjat se zachováním anonymity.¹²⁸

Zmíněná novela z roku 2006 nicméně přinesla poměrně zásadní změny v podobě zavedení možnosti darovat vajíčka všemi ženami, ne pouze těmi, které podstupovaly léčbu neplodnosti. Před touto legislativní změnou byly totiž počty darovaných vajíček ve srovnání s množstvím darovaného spermatu na úrovni naprostého minima.¹²⁹

Novelou z roku 2012 byl omezen počet zákroků AID, které je možné provést z genetického materiálu od jednoho dárce nebo dárkyně na 12 zákroků, přičemž v rámci rodiny je možné použít zárodečné buňky od stejného dárce nebo dárkyně pouze jednou. Impulsem pro tento krok byl případ, kde se ze spermií jednoho dárce narodilo 43 dětí, přičemž alespoň pět jich mělo vzácnou genetickou chorobu, kterou vstupní vyšetření před darováním neodhalila. Tak velkému počtu přenosů by bylo možné zabránit, pokud by se již dříve reguloval maximální počet využití zárodečných buněk od jednoho dárce.¹³⁰

Poslední významná novela zákona o umělém oplodnění proběhla v roce 2017, kdy bylo povoleno tzv. double donation. Do té doby bylo možné využít darované zárodečné buňky pouze vždy od jednoho dárce, respektive dárkyně. Jinými slovy dítě muselo být vždy geneticky spjato alespoň s jedním rodičem. Právě od roku 2017 je ale možné, aby byly nahrazeny obě dvě zárodečné buňky těmi dárcovskými. Kritériem pro povolení double

¹²⁸ HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. In: *European Journal of Health Law* 20. Martinus Nijhoff Publishers, s. 508, 2013.

¹²⁹ HERRMANN, Janne Rothmar. Assisted Reproduction in Denmark. Kodaň, 2018. Working paper. University of Copenhagen.

¹³⁰ Denmark tightens sperm donor law after NF1 transmissions. [online]. 25. 9. 2012 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-19711565>

donation u konkrétního páru jsou zdravotní důvody a zároveň alespoň jeden z dárců musí spadat do kategorie tzv. open donors, tedy jeho totožnost musí být dohledatelná.¹³¹

6.2.Právo znát svůj původ a jeho ochrana

Jak jsem již zmínila výše, dánská právní úprava stále částečně uplatňuje anonymní darování zárodečných buněk a současně jejich využívání. Ochrana práva znát svůj původ je tedy z logiky věci limitována, existuje však několik výjimek, kdy je možné se tohoto práva úspěšně domoci. Prvním případem, kdy zákonodárce myslel na nejlepší zájmy dítěte, avšak aniž by došlo k zásadnější změně legislativy, je případ využití obou zárodečných buněk od dárců, tzv. double donation. Tento případ vede k situaci, kdy ani jeden z právních rodičů nejsou rodiči genetickými. Běžně takové situace nastávají při adoptcích, ty mají ale úplně jiný právní postup než podstoupení AID. Dánská právní úprava se tedy v možné situaci, kdy by dítě chtělo poznat oba genetické rodiče a tu možnost z důvodu využití anonymních buněk nemělo, snaží vyhnout požadavkem na využití alespoň jedné gamety od neanonymního dárce. Dítě má pak tedy možnost dozvědět se identitu alespoň jednoho ze dvou genetických rodičů.

Právo znát svůj původ se také promítlo do soudní sféry ochrany. Zmínit je nutné případ, který se váže na ochranu práva znát svůj původ a který byl rozhodován i na mezinárodní úrovni. Jedná se o případ R.L. a ostatní vs. Dánsko z roku 2017, posuzovaný také ESLP. V tomto případě nešlo o osobu narozenou z asistované reprodukce, nicméně šlo zde také o posuzování porušení článku 8 EÚLP, který se váže k právu znát svůj původ. Problémem v tomto konkrétním sporu byla otázka otcovství, kdy za otce z právního hlediska byl považován jiný muž, než který skutečně otcem byl, protože byl ve chvíli narození dětí manželem matky. Oba rodiče z právního hlediska požadovali otevření posuzování rodičovství a jelikož byl jejich požadavek odmítnut nejvyšším soudem v Dánsku, obrátili se na ESLP z důvodu porušení práva na soukromý a rodinný život. Dánský nejvyšší soud argumentoval tím, že se genetický otec o děti nikdy nestaral a neměl zájem je podporovat finančně, zatímco otec z právního hlediska je vychovával celé roky jako své vlastní.¹³² ESLP uznal, že otázka nesprávného určení otcovství může spadat pod právo na ochranu rodinného života podle článku 8 EÚLP. Přesto tento případ zhodnotil jako neporušující článek 8, a to

¹³¹ Denmark legalizes double donation. Europeanspermbank.com [online]. 20. 12. 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://blog.europeanspermbank.com/denmark-legalizes-double-donation/>

¹³² ADOLPHSEN, Caroline. Children's Right to Family Life in Denmark. Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries, Leiden: Brill | Nijhoff, 2019.

z důvodu, že ESLP nemá pravomoc autoritativně rozhodovat případy určování otcovství, které by měly být rozhodnuty vnitrostátními soudy, nicméně může následně přezkoumat správnost těchto rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že dánský nejvyšší soud k žádnému rozhodnutí nedošel, neboť odmítl případ vůbec otevřít, nebylo zde žádné rozhodnutí, které by mělo být přezkoumáno ESLP.¹³³

Výše zmíněný případ byl významný zejména přístupem dánských soudů k posuzování práva poznat svého genetického rodiče, respektive práva mít za rodiče z právního hlediska rodiče z genetického hlediska, potažmo práva znát svůj původ, oproti nejlepšímu zájmu dítěte. Nejlepší zájem dítěte byl naplněn tím, že děti vyrůstaly v úplné rodině, otec z právního hlediska se o ně staral fyzicky a přispíval i finančně. Nebyl to však otec genetický, tedy děti neměly možnost považovat svého genetického otce za otce z právního hlediska a pokud by se o této skutečnosti v budoucnu nedozvěděly od osob, které je vychovávaly, neměly by ani přístup k informacím o identitě genetického otce. Lze tedy shledat, že podle dánských soudů, zejména nejvyššího soudu, převažuje nejlepší zájem dítěte na tom žít v úplné rodině a mít kolem sebe osoby, které se o ně starají po všech stránkách, nad právem poznat svého genetického rodiče a v konečném důsledku mít možnost jej za rodiče považovat.

6.3. Právní úprava rodičovství

Stejně jako v českém právu je matkou dítěte žena, která dítě porodila. V zákoně o dítěti je potom explicitně stanoveno, za jakých okolností je která osoba otcem dítěte. Podle § 1 je otcem manžel matky. Výjimky tvoří situace, kdy manželé žijí v době narození dítěte odděleně, matka má v posledních 10 měsících jiného partnera, nebo oba manželé současně požádají o zjištění otcovství.¹³⁴

Dalším případem určování otcovství je situace, kdy žena, která provdána za jinou ženu nebo žije v registrovaném partnerství nebo obecně v partnerství s jinou ženou, využila pro otěhotnění darované sperma od známého dárce. Poté je presumováno, že narozené dítě bylo počato s využitím této léčby neplodnosti, což je zpečetěno souhlasným písemným prohlášením dárce, že právě on je otcem dítěte. Písemné prohlášení se souhlasem s provedením zákroku musí dát také manželka, registrovaná partnerka nebo partnerka. Tento postup se nicméně neuplatní, pokud všechny tři zmíněné osoby, tedy matka, dárce a

¹³³ R.L. a ostatní vs. Dánsko z 7. 3. 2017 (č. 52629/11), odst. 39.

¹³⁴ § 1 zákona o dítěti (Børneloven), naposledy novelizován zákonem č. 772 z 7. srpna 2019.

partnerka, učiní písemné prohlášení, aby byla partnerka uvedena jako „spolumatka“, což je právní institut, který jsem zmínila výše.¹³⁵

Určitou kuriozitou dánské právní úpravy je oficiální povolení právem k využívání tzv. domácí inseminace. Jedná se o případy, kdy se dárce spermatu a matka dohodnou na oplodnění mimo jakékoliv zdravotnické zařízení, tedy v podstatě doma. Takový dárce tedy není anonymní, právě z toho důvodu, že se nejprve musí se ženou dohodnout. Podle ustanovení § 28 zákona o dětech dárce spermatu není zpravidla považován za otce z právního hlediska, pokud není stanoveno jinak. Jednou z těchto výjimek, kdy je stanoveno jinak, je právě dohoda při domácí inseminaci. Muž, dárce, s tím však musí vždy souhlasit a takový souhlas je přijímán pouze v písemné podobě a zároveň musí být zřejmé, že bylo dítě skutečně počato za využití asistované reprodukce.¹³⁶

6.4. Právní úprava anonymity dárců

Jak jsem již zmínila výše, dánská právní úprava po desítky let uplatňovala úplnou anonymitu dárců a neumožňovala darování zárodečných buněk v rámci rodin nebo mezi známými. S nástupem nového tisíciletí se ale po vzoru ostatních evropských zemí, a zejména těch západoevropských, kam se Dánsko samozřejmě také řadí, se začalo uvažovat také o jiné koncepci darování zárodečných buněk. Takové koncepci, která sice zajistí dostatečný počet dárců, kteří preferují zůstat v anonymitě, neboť právě na vysokém počtu dárců celý obchod s darovanými zárodečnými buňkami stojí, ale zároveň umožnit co největšímu počtu zájemců dostat se k darovaným zárodečným buňkám a uspokojit jejich specifické potřeby. K tomu bylo zapotřebí umožnit darovat také neanonymně a odsud byl už jen malý krok k umožnění využití zárodečných buněk od známých dárců, tedy od osob, které samy souhlasí s tím, že jejich buňky využijí konkrétní zájemci, a s čímž všechny zúčastněné strany musí souhlasit.

V současné době je podle platné dánské právní úpravy tedy možné využít anonymní, neanonymní zárodečné buňky a zárodečné buňky od známých dárců. Tato koncepce je na evropském území unikátní, neboť se právní řády většiny států přiklání k udržování nebo naopak odstraňování anonymity dárců. Společně s Dánskem tuto právní úpravu uplatňuje také Belgie nebo Maďarsko.

¹³⁵ § 27a zákona o dítěti (Børneloven), naposledy novelizován zákonem č. 772 z 7. srpna 2019.

¹³⁶ § 28 zákona o dítěti (Børneloven), naposledy novelizován zákonem č. 772 z 7. srpna 2019.

6.4.1. Anonymní dárce

Podle současné dánské právní úpravy otcovství je v případě narození dítěte do manželství otcem manžel matky.¹³⁷ Existují určité výjimky z tohoto pravidla, které autorka zmínila výše, kde se věnovala právní úpravě rodičovství. Nicméně za situace, kdy oba manželé žádají společně o provedení umělého oplodnění s využitím darované zárodečné buňky, se z logiky věci případy vyjmenované v § 1 dánského zákona o dítěti nepoužijí, neboť v takových případech oba manželé žijí spolu a chtějí přivést na svět dítě společně.

Tato právní domněnka určování otcovství je uplatňována stejně jako v české právní úpravě bez ohledu na genetickou spřízněnost s dítětem. Ze zmíněné koncepce vyplývá fakt, že anonymní dárce spermatu nemůže být s dítětem nijak právně spjat. Kromě toho, že neexistuje právní spojitost, však není možné dohledat ani dárceovu identitu, bez ohledu na budoucí přání dítěte nebo neplodného páru.

Stejně jako u dárců spermatu je podle dánské právní úpravy možné, aby si také dárkyně vajíček vybrala, zda chce nebo nechce zůstat v anonymitě. Pokud se rozhodne zůstat v anonymitě, nemá stejně jako při neanonymním dárcovství vůči dítěti žádné právní závazky a jako matka je vždy vedena žena z neplodného páru, která umělé oplodnění podstoupila a která dítě porodí.

6.4.2. Neanonymní dárce

V roce 2012 byla přijata novela¹³⁸ zákona o umělém oplodnění, která přinesla možnost zvolit mezi anonymním a neanonymním dárce zárodečných buněk. V praxi toto znamená, že si dárce sám může dobrovolně vybrat, jestli budou údaje identifikující jeho osobu uvedeny v záznamech vedených konkrétní klinikou, kterou si dárce vybral. Dítě má k identifikujícím informacím přístup od dovršení dospělosti, tj. dovršením 18 let věku, a k neidentifikujícím informacím již dovršením 16. roku života.

Neanonymní dárce nebo dárkyně nemá vůči dítěti žádné právní povinnosti, které by za jiných okolností jako genetický rodič měl. Jediným důsledkem, který sice nesouvisí s právními právy nebo povinnostmi, je fakt, že pokud se dítě dozví o tom, že jeho rodič není

¹³⁷ § 1 zákona o dítěti (Børneloven), naposledy novelizován zákonem č. 772 z 7. srpna 2019.

¹³⁸ Zákon č. 602, kterým se mění zákon o umělém oplodnění (Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.) z 18. června 2012.

jeho genetickým rodičem, může se rozhodnout dárce kontaktovat na základě informací, které jsou o něm vedeny v konkrétní klinice, která odběr zárodečné buňky provedla.

6.4.3. Známý dárce

Velkou změnou byl zejména § 28 odst. 2 zákona o umělém oplodnění, který přinesl do dánské právní úpravy asistované reprodukce možnost vybrat si vlastního dárce, který bude osobně znát přijímající pár, respektive svobodnou matku, která se rozhodla využít darované zárodečné buňky. K tomuto kroku zákonodárci přistoupili zejména z důvodu nedostačujícího počtu darovaných vajíček. Ani novela z roku 2006, která umožnila darovat vajíčka i jinými ženami než těmi, které samy podstupovaly umělé oplodnění, totiž zásadně nepřispěla ke zvýšení počtu dárkyň. Proto zákonodárci přistoupili k situaci, která umožňuje darovat zárodečné buňky konkrétní známé osobě.

V případě dárce spermatu je od zmíněné novely § 28 odst. 2 zákona o umělém oplodnění možné, aby dárce získal právní postavení otce. Tím se tedy tato situace odlišuje od využití darované zárodečné buňky od neanonymního dárce, neboť v takovém případě je sice jeho identita zjištělná, on sám však nemá s dítětem z právního hlediska nic společného. Známý dárce spermatu ale sám souhlasí s vlastním uvedením v záznamech rodičů dítěte, a tím získává právní postavení otce.¹³⁹ S tímto souhlasem jsou tedy spojeny všechny právní závazky, které rodič vůči svým dětem má.

Také vajíčka je možné využít od známé dárkyně, tedy osoby z okruhu známých nebo z rodiny. Zakázáno je pouze darování vajíčka od matky nebo dcery ženy, která podstupuje umělé oplodnění, tj. není možné darovat vajíčka osobami stejného pohlaví v přímé genetické linii. Důvodem pro tuto restrikcii je zamezení situací, při nichž vzniká generační mezera, tj. v případě, že by matka darovala vajíčka vlastní dceři, žena by pak byla narozenému potomku matkou a zároveň sestrou a její matka by byla babičkou dítěti, kterému je zároveň genetickou matkou.¹⁴⁰

V případě ženy dárkyně není možná situace, aby i přes souhlas obou dvou osob z páru podstupující umělé oplodnění s využitím darovaného vajíčka, byla dárkyně vedena

¹³⁹ § 28 zákona č. 602 z 18. června 2012.

¹⁴⁰ Ibidem.

v záznamech dítěte jako matka. Matkou je podle dánské stejně jako podle české právní úpravy totiž vždy žena, která dítě porodila¹⁴¹, i přes to, že není s dítětem geneticky spřízněna.

7. Zhodnocení právních úprav

V předchozích kapitolách se autorka věnovala analýze právních úprav tří vybraných států – České republiky, Německa a Dánska. Kritéria výběru států upřesnila v úvodní kapitole. V této kapitole se bude věnovat srovnání zmíněných právních úprav podle toho, jaký státy uplatňují přístup k léčbě neplodnosti, zda umožňují darování mužských i ženských zárodečných buněk a kterým skupinám pacientů umožňují AID. Klíčové bude srovnání přístupu k anonymitě dárců a zejména k právu znát svůj původ.

Zmíněné státy se liší již ve vymezení dárců. Otevřenější přístup uplatňuje česká a dánská právní úprava, jež umožňují darovat mužské i ženské zárodečné buňky. Oba státy jsou také z tohoto důvodu vyhledávanými destinacemi reproflow. Oproti tomu Německo zakazuje ženám darovat vajíčka. Němečtí zastánci této právní úpravy argumentují rizikem toho, že by se z vajíček, tedy součástí lidského těla, jež jsou esenciální pro lidskou reprodukci, mohla stát komodita vhodná k prodeji, čímž je vytvářen odkaz na vlastní minulost, kdy lékařské pokusy na lidech a s lidskými tkáněmi neměly prakticky žádné hranice. Co se týče požadavků na věkovou hranici dárců, česká právní úprava je v souladu s tou německou v případě maximálního věku dárců, kdy stanovuje horní hranici na 40 let (v Dánsku je možné darovat až do 45 let věku), a v souladu s dánskou právní úpravou v případě maximálního věku dárců, přičemž horní hranice je stanovena na 35 let.

Více se liší možnost příjemců zdravotnického zákroku asistované reprodukce s darovanými zárodečnými buňkami. V České republice je možné AID provést pouze neplodnému páru. Může se jednat o sezdaný pár nebo dva partnery, kteří spolu o zákrok požádají. V každém případě se může jednat pouze o muže a ženu. Oproti tomu německá i dánská právní úprava je v tomto ohledu benevolentnější a dovoluje využít darované zárodečné buňky stejnopohlavními, v obou případech pouze lesbickými páry a single ženami.

Dánská právní úprava jako jediná povoluje tzv. double donation, tedy možnost využít obě dvě zárodečné buňky, ale pouze v případech, kdy ze zdravotních důvodů nelze vlastní

¹⁴¹ § 30 zákona o dítěti (Børneloven), naposledy novelizován zákonem č. 772 z 7. srpna 2019.

zárodečné buňky využít, a za podmínky, že jedna zárodečná buňka bude od neanonymního dárce. V případě české legislativy je možné využít darovaná embrya, tedy v podstatě obě gamety a v tomto případě nebude na rozdíl od dánské právní úpravy z důvodu anonymity znám ani jeden z původců zárodečných buněk. Německá právní úprava neumožňuje nikdy využít více než jednu zárodečnou buňku, a to pouze spermii a vždy jen od neanonymního dárce.

Dánská právní úprava jako jediná upravuje maximální počet zákroků, které je možné provést se zárodečnými buňkami jednoho dárce nebo dárkyně a také maximální počet darování, které může jeden dárce nebo dárkyně na území Dánska učinit. Konkrétně může jeden dárce darovat celkem šestkrát nehledě na to, zda se jedná o stále stejnou nebo jde o různé kliniky.

Zmíněné právní úpravy se liší zejména z důvodu rozdílného vývoje společnosti, který měl vliv na vymezení etické přijatelnosti AID a zacházení s dárci a recipienty služeb asistované reprodukce. Česká republika v souladu s přístupem uplatňovaným již v socialistických právních předpisech prosazuje relativně konzervativní postoj k různým metodám IVF a změny se dějí spíše pomalejším tempem, a ne podle vzorů ostatních zemí, zejména ze zemí západní Evropy. Oproti tomu německá právní úprava se sice zdá na první pohled striktnější, vydala se však naproti současným trendům v přístupu k anonymitě a ochraně zájmů dětí. Dánská právní úprava je nejbenevolentnější a uplatňuje nejotevřenější přístup k metodám IVF, co se týče příjemců, co se týče dárců i co se týče poskytovaných metod. Kombinuje ochranu práva znát svůj původ s ekonomickými přínosy zachování anonymity.

Přestože je dánská úprava plná různých regulací, maximálních hranic věků dárců, příjemců nebo počtu využití zárodečných buněk, a úprav konkrétních oblastí darování zárodečných buněk, nahlíží na ni odborná literatura jako na pro dárce i pro příjemce nejpříznivější. Proč tomu tak je? Základním důvodem je možnost pro dárce i příjemce rozhodnout se, jakým způsobem chtějí zárodečné buňky darovat, respektive je přijmout. Legislativa tedy umožňuje rozhodnout se všem aktivně zúčastněným a v rámci možností předejít budoucím možným problémům, které by s sebou přinesla jednostranně zaměřená právní úprava. Dárci tedy mohou mít různé motivace, ať už je to finanční stránka věci nebo skutečně ochota pomoci osobám, které samy přirozenou cestou dítě mít nemohou. Právě diverzita důvodů, proč dárci v Dánsku darují, s sebou přináší vyšší počet zájemců o

darování. Další výhodou této právní úpravy je možnost využít AID širší skupinou osob než například v České republice, což je přínosné z logiky věci zejména pro příjemce. V konečném důsledku je dánská právní výhodná pro dárce i příjemce.

Podstatně striktnější je německá právní úprava. Základním důvodem je absolutní nemožnost darovat vajíčka a následně je využít. Všechny neplodné páry, respektive single ženy, které z nějakého důvodu potřebují využít darovanou gametu, ale nejedná se o spermii, musí za zákrokem cestovat do zahraničí (nejčastěji skutečně do České republiky nebo Dánska, zejména také z důvodu geografické blízkosti a podobnosti, co se týče vzhledu, jak jsem již rozebírala výše). Zároveň tamní právní úprava vyžaduje open donation, využitá darovaná zárodečná buňka s sebou vždy nese riziko následku pro příjemce, že bude dítě jednou moci genetického rodiče dohledat. Tato právní úprava je tedy nevýhodná zejména pro příjemce, neboť mohou přijmout jen mužskou zárodečnou buňku, a ještě vždy od neanonymního dárce.

Konečně česká právní úprava by se mohla na první pohled zdát jako velmi benevolentní, neboť je zde umožněno darování vajíček, spermií a v odůvodněných případech také celých embryí. Darování je v každém případě anonymní, což je výhodné pro dárce i příjemce. Velmi striktní je však pohled na to, kdo může darované buňky využít. V tomto ohledu se česká právní úprava zařazuje mezi země východní Evropy, a naopak oddaluje od zemí západní Evropy, které až na výjimku v podobě Itálie umožňují darované zárodečné buňky využít lesbickými páry a single ženami. Tento přístup nicméně není ojedinělý pouze oblast pro darování zárodečných buněk, pro případnou změnu právní úpravy by tedy bylo zapotřebí rozsáhlé novelizace velkého množství právních předpisů, občanským zákoníkem počínaje a ZSZS konče. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že česká právní úprava je velmi neproporční, co se týče nevýhod pro příjemce a výhod pro dárce.

7.1. Zhodnocení přístupu k právu znát svůj původ

Výše popsané rozdíly a celkové zhodnocení právních úprav se týkalo zejména odlišností darování zárodečných buněk a jejich přijímání. Tato problematika je bezpochyby důležitou součástí protnutí oblasti asistované reprodukce a práva, nicméně pro účely této práce je nezbytné zhodnotit zejména přístup států k právu znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce. Státy, jejichž právní úpravy uplatňují open donation, naplňují více aspektů práva znát svůj původ. Z toho vyplývá, že přístup k anonymitě dárců a příjemců je s právem znát svůj původ úzce spjatý.

Právo znát svůj původ je v kontextu evropského kontinentu zakotveno v článku 8 EÚLP, mezinárodním dokumentem vytvořeným Radou Evropy a proti jeho porušování chráněným ESLP. Dalším souvisejícím mezinárodním dokumentem je Úmluva o právech dítěte, konkrétně článek 7 odst.1, který zakotvuje, že má každé dítě, pokud to je možné, právo znát své rodiče. Úmluva nerozlišuje mezi právními a genetickými rodiči, dítě má tedy podle ní právo poznat všechny osoby, které by mohly být za jakýkoliv typ rodiče považovány.

Česká republika je v přístupu k právu znát svůj původ pravidelně kritizována ze strany mezinárodního společenství. Důvodem je zejména dodržování zmíněné výhrady k článku 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, přestože byla opakovaně vyzývána Výborem pro práva dítěte, aby výhradu uplatňovat přestala. Tato výhrada v konečném důsledku znamená, že dítě nemá ze strany zákonodárce jistotu na zajištění práva poznat identitu svých rodičů, včetně rodičů genetických, kterých se právě využívání darovaných zárodečných buněk nejvíce týká. Kromě této výhrady je problematický také nedostatek vnitrostátní právní úpravy. Z toho důvodu i soudní praxe ohledně práva znát svůj původ není možným podkladem pro možnost získání požadované informace. Jediným odkazem na zajištění práva znát svůj původ závazným i pro českou právní úpravu je pouze vázanost mezinárodními právními předpisy, které jej obsahují, konkrétně čl. 8 EÚLP. V souladu s českou právní úpravou je nicméně možnost získat informace o zdravotní anamnézu genetického rodiče, neboť poskytovatelé zdravotní péče jsou povinni tato data uchovávat po dobu 30 let. Tím je naplněn lékařský aspekt práva znát svůj původ. Nejedná se však v žádném případě o identifikující informace o dárci, všechny ostatní aspekty jsou tedy právním řádem ignorovány. Znalost informací o zdravotní anamnéze dárce však může být přínosná například pro ošetřující lékaře dítěte, protože právní rodiče, kteří by bylo za normálních okolností dotázáni na informace o vlastním zdravotním stavu, je sami od sebe neznají.

Právo znát svůj původ je v posledních několika desetiletích shodně zajišťováno německými soudy. Ty se při rozhodování odkazují na GG, německou ústavu, konkrétně nejčastěji na článek 2 odst. 1, jež zakotvuje právo na svobodný rozvoj vlastní osobnosti. Toto právo je omezitelné, na rozdíl od článku 1 odst. 1 GG, který zakazuje omezení lidské důstojnosti. Soudy tedy nemohou rozhodovat automaticky bez dalšího posuzování kolidujících práv, ale musí vždy postupovat podle zásady proporcionality. Právo znát svůj původ je však díky rozhodování soudů považováno za součást obecných osobnostních práv,

je tedy zakotveno také vnitrostátní právní úpravou. V minulosti soudy rozhodovaly případy týkající se nemanželských dětí nebo určování rodičovství a teprve v posledních letech přišly na řadu případy týkající se asistované reprodukce, respektive darování zárodečných buněk. Právě uznání práva znát identitu svých genetických rodičů také v kontextu asistované reprodukce s sebou v konečném důsledku přineslo změnu legislativy. Zásadním byl případ Sarah P. z roku 2013, který vedl ke změně právní úpravy týkající se darování zárodečných buněk. Z anonymního darování přešlo k open donation a tedy k mnohem širšímu zajištění práva znát svůj původ v případě dětí narozených s využitím darovaných zárodečných buněk.

Dánská právní úprava je v podstatě kombinací českého a německého přístupu k právu znát svůj původ. V souladu se současnou legislativou je otevřený přístup k požadovaným identifikujícím informacím o dárci, ovšem pouze v případech, kdy se sám dárcce rozhodne pro open donation a zároveň příjemci tento typ darovaných buněk využijí, nebo když se přistoupí k tzv. double donation. V ostatních případech tedy dítě stále nemá možnost získat takové informace, které by mu pomohly genetického rodiče identifikovat. V tomto je tedy právní úprava shodná s tou českou, nicméně Dánsko nemusí čelit výtkám ze strany mezinárodního společenství. Prvním důvodem je souběžná existence open donation a zároveň Dánsko neuplatnilo výhradu k čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, existuje zde tedy potenciálně vyšší právní ochrana nejlepších zájmů dítěte. Dánský nejvyšší soud však v nedávné době judikoval, že zachovávání nejlepších zájmů dítěte nemusí nutně znamenat, že děti poznají své genetické rodiče, ale zejména že vyrůstají v harmonickém a úplném prostředí, kde je o ně postaráno.

Z výše uvedeného vyplývá, že open donation je klíčem k zajištění většiny aspektů práva znát svůj genetický původ v případech, které se týkají asistované reprodukce. Z posuzovaných států tuto variantu plně uplatňuje pouze Německo, tamní právní úprava je tedy v hlediska zajišťování a následného vymáhání práva znát svůj původ nejdále a v souladu s touto právní úpravou je nejvyšší šance na úspěšné dosažení práva. Právo znát svůj původ je tam zakotveno legislativně i ustálenou soudní praxí. Osoba narozená z asistované reprodukce, zejména po změně legislativy, má tedy velmi vysokou šanci, že její snaha získat informace o genetickém rodiči bude naplněna. Dánský přístup si stále zachovává určitou konzervativnost, neboť anonymní darování zárodečných buněk je stále využíváno. V takových případech tedy dítě nemá k identifikujícím informacím o genetickém rodiči přístup. Dánské soudy navíc prosazují zajištění zejména co nejlepších životních

podmínek pro dítě, i za cenu toho, že tím bude zamezeno přístupu k informacím o genetických rodičích. Dánsko tedy z pozice dítěte a jeho práva znát svůj původ v porovnání s Německem vychází podstatně hůře. Nejhorší přístup k právu znát svůj původ je uplatňován v České republice, kde jiné než anonymní darování zárodečných buněk není možné. Osoby narozené z asistované reprodukce tedy kromě přístupu k informacím o zdravotním stavu, které však nejsou v žádném případě identifikující, nemají možnost využít žádnou legální cestu, jak odhalit identitu svého genetického rodiče.

Pokud bychom posuzovali rozsah přístupu k právu znát svůj původ podle teorie Ravitské, česká právní úprava umožňuje využít jen první z aspektů tohoto práva, ten lékařský, tedy možnost získat přístup k informacím o zdravotním stavu nejbližších členů rodiny a vytvořit si o něm ucelený obrázek. Jedná se vždy pouze o informace o zdravotním stavu v době darování, informace, které dárce sám sdělil o svých předcích a příbuzných, ale třeba chybí vyšetření duševního stavu. Aspektu identity se česká právní úprava nevěnuje, jedinec nemůže zjistit nic, co by mu informace, které se netýkají zdravotního stavu, nějak odhalilo. Některé spermabanky a kliniky asistované reprodukce nicméně z důvodu větší atraktivity pro příjemce od dárců vyžadují informace o jazykových znalostech, písmu nebo znamení zvěrokruhu. Ani tyto informace však stále nejsou identifikující, což je ovšem požadavek zákona, a není tedy možné na jejich základě založit další aspekt práva znát svůj původ týkající se vytvoření vztahů mezi dítětem a dárce. Česká právní úprava tedy chápe právo znát svůj původ velmi úzce, pouze jako jeden z dílčích aspektů tohoto práva.

Dánská právní úprava vždy naplňuje aspekt týkající se informací o zdravotním stavu, stejně jako v případě české právní úpravy. Zároveň se v případě využití darované zárodečné buňky od neanonymního dárce umožňuje získání identifikujících informací o dárce, vytvořit si tak lepší obrázek o identitě jedince a zároveň navázat vztahy mezi jedincem a dárce. Stejně tomu tak je v případě využití buněk od známého dárce. V případě využití buněk od anonymního dárce však stejně jako podle české právní úpravy zůstává pouze lékařský aspekt.

Německá právní úprava umožňuje naplnit medicínský aspekt, aspekt identity, který se projevuje plným přístupem k identifikujícím informacím o dárce a pokud dojde k nějakému kontaktu, což již nezáleží na právní úpravě, nýbrž na konkrétním jedinci, tak je možné také naplnit aspekt vztahový. Aspekt o znalosti okolností početí často naplněn být nemusí, neboť němečtí rodiče nemají zákonnou povinnost svým dětem o daných okolnostech

cokoliv sdělovat. Německá právní úprava tedy při srovnání s ostatními porovnávanými právními řády chápe právo znát svůj původ nejšíře. Z hlavních aspektů tohoto práva zajišťuje všechny kromě povinnosti informovat dítě o okolnostech početí. V případě dobrovolného informování umožňuje naplnění dokonce všech základních aspektů.

8. Úvahy de lege ferenda

Česká právní úprava se zatím drží tradiční právní úpravy, která nepovoluje neanonymní darování zárodečných buněk. Česká republika také stále neodvolala svou výhradu k článku 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, zároveň je ale vázána EÚLP, jejíž článek 8 nabádá k ochraně práva znát svůj původ. Tlak na postupné odstraňování anonymity je však velký, v rámci západní Evropy mu odolávají jen velmi křesťansky založené státy, mezi které však Česká republika nepatří. Lze tedy předpokládat, že se v příštích letech objeví další návrh na změnu ZSZS, který by měl zájem anonymitu zrušit a tím se přizpůsobit ostatním státům, které tak již učinily.

Pokud by se česká právní úprava chtěla vydat cestou té německé, potažmo části dánské, tedy měla by zájem na odstranění anonymity dárců a větší ochraně práva znát svůj původ, musela by se nejprve vypořádat s řadou nově vzniklých právních a psychosociálních otázek. Odstranění anonymity dárců s sebou totiž nese spoustu do té doby neexistujících problémů. Jednou z těch nejdůležitějších právních otázek, které by bylo potřeba vyřešit, je problematika příbuzenského vztahu mezi dárcem a dítětem. S tím souvisí také například otázka dědictví.

Německá právní úprava vyšla při řešení otázky právního rodičovství dárců z logického předpokladu, že dárci darováním zárodečných buněk automaticky souhlasí s tím, že nebude rodičem z právního hlediska. Dánská právní úprava na rozdíl od české i německé povoluje tzv. domácí inseminaci a zároveň možnost využít AID i single ženou nebo dvěma ženami. V takových případech je nutné vyřešit otázku otcovství. Platí obecná domněnka, že otcem z právního hlediska není nikdy dárci, není-li stanoveno jinak. Dárci může být považován za otce pouze v případě, že sám souhlasí v daném konkrétním případě, a ještě je jisté, že dítě opravdu bylo počato za využití spermií od tohoto dárci, v takovém případě dánská právní úprava hovoří o tzv. známém dárci. Rodičovství, respektive otcovství, je vždy včas právně ošetřeno, nemůže tedy nastat spor v případě pozůstalostního řízení.

Novela ZSZS s tímto problémem také počítala, a proto poslanci navrhli doplnit ustanovení § 772, který se věnuje obecně otázce příbuzenství, o nový odstavec, který by vylučoval možnost příbuzenského vztahu mezi dárcem a narozeným dítětem. V současné době takové ustanovení v českém právním řádu nenajdeme. Děti počaté z asistované reprodukce a narozené českým rodičům mají totiž vždy dva rodiče, neboť o provedení asistované reprodukce může žádat pouze pár, muž a žena, a ti jsou tedy rovnou zapsáni do rodného listu jako rodiče z právního hlediska bez ohledu na okolnosti početí. Absence podobného ustanovení lze argumentovat tím, že dárcem je stejně oficiálně nedohledatelný, neboť jeho identitu neznáme, nelze tedy ani navrhnout jinou osobu, konkrétně tohoto dárce, který by měl nastoupit na místo rodiče. Zároveň o AID mohou žádat pouze muž a žena dohromady a o tom, kdo je v takovém případě rodič, tedy nelze mít pochyby. Stejně osoby jsou zapsány v rodném listu dítěte, takže dítě již oba rodiče má v okamžiku narození. To, že jeden z nich nebo dokonce oba dva nenesou stejnou genetickou informaci, v tomto případě není problémem. Konečně také matka je vždy žena, která dítě porodila, takže otázka mateřství je vyřešena hned po narození dítěte.

Podle autorčina názoru bylo v případě výše zmíněného návrhu novely ZSZS dobrým krokem, že byla v plánu i změna občanského zákoníku. Také v Německu je otázka rodičovství řešena v tamních kodexech občanského práva, tedy na té nejvyšší úrovni v oblasti soukromého práva. V Dánsku je tato problematika umístěna jinde, jelikož jednotný občanský zákoník neexistuje¹⁴², proto je právní úprava začleněna do zákona o dítěti. Místo doplnění ustanovení § 772 občanského zákoníku by však autorka volila cestu, kterou zvolili v Německu i Dánsku, tedy umístění podobného ustanovení do oddílu věnujícího se určování rodičovství, respektive otcovství. V České republice neexistuje ani možnost legálně využít surrogátní mateřství, matkou tudíž vždy bude žena, která dítě porodila. Zbývalo by tedy vyřešit otázku otcovství. Také souhlasím s rozšířením nemožnosti uzavřít manželství v případě genetického příbuzenství založeného na základě darování zárodečných buněk.

Hlavní a primární by ale nicméně bylo vyřešení otázky anonymity. Německá právní úprava zvolila samostatný zákon, který se věnuje právu znát rodiče v případě heterologního použití spermatu, který zároveň právně zakotvil vytvoření centrálního registru dárců. Dánská právní úprava speciální zákon nevytvořila, má pouze zákon o umělém oplodnění, tedy

¹⁴² The Complex Commercial Litigation Law Review: Denmark. *The Law Review* [online]. 2021 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-complex-commercial-litigation-law-review/denmark#:~:text=Denmark%20has%20no%20civil%20code,and%20the%20sale%20of%20goods.>

jakousi více specifickou obdobu českého ZSZS, a centrální registr na dánském území neexistuje. Registr přináší nesporné výhody při monitoringu a regulaci počtu darování a využívání zárodečných buněk, jeho zásadní výhodou ale může vést k účinnějšímu přístupu k právu znát svůj původ. Jedinci žádající o poskytnutí informací mohou v případě existence takového registru žádat přímo skrze s ním spojený úřad vedený státem, což by mělo být podstatně jednodušší než žádat jednotlivé kliniky. Proto by autorka v případě přistoupení k odanonymizování dárcovství byla pro zavedení podobného registru, jaký funguje například v Německu nebo Nizozemsku.

Vznikly by také nové problémy psychosociální. Ačkoliv open donation funguje v některých státech dokonce desítky let, teprve v posledních letech se začaly řešit možné vlivy sdělení informace o identitě dárců na všechny zúčastněné. Objevují se tedy názory, které navrhují, aby byla rodina dárce i rodina příjemce, samozřejmě včetně narozeného dítěte v péči psychologů nebo terapeutů, právě z důvodu zásadnosti takového sdělení na lidskou psychiku.¹⁴³ Zatím se jedná pouze o doporučení bez právní závaznosti. Budoucnosti ukáže, jestli se takovým směrem budou právní řády nakonec na základě doporučení odborných institucí samy vydávat.

Případná změna právní úpravy by se také musela vypořádat s prodloužením doby, po kterou by byly identifikující údaje k dispozici pro žadatele. Osobně by se autorka přikláněla alespoň ke 100 letům od darování a od přijetí zárodečných buněk. V takovém případě bude vytvořena dostatečná rezerva pro získání informací.

Jakousi futuristickou variantou právní úpravy je smluvní princip určování rodičovství. V některých amerických státech existuje možnost, že se biologičtí a budoucí právní rodiče neformálně dohodnou na tom, jakou roli budou následně rodiče biologičtí, tj. dárce zárodečných buněk, v životě dítěte zastávat. Tento přístup uplatňují v omezeném rozsahu také některé evropské státy. Jedná se například o Nizozemsko nebo Belgie, přičemž v Belgii existuje možnost darovat neanonymně, což ovšem samo o sobě nezakládá žádný právní vztah k dítěti. Ve Spojených státech je možné využít institutu tzv. dvojitého otcovství, jakási varianta k dánskému spolumateřství, která spočívá v tom, že partner genetického otce vystupuje v dokumentech dítěte jako další otec z právního hlediska. Výše zmíněné tedy

¹⁴³ ESHRE Working Group on Reproductive Donation, Jackson Kirkman-Brown, Carlos Calhaz-Jorge, Eline A F Dancet, Kersti Lundin, Mariana Martins, Kelly Tilleman, Petra Thorn, Nathalie Vermeulen, Lucy Frith, Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation, Human Reproduction Open, Volume 2022, Issue 1, 2022.

v podstatě představuje situace, kdy se institut manželství, který dříve primárně ovlivňoval to, kdo bude považován za rodiče z právního hlediska, pomalu dostává z vedoucí pozice a vedle něj se staví smluvní princip. Tím pádem je genetický rodič vytěsňen z postavení rodiče ne z důvodu toho, že není v manželství s rodičem z právního hlediska, ale proto, že se dohodl s budoucím rodičem z právního hlediska o tom, že on sám o rodičovství usilovat nebude. Ve výsledku tedy otcem z právního hlediska je manžel ženy, která podstoupila AID, a ten dává souhlas s jejím oplodněním. Tímto souhlasem se dárce vzdává svých rodičovských práv vůči dítěti a na jeho místo nastupuje manžel ženy. Tento přístup uplatňují různé americké státy již desítky let. Některé státy k tomu navíc vyžadují i souhlas ženy.¹⁴⁴ Výsledek smluvního principu je v podstatě stejný jako při uplatnění domněnky otcovství v případě manžela ženy, nicméně odlišný je postup. Tato varianta určování rodičovství je stále poměrně kontroverzní a pro konzervativní české poměry nereálná. Není však vyloučeno, že se daným směrem společnost vyvine a smluvní princip se stane novým standardem. V takovém případě se bude muset i Česká republika k této situaci nějak postavit.

Pokud by Česká republika nechtěla jít přímo cestou úplného odanonymizování, nabízí se varianta uplatňovaná v Dánsku, tedy kombinace anonymního i neanonymního darování, přičemž všichni zúčastnění by si mohli dopředu vybrat, kterou variantu zvolí. Tato varianta by se mohla znát pro české poměry nejvhodnější, neboť stejně jako Dánsko patří Česká republika mezi vyhledávané státy při reflow, kdy si zahraniční páry vybírají, kterou zemi zvolí pro zákrok asistované reprodukce. Tímto krokem by tedy Česká republika nemusela o svou pozici přijít, stejně jako se tomu nestalo při změně dánské legislativy. Ačkoliv by se pro děti počaté z anonymně darované zárodečné buňky změna legislativy netýkala, tím, že by si mohli dárce i přijímací pár vybrat, jakou variantu darování si pro sebe zvolí, by vzniklo určité procento těch, kteří zvolí neanonymní variantu. Tím pádem by také vzniklo alespoň nějaké procento takových dětí, které po dosažení určitého věku budou mít legální přístup k identifikujícím informacím o dárce. Autorka se přiklání právě k této variantě případné změny právní úpravy, neboť by byla stále velmi kompromisní, rozhodně by v případech open donation lépe naplňovala základní aspekty práva znát svůj původ. Tato varianta by nicméně nutně vedla k tomu, že by děti ve stejném státu měly různá práva, přičemž o tom, jestli budou mít práv více nebo méně, by rozhodovali jejich rodiče.

¹⁴⁴ MARGALIT, Y. An Overview of the Current ART, the Dilemmas They Surface, and the Role of DLPBA in the Positive Law. Determining Legal Parentage: Between Family Law and Contract Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. s. 27-70.

Větším kompromisem pro zastávce konzervativního přístupu, a přesto určitým vylepšením zajištění lékařského aspektu podle teorie Ravitské, je možnost zjištění pouze genetických příbuzných, které byly stejně jako daný jedinec počaty za využití darované zárodečné buňky stejného dárce, takže v podstatě polorodých sourozenců. Tento přístup je uplatňovaný v některých klinikách ve Spojených státech, neexistuje ale jako plošná právní regulace. Spočívá v udělení kódu každému dárci, který je pak zanesen do rodného listu dítěte. Ani dárce sám ke svému kódu nemá přístup, není tedy možné napřímo dohledat jeho identitu. Skrze kód je ale možné dohledat alespoň pokrevní sourozence.¹⁴⁵ Tento přístup by mohl být variantou pro změnu české právní úpravy, neboť neznamená extrémní obrat. Nebyl by nicméně stále zajištěn plný nebo alespoň významný přístup k právu znát svůj původ vzhledem k tomu, že identita dárce zůstává stále nedohledatelná.

Podle autorčina názoru je potřeba mít na paměti, že odstranění anonymity neznamená okamžitě možnost pro všechny děti zjistit svůj původ, neboť do hry vstupují ještě další faktory, jako jsou například rodiče, kteří mohou v informování bránit. Rozhodně je tak ale právo znát svůj původ mnohem lépe vymahatelné. S touto možností však je spojená hrozba poklesu dárců, kteří v odstranění anonymity mohou vidět spíše negativní důsledky pro ně samotné. Možnost, že je bude dítě za desítky let kontaktovat, s sebou přináší také větší odpovědnost. Proces darování zárodečných buněk tudíž není dokončen samotným aktem darování, ale může kdykoliv v budoucnu vyplynout zpět na povrch. Pokles dárců by ale znamenal, že se v podstatě sníží i počet zákroků s darovanými zárodečnými buňkami. Mohlo by tedy dojít k situaci, že snaha o zajištění práva znát svůj původ povede k tomu, že je vlastně nebude mít kdo uplatňovat. Přitom počet zákroků AID se v posledních letech zvyšuje, dárců tedy bude naopak potřeba mnohem více. Vzniká tím tedy začarovaný kruh, neboť se tím pádem i zvyšuje počet osob, které mají zájem na tom, aby mohly právo znát svůj původ lépe uplatnit. Právní úprava by nicméně měla být v souladu se svými mezinárodními závazky, které zatím jasně upřednostňují právo dítěte jako jediné strany, která do vzniklé situace nemohla nijak zasáhnout.

Změna právní úpravy ve větší prospěch dítěte by tedy byla na místě. Vzhledem k poměrně konzervativnímu přístupu v oblasti českého rodinného práva by se jako vhodná varianta mohla jevit také výše zmíněná možnost, kterou dobrovolně uplatňují některé

¹⁴⁵ COHEN, Glenn, COAN, Travis, OTTEY, Michelle, BOYD, Christina. Sperm donor anonymity and compensation: an experiment with American sperm donors, *Journal of Law and the Biosciences*, č. 3, 2016. s. 468–488.

americké kliniky, tedy možnost kontaktovat alespoň sourozence, kteří jsou ve stejné situaci jako daný jedinec. Mohlo by se také jednat o jakýsi mezikrok, který by ověřil, jaký vliv má změna regulace na počty dárců a požadavky dětí. Výhodou této změny by byla podstatně vyšší eliminace rizika, že mezi sebou budou zakládat rodiny osoby geneticky spřízněné. Ačkoliv existují studie, které argumenty založené na těchto rizicích popírají, faktem je, že děti z darovaných zárodečných buněk bude stále přibývat, logicky se tedy bude v příštích desítkách let riziko zvyšovat. Naopak nevýhodou, která by mohla mít dalekosáhlé psychosociální důsledky, je fakt, že ne každé dítě počaté z darované zárodečné buňky o takové skutečnosti ví, takže pokud by jiný jedinec takového sourozence podle kódu našel, mohl by mu naprosto změnit život sdělením takové zásadní informace. Navíc by sourozenec byl pouze polorodý, takže ne natolik geneticky spřízněný jako genetický rodič. Přínos z jeho poznání by tedy nemusel být natolik významný při srovnání se sdělením informace, že rodič, kterého sourozenec považoval za svého rodiče celý život, není jeho genetickým rodičem. Tato varianta se tedy na první pohled může zdát jako smířlivá a kompromisní, nicméně důsledkem může být také negativní změna životů několika jedinců.

Pro lepší obrázek o vlivu případné změny právní úpravy na společnost by v každém případě bylo nutné počkat alespoň 20 let, než dorostou osoby, kterých se bude právo přímo dotýkat, do věku, kdy je budou chtít uplatnit. Pak by se dalo přistoupit k radikálnějšímu kroku, kterým by v konečném důsledku mohlo být úplné odstranění anonymity. V takovém případě by autorka volila opět cestu německou, tedy vydání samostatného zákona ohledně uplatňování práva znát svůj původ v případech darování zárodečných buněk, který by mohl současně zavést i registr dárců a který by se možnosti uplatňování práv dětí věnoval podrobně.

Co se týče právní regulace průběhu darování zárodečných buněk, podle mého názoru je česká právní úprava dostatečná, vzhledem k tomu, jakou atraktivní pozici Česká republika v rámci Evropy v tomto odvětví zastává. Diagnostická vyšetření, která jsou prováděna před zákroky, jsou v souladu s mezinárodními standardy. Veškerá vyšetření jsou však pouze fyzického charakteru, tedy zabývají se tím, jestli je dotyčný zájemce o darování zdravý po tělesné stránce. Tím se eliminují nejčastější dědičná onemocnění. Není však kladen důraz na ta duševní. Dárce není v souladu se zákonem testován na psychickou stránku sebe nebo dotazován na duševní poměry své rodiny. Některá onemocnění přitom mohou z dědičného hlediska znamenat určitou predispozici pro potomky, o čemž by z pohledu neplodného páru

i dítěte bylo dobré vědět. Autorka by tedy byla pro zavedení nějaké základní diagnostiky duševního stavu dárce jako pravidlo stejně jako je tomu u vyšetření zdravotního stavu a výsledky zanesla k ostatním údajům o zdravotním stavu dárce. Navíc by se tím přiblížil stav, kdy si mohou standardní partneři a budoucí rodiče při seznamování a zkoumání jeden druhého zjistit zdravotní a psychickou stránku osobnosti a rozhodnout se, zda společně chtějí rodinu založit.

Závěr

Cílem této práce bylo prozkoumání, do jaké míry je právo znát svůj původ u dítěte, jež bylo počato z umělého oplodnění, zajišťováno v právních rádech České republiky, Spolkové republiky Německo a Dánského království, přičemž důraz byl kladen na český právní řád. Pro posouzení, v jakém rozsahu státy právo znát svůj původ zajišťují, byla využita teorie rozkládající toto právo na základní aspekty jeho chápání. Zároveň bylo zkoumáno, které právní instituty jsou pro rozsah zajištění daného práva využívány.

Na základě provedeného posouzení právních rádu se zmíněnou teorií bylo zjištěno, že v každém právním rádu je možné najít alespoň jeden aspekt práva znát svůj původ, konkrétně aspekt zdravotní. Jinak řečeno, jedinci ve všech rozebíraných státech mají možnost získat přístup ke zdravotní dokumentaci o fyzickém stavu dárce před darováním. Konkrétně v českém právním rádu se jedná jen o tento jediný aspekt. Pouze v německé právní úpravě lze nalézt naplnění více aspektů práva znát svůj původ, aspekt identity a vztahový. V dánském právním rádu jsou tyto dva aspekty naplněny pouze v případě zvolení open donation a známého dárce. Podle zprávy ESHRE z roku 2021 vyšlo Dánsko celkově lépe než Německo, ve zprávě však byly hodnoceny i jiné aspekty kromě promítnutí práva znát svůj původ do právního rádu. Pokud by se hodnotil pouze způsob promítnutí aspektů práva znát svůj původ, německá právní úprava by vyšla lépe. V souladu se zmíněnou zprávou je fakt, že Česká republika vychází při srovnání s oběma dalšími právními rády nejhůře.

Na základě analýzy promítnutí aspektů práva znát svůj původ ve zmíněných právních rádech provedla autorka jejich komparaci za účelem nalézt řešení, které by v českém prostředí co nejlépe zajišťovalo ochranu práva znát svůj původ, tj. nejlépe odráželo co nejvíce jeho aspektů.

Naplnění základních aspektů práva znát svůj původ umožňuje vytvořit si komplexní přehled o identitě jedince. Dokud neznáme část genetických příbuzných, není možné představu o identitě zcela vyjasnit. Ačkoliv studie, které byly na toto téma zatím provedeny, nesdělují, že by nevědomost o genetickém původu měla zásadní negativní vliv na psychiku jedince, neznamená to, že jedinec nemá právo tuto informaci znát. Nutno je také podotknout, že studií, které by spolehlivě určily, zda má vědomost či nevědomost kladné nebo záporné důsledky, existuje stále ještě velmi málo. Rozhodně se ale bude jednat o čím dál častější téma, neboť průměrné počty dětí počaté s využitím darované zárodečné buňky se rok od

roku zvyšují. Právo znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce se tedy bude týkat stále většího počtu osob.

Právo znát svůj původ je podpořeno také judikaturou. Na vnitrostátní úrovni je tento směr z posuzovaných právních úprav markantní pouze v Německu a na mezinárodní úrovni se nejčastěji jedná o judikaturu ESLP. ESLP se několikrát přímo právem znát svůj původ zabýval, přičemž stěžovatelé se vždy opírali o článek 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, který má za cíl chránit rodinný život a soukromí. EÚLP právo znát svůj původ nezmiňuje výslovně, judikatura však opakovaně v souladu se stěžovateli podřadila toto právo pod právo na soukromý život podle článku 8.

Česká právní úprava práva znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce je ve srovnání s mezinárodními závazky a s postojem uplatňovaným v zahraničí nedostatečná. Neexistuje explicitní vnitrostátní právní předpis, který by se práva znát svůj původ týkal. Přes tento nedostatek je však Česká republika stále vázána mezinárodními předpisy. Mezinárodní smlouvy, které toto právo upravují, jsou v souladu s ustanovením čl. 10 Ústavy součástí právního řádu České republiky. Česká republika tedy přistoupením k daným smlouvám převzala závazky z nich vyplývající. Jedná se o dva základní mezinárodní dokumenty: Úmluva o právech dítěte a Evropská úmluva o ochraně lidských práv. K článku 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který stanovuje, že každé dítě má právo, pokud je to možné, znát své rodiče, učinila Česká republika výhradu, kterou dosud přes opakované výtky neodvolala. Tímto ustanovením tedy není vázána, jedná se také o jediné ustanovení, které upravuje právo znát svůj původ výslovně. Právě z toho lze dovodit, že Česká republika nemá zájem na jeho chránění nebo dodržování a dokud zmíněnou výhradu neodvolá, nelze ani očekávat změnu související právní úpravy. Je však nutno zmínit, že česká právní úprava všechny aspekty práva znát svůj původ neignoruje, umožňuje naplnit alespoň aspekt lékařský.

Krátce se autorka věnovala také srovnání s uplatněním práva znát svůj původ v případě adopcí, přičemž došla k závěru, že v této oblasti je právní úprava podstatně více nakloněná právům dětí. V oblasti asistované reprodukce je ale stále striktně dodržována anonymita. V roce 2011 byla předložena novela zákona o specifických zdravotních službách, která však byla okamžitě zamítnuta. Společnost tedy ještě nebyla nastavena na ochotu změnit po generace fungující právní úpravu. Je také pravděpodobné, že pokud by došlo ke změně právní úpravy umožňující uplatnění práva znát svůj původ v případě

darovaných zárodečných buněk, přidaly by se také další skupiny osob, které s asistovanou reprodukcí nejsou spojeny, ale právo znát svůj původ je jim také přiznáváno jen v limitované formě. Příkladem mohou být jedinci narození z anonymních porodů nebo uložených do babyboxů.

Česká republika patří mezi státy, které jsou z pohledu asistované reprodukce v Evropě nejatraktivnější. Je tomu také právě z důvodu zajišťování anonymity dárců i příjemců zárodečných buněk. Stejný postoj je uplatňován i v Dánsku, které však patří mezi státy západní Evropy, na něž je vyvíjen ještě větší tlak ke sjednocení právních úprav v této oblasti. Zároveň ale Dánsko nechtělo přijít o svou přední pozici při reproflow, dánští zákonodárci se tedy rozhodli pro kompromisní variantu obou opačných přístupů k anonymitě. Právě dánská varianta s některými prvky z německé právní úpravy, jako je například registr dárců, se z autorčina pohledu zdá jako nejvhodnější při případné změně právní úpravy. Dárci i příjemci by si mohli vybrat, zda pro sebe zvolí anonymitu či nikoliv. Pravdou však zůstává, že v případě zvolení anonymní varianty by dítě nadále nemělo přístup k informacím o genetickém rodiči, takže v těchto případech by zmíněná změna právní úpravy pro ně neměla význam. V případě zvolení neanonymní varianty by ale dítě mohlo naplnit stejné aspekty práva znát svůj původ, jako je tomu podle německé právní úpravy, došlo by tedy k významnému posunu v této oblasti.

Po rozboru všech relevantních právních institutů české, mezinárodní i zahraniční úpravy nešlo dojít k jinému názoru, než že Česká republika nezajišťuje dostatečně možnost uplatnění práva znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce a zároveň své závazky pro ni vyplývající z mezinárodních dokumentů nedodrжуje tak, jak by měla. Nemůže tomu tak být do té doby, než přestane zachovávat anonymitu dárců, neboť jedině tak mohou mít jedinci počatí za využití darovaných zárodečných buněk možnost vůbec se rozhodnout o tom, zda své právo chtějí uplatnit nebo ne.

Tato práce si nekladla za cíl zhodnotit, zda by vůbec právo znát svůj původ mělo být přiznáváno, respektive zdali má povědomí o genetickém původu větší smysl. Pro jakékoliv tvrzení z této oblasti ostatně neexistuje dostatečné množství dat, o která by se autorka mohla opřít. Faktem je, že obecný trend v této oblasti je prosazování open donation. Je zřejmé, že se právo znát svůj původ dostává při své realizaci do konfliktu s právy ostatních zúčastněných, tedy zejména dárců a příjemců, kteří mohou mít většinou naopak zájem na zachování anonymity, ať už své nebo někoho jiného. Takových konfliktů navzájem si

odporujících práv je ale v celé oblasti práva spousta a vždy bude na uvážení zákonodárců, na kterou stranu spektra se přikloní. Zachovávání anonymity každopádně v důsledku znamená, že se právní úprava přiklání k ochraně práv dárců na své soukromí a rodičů z právního hlediska. Pokud se však rodiče rozhodnou dítě o okolnostech jeho početí informovat, český právní řád pro ně nemá žádný další postup, dítě tedy zůstane ve slepé uličce.

Seznam použitých zkratk

AID	umělé oplodnění s využitím darovaných gamet (artificial insemination by donor)
ART	metody asistované reprodukce (assisted reproductive technology)
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
ESchG	Embryonenschutzgesetz
ESHRE	European Society of Human Reproduction and Embryology
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
ET	embryotransfer
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně lidských práv
GG	Grundgesetz
IVF	in vitro fertilizace
SaAbstG	Gesetz zur Regelung des Rechts auf Kenntnis der Abstammung bei heterologer Verwendung von Samen
ZSZS	zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Seznam použitých zdrojů

1 Seznam použité literatury

BERGER, Vincent. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. Praha: IFEC, 2003, 769 s. ISBN 80-86412-23-7.

CITTERBART, Karel. *Gynekologie*. Praha: Galén, 2001, s. 129-132. ISBN 80-246-0318-7.

DE KRETZER, D., DENNIS, P., HUDSON, B., LEETON, J., LOPATA, A., OUTCH, K., ... & WOOD, C. Transfer of a human zygote. *The Lancet*, 1973. 302(7831). DOI: 10.1016/s0140-6736(73)92553-1

DOHERTY, C. Maud. *Léčba neplodnosti: podrobný rádce pro neplodné páry*. Brno: Computer Press, 2006, s. 58. ISBN 80-251-0771-X.

FORTIN Jane: *Children's Rights and the Developing Law*, Third Edition 2009, Cambridge University Press, ISBN 9780521698016.

KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-54-8.

KONEČNÁ, Hana. *Rodičem kdykoliv a jakkoliv?: Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí*. Mladá fronta, 2017. ISBN 978-80-204-4652-7.

KOPA, Martin. *Doktrína prostoru pro uvážení (margin of appreciation) v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva*. 1. Praha: Leges, 2014, 208 s. ISBN 978-80-7502-031-4.

KÖPPEN, Saskia. *Samenspende Und Register*. Springer Berlin Heidelberg, 1. vydání, 2020. ISBN: 978-3662624494.

MITRA, Sayani. *Cross-border reflows: Comparing the cases of India, Germany, and Israel*. In *Cross-Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation*. Palgrave Macmillan, Cham, 2018. ISBN 978-3-319-78669-8.

RADVANOVÁ, S. (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009. 978-80-87146-25-5.

ŘEŽÁBEK, Karel. Asistovaná reprodukce: průvodce ošetřujícího lékaře. [2. vyd.]. Praha: MAXDORFJESSENIUS, 2014, Farmakoterapie pro praxi, sv. 68. ISBN: 978-80-7345-553-8

ŘEŽÁBEK, Karel. Léčba neplodnosti: příčiny neplodnosti : metody léčby : mimotělní oplodnění : zákony. 3., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2004. Pro rodiče. ISBN 80-247-1010-2.

TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences, 2017. ISBN: 978-3-319-83108-4

2 Seznam odborných článků

ADOLPHSEN, Caroline. Children's Right to Family Life in Denmark. Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries, Leiden: Brill | Nijhoff, 2019.

BERGMANN, Sven. Reproductive agency and projects: Germans searching for egg donation in Spain and the Czech Republic. Reproductive Biomedicine Online, 23(5), 2011. Dostupné z: 10.1016/j.rbmo.2011.06.014

BOLT, S, POSTEMA, D, VAN DEN HEIJ, A, BMM, AJ. Anonymous Dutch sperm donors releasing their identity. Hum Fertil (Camb) 2021. s. 24–30.

BUCKETT, William M., FISCH, Patricia, DEAN, Nicola L., BILJAN, Marinko M., TAN, Seang Lin. In vitro fertilization and intracytoplasmic sperm injection pregnancies after successful transport of oocytes by airplane. Fertility and sterility 71, no. 4, 1999. s. 753-755.

CALHAS-JORGE, C., DE GREYTER, C h., KUPKA, M. S., WYNS, C., MOCANU, E., MOTRENKO, T., G, SCARAVELI, J. Smeenk, VIDACOVIC, S., GOOSENS, V., Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), Human Reproduction Open, Volume 2020, Issue 1, 2020.

COHEN, Glenn, COAN, Travis, OTTEY, Michelle, BOYD, Christina. Sperm donor anonymity and compensation: an experiment with American sperm donors, Journal of Law and the Biosciences, č. 3, 2016. s. 468–488.

DE LORENZI, Mariana, PINERO, Verónica B. Assisted human reproduction offspring and the fundamental right to identity: the recognition of the right to know one's origins under the European Convention of Human Rights. 2009. s. 79-92.

DE MELO-MARTÍN, Inmaculada. The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There a Right to Know One's Genetic Origins? Hastings Center Report. 2014, č. 2, 28-35.

DRAGHICI, Andreea, DIDEA Ionel, DUMINICA Ramona. The Right of Children to Know Their Parents – a Constitutive Element of the Child's Identity. Acta Universitatis Danubius. 2013, vol. 9, no. 1, s. 115-123.

EDWARDS, R. G. An astonishing journey into reproductive genetics since the 1950's. Reproduction Nutrition Development, 2005. 45(3), s. 299-306.

FREEMAN, T. a S. GOLOMBOK. Donor insemination: a follow-up study of disclosure decisions, family relationships and child adjustment at adolescence. Reproductive biomedicine online. 2012, č. 25, 193-203.

FRITH, Lucy. Gamete donation and anonymity: the ethical and legal debate. Human reproduction 16, no. 5, 2001. s. 818-824.

HARPER, JC, KENNETT, D, REISEL, D. The end of donor anonymity: how genetic testing is likely to drive anonymous gamete donation out of business. Human Reproduction, 2016. s. 1135-40.

HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. In: European Journal of Health Law 20. Martinus Nijhoff Publishers, s. 507, 2013.

HERRMANN, Janne Rothmar. Assisted Reproduction in Denmark. Kodaň, 2018. Working paper. University of Copenhagen.

HÜPPE, H. Legalisierung der Eizellspende? Zeitschrift für Rechtspolitik, č. 48, 2005. s. 126

ILLOI, Elena, BLAKE, Lucy, JADYA, Vasanti, ROMAN, Gabriela, GOLOMBOK Susan. The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing

of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14. *Journal of child psychology and psychiatry* 58, no. 3, 2017. s. 315-324.

INHORN, Marcia C. Making Muslim babies: IVF and gamete donation in Sunni versus Shi'a Islam. *Culture, medicine and psychiatry* 30, no. 4, 2006. s. 427-450.

JANSSENS, Pim. No reason for a reduction in the number of offspring per sperm donor because of possible transmission of autosomal dominant diseases. *Human Reproduction*, 2003. 18 (4), s. 669-671

JANZEN, Thijs, NOLTE, Arne W., TRAUSEN, Arne. The breakdown of genomic ancestry blocks in hybrid lineages given a finite number of recombination sites. *Evolution* 72, no. 4, 2018. s. 735-750.

KOVACS, Gabor Thomas, WISE, Sarah, FINCH, Sue. Keeping a child's donor sperm conception secret is not linked to family and child functioning during middle childhood: an Australian comparative study. *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology* 55, no. 4 (2015): 390-396.

KREJČÍKOVÁ, Helena, BURKERTOVÁ, Eva, VÁŇOVÁ Lucie. Homosexuálové a právo na rodinný život. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2015. 2. číslo. ISSN 1804-8137. s. 34.

NACHTIGALL, Robert D. Secrecy: an unresolved issue in the practice of donor insemination. *American Journal of Obstetrics and Gynecology* 168, no. 6, 1993. s. 1846-1851.

NAGY, Zsolt Peter, SHAPIRO, Daniel, and CHANG Ching-Chien. Vitrification of the human embryo: a more efficient and safer in vitro fertilization treatment. *Fertility and sterility* 113, no. 2, 2020. s. 241-247.

RAVITSKY, Vardit. "Knowing Where You Come From": The Rights of Donor-Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* [online]. 2010, (11.), [cit. 2022-04-02]. Dostupné z: <https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=mjlst>

RAVITSKY, Vardit. The Right to Know One's Genetic Origins and Cross-Border Medically Assisted Reproduction. *Israel journal of health policy research*. 2017, (6.1), s. 2. ISSN 10.1186/s13584-016-0125-0.

READINGS, Jennifer. Secrecy, disclosure and everything in-between: decisions of parents of children conceived by donor insemination, egg donation and surrogacy. *Reproductive medicine online*. 2011, č. 22, 485-495.

REMAH, Moustafa Kamel. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. *J Reprod Infertil* [online]. 2014(3), s. 96-109 [cit. 2022-01-21]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3799275/>

ROSENWALKS, Zev, VEECK, Lucinda L., LIU, Hung-Ching. Pregnancy following transfer of in vitro fertilized donated oocytes. *Fertility and sterility* 45, no. 3, 1986. s. 417-420.

RUMPÍKOVÁ, Tatana, OBORNÁ, Ivana, BELASKOVÁ, Silvie, KONEČNÁ, Hana, RUMPÍK, David. The attitudes of IVF patients treated in the Czech Republic towards informing children born after gamete donation. *Biomedical Papers* 162, no. 1, 2018. s. 26-31.

SARGENT, Michelle. Regulating egg donation: a comparative analysis of reproductive technologies in the United States and United Kingdom. *Mich Journal Public Affairs* 4, 2007. s. 1-17.

SCHEU, H. CH.: Mezinárodní ochrana práv dítěte. *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*. 1998, č 3-4.

SÖDERSTRÖM-ANTTILA, Viveca. Embryo donation: outcome and attitudes among embryo donors and recipients. *Human Reproduction*, [online]. 1. 6. 2001, s. 1120–1128 [cit. 2022-03-22]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/humrep/article/16/6/1120/619501>

TROUSON, Alan, LEETON, John, BESANKO, Mandy, Carl Wood, CONTI, Angelo. Pregnancy established in an infertile patient after transfer of a donated embryo fertilised in vitro. *Br Medical Journal*, 286, no. 6368, 1983. s. 835-838.

VAN DEN BROECK, Uschi, VANDENBEEREN, M., VANDERSCHUEREN, Dirk, ENZLIN, Paul, DEMYTTENAERE, Koen, and D'HOOGHE, Thomas. A systematic

review of sperm donors: demographic characteristics, attitudes, motives and experiences of the process of sperm donation. *Human Reproduction Update* 19, no. 1, 2013. s. 37-51.

3 Seznam použitých internetových zdrojů

"Das Gesicht muss von ihm sein". *Der Spiegel* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/urteil-samenbank-muss-daten-des-leiblichen-vaters-freigeben-a-881815.html>

„Toll!“ – „Spenderkind“ Sarah hat Vater getroffen. *Welt.de* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.welt.de/vermischtes/article116451299/Toll-Spenderkind-Sarah-hat-Vater-getroffen.html>

Asistovaná reprodukce v ČR 2018-2019: zdravotnická statistika [online]. Praha: ÚZIS ČR, 2021 [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008365/asistoreprodukce2018-2019.pdf>

Darování spermií. FN Motol [online]. [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <http://www.fnmotol.cz/car/darcovsky-program/darovani-spermi/>

Denmark legalizes double donation. *Europeanspermbank.com* [online]. 20. 12. 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://blog.europeanspermbank.com/denmark-legalizes-double-donation/>

Denmark tightens sperm donor law after NF1 transmissions. [online]. 25. 9. 2012 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-19711565>

ESHRE Working Group on Reproductive Donation, Jackson Kirkman-Brown, Carlos Calhaz-Jorge, Eline A F Dancet, Kersti Lundin, Mariana Martins, Kelly Tilleman, Petra Thorn, Nathalie Vermeulen, Lucy Frith, Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation†, *Human Reproduction Open*, Volume 2022, Issue 1, 2022.

Infertility. World Health Organization [online]. [cit. 2022-01-31]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility>

Internetová encyklopedie dějin Brna. Narození prvního dítěte „ze zkumavky“. [online]. [2022-03-21]. Dostupné na: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=1236

KOSOVÁ, P.: Chtěly darovat vajíčka. Pět žen skončilo ve vážném stavu. [on line] [cit. 2022-01-27] Dostupné z: <https://tn.nova.cz/clanek/chtely-darovat-vajicka-pet-zen-skoncilo-ve-vaznem-stavu.html>

No anonymity for sperm donors, court rules. Dw.com [online]. [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/no-anonymity-for-sperm-donors-court-rules/a-16582786>

Páry vybírají dárce spermií dle nadání i podoby s otcem, říká lékařka. Idnes.cz [online]. [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/rozhovor-s-janou-brezinovou-o-spermobance.A160902_135942_domaci_zt

Samenspenderregister. Bundesminister für Gesundheit [online]. [cit. 2021-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/s/samenspenderregister.html>

Sexual and reproductive health. World Health Organization [online]. [cit. 2022-20-01]. Dostupné z: <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>

The Complex Commercial Litigation Law Review: Denmark. The Law Review [online]. 2021 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-complex-commercial-litigation-law-review/denmark#:~:text=Denmark%20has%20no%20civil%20code,and%20the%20sale%20of%20goods.>

Vláda projednala dva poslanecké návrhy zákonů. Vláda.cz [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=125859&tmplid=50>

Why is IVF so popular in Denmark? BBC.com [online]. 20. září 2018 [cit. 2020-10-23]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45512312>

4 Seznam použitých právních předpisů

Dánsko. Zákon č. 460 z 10. 6. 1997, o umělém oplodnění v souvislosti s lékařským ošetřením, diagnostikou a výzkumem atd. "Lov om kunstig befrugtning i forbindelse

med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.", ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/902>

Dánsko. Zákon č. 602 z 18. 6. 2012, kterým se mění zákon o umělém oplodnění "Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.", ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2010/1546>

Dánsko. Zákon č. 772 ze dne 7. 8. 2019, o dětech "Børneloven", ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/772>

Evropská úmluva o ochraně lidských práv. [online] [cit. 2022-02-14] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Německo. Zákon ze dne 1. 1. 1900, občanský zákoník "Bürgerliches Gesetzbuch", ve znění pozdějších předpisů. In Bundesgesetzblatt (BGBl.). Dostupný také z: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

Německo. Zákon ze dne 13. 12. 1990 na ochranu embryí „Gesetz zum Schutz von Embryonen“ („Embryonenschutzgesetz“), ve znění pozdějších předpisů. In Bundesgesetzblatt (BGBl.), s. 2746. Dostupný také z: <http://www.gesetze-iminternet.de/eschg/>.

Sdělení č. 104/1991 Sb., ve znění sdělení č. 41/2010 Sb. m. s.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/23/ES ze dne 31. března 2004 o stanovení jakostních a bezpečnostních norem pro darování, odběr, vyšetřování, zpracování, konzervaci, skladování a distribuci lidských tkání a buněk

Švédsko. Zákon č. 1985:295 z 23. 5. 1985, o inseminaci "Lag om foder", ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1985295-om-foder_sfs-1985-295

Zákon č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách, v platném znění.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

5 Seznam použitých jiných legislativních dokumentů

Důvodová zpráva k návrhu poslanců Jitky Chalánkové, Marka Bendy a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony. 2014, sněmovní tisk č. 371/0, s. 4-8. Dostupná z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=371&CT1=0>.

Implementace Úmluvy o právech dítěte v České republice. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91260>

Návrh poslanců Jitky Chalánkové, Marka Bendy a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony. 2014, sněmovní tisk č. 371/0, s. 1-4. Dostupný z: <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=371>. 108.

Vláda České republiky. Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách. 30. 6. 2011. tisk 407/0.

6 Seznam použité judikatury

Dánsko. Rozhodnutí nejvyššího soudu (Højesteret), ze dne 12. listopadu 2019, Sag BS-48699/2018-HJR.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 17. 3. 2009, sp. zn. II. ÚS 405/2009.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. února 2003, stížnost č. 42326/98, Odievre v. Francie. HUDOC: European Court of Human Rights. [online]. [cit. 26. 2. 2022]. Dostupné také z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/B610A4DC48E26F6BC1258368003D5641/\\$file/Odievre%20proti%20Francii_rozsudek.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/B610A4DC48E26F6BC1258368003D5641/$file/Odievre%20proti%20Francii_rozsudek.pdf?open&)

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. července 2006, stížnost č. 58757/00, Jäggi v. Switzerland. HUDOC : European Court of Human Rights. [online]. [cit. 26. 2. 2022]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76412>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. března 2017, stížnost č. 52629/11, R.L. a ostatní v. Denmark. HUDOC : European Court of Human Rights. [online]. [cit. 26. 2. 2022]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-5647640-7151309&filename=Judgments%20of%2007.03.17.pdf>

Rozsudek NS ČR ze dne 19. 7. 2012, sp. zn. 25 Cdo 754/2010.

7 Seznam ostatních zdrojů

Konference ESHRE a názvem European Atlas of Fertility Treatment Policies ze dne 10. prosince 2021, shrnutí dostupné z: <https://fertilityeurope.eu/european-atlas-of-fertility-treatment-policies/>.

Právo dítěte znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce: komparativní analýza

Abstrakt

Předložená práce se zabývá problematikou práva znát svůj původ v případech asistované reprodukce, tedy v situaci darování zárodečných buněk. Cílem práce je prozkoumat, zdali je v kontextu asistované reprodukce v právních rádech České republiky, Německa a Dánska dostatečně zajištěno právo dítěte znát svůj původ a které instituty jsou pro jeho zajištění využívány. Právo znát svůj původ je rozebráno na základní aspekty podle rozsahu vnímání daného práva. Aspekt zdravotní vnímá právo znát svůj původ nejužěji, aspekt identity jedince je vnímá šířeji a aspekt vztahový je vnímá nejširěji.

První část práce přináší stručný úvod do problematiky asistované reprodukce a darování zárodečných buněk a obsahuje také definice pojmů, se kterými je v textu dále pracováno. Druhá kapitola se věnuje právu znát svůj původ v kontextu darování zárodečných buněk, přičemž je podrobněji pojednáváno o jeho jednotlivých aspektech vycházejících z teorie bioetiky V. Ravitsky. Důraz je kladen také na psychosociální a etickou stránku věci a na vývoj práva ve spojení s moderními technologiemi. Třetí kapitola se zabývá českou právní úpravou práva znát svůj původ, přičemž je analyzována také právní regulace darování zárodečných buněk. Na ni navazuje kapitola čtvrtá, která zkoumá, jak se k právu znát svůj původ přistupuje v kontextu mezinárodního společenství, tedy jaké mezinárodní dokumenty jej zahrnují, respektive přímo upravují. Pátá a šestá kapitola se věnuje německé, respektive dánské právní úpravě práva znát svůj původ, v nichž je kladen důraz také na historický vývoj přijetí relevantních právních předpisů. V sedmé kapitole jsou všechny analyzované právní úpravy porovnány za účelem dojít k závěru, která právní úprava a jaké její konkrétní právní instituty chrání nejvíce aspektů práva znát svůj původ. Osmá kapitola se potom zabývá úvahou nad tím, jakým způsobem by se mohla česká právní úprava vydat, aby co nejlépe zajistila právo dítěte znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce bez vzniku újmy ostatním zúčastněným.

Klíčová slova: právo znát svůj původ, asistovaná reprodukce, darování zárodečných buněk

The right of the child to know one's origin in the context of assisted reproduction: a comparative analysis

Abstract

This thesis deals with the issue of the right to know one's origin in cases of assisted reproduction, i.e. in the situation of gamete donation. The aim of the thesis is to analyse whether the right of the child to know its origin is sufficiently ensured in the context of assisted reproduction in the legal systems of the Czech Republic, Germany and Denmark and which legal institutes are used to ensure it. The right to know one's origin is analysed with respect to its basic aspects according to the scope of the perception of the right. The health aspect perceives the right to know one's origin in the narrowest way, the identity aspect perceives it more broadly and the relational aspect perceives it the most widely.

The first part of the thesis provides a brief introduction to the issues of assisted reproduction and germ cell donation and also contains definitions of the terms that are further elaborated in the text. The second chapter deals with the right to know one's origins in the context of gamete donation, discussing in more detail its various aspects based on the theory of bioethicist V. Ravitsky. Emphasis is also placed on the psychosocial and ethical part of the matter and on the development of the law in connection with modern technology. The third chapter deals with the Czech legal regulation of the right to know one's origin, while the legal regulation of gamete donation is also analysed. This is followed by chapter four, which examines how the right to know one's origin is approached in the international context, i.e. which international documents include or directly regulate the right. The fifth and sixth chapters focus on German and Danish legislation on the right to know one's origin, in which the historical development of the adoption of the relevant legislation is also highlighted. In chapter seven, all the analysed legal provisions are compared in order to conclude which legal provisions and which of their specific legal institutes protect the most aspects of the right to know one's origin. Chapter eight then considers how Czech legislation could be taken to ensure in the best way the right of the child to know its origin in the context of assisted reproduction without causing harm to others involved.

Key words: right to know one's origins, assisted reproduction, gamete donation